

**20. YÜZYIL TÜRKİYE'SİNDE CAMİ TASARIMI
VE GELENEKSEL CAMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar NAZAN DUYSAK

502950509011

101069
101069

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 4 Mayıs 2000
Tezin Savunulduğu Tarih : 19 Temmuz 2000

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Semra ÖGEL

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Filiz ÖZER (İTÜ)

Doç.Dr. Nuran KARAPİLEHVARİAN (YTÜ)

TEMMUZ 2000

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİL LİSTESİ	V
ÖZET	X
SUMMARY	XII
1.GİRİŞ	1
2. CAMİYİ OLUŞTURAN BÖLÜMLERİN TANIMI	5
2.1.Dış Mekan ve Kütle Düzeni	5
2.2 İç Mekan Düzeni	21
3. 20.YÜZYILDA CAMİ MİMARİSİNDE GÖRÜLEN MİMARİ EĞİLİMLER	32
3.1.İslam Ülkelerinde Cami Tasarımında Görülen Mimari Eğilimler	32
3.2. Türkiye’de Cami Tasarımında Görülen Mimari Eğilimler	44
4. TÜRKİYE’DEN ÖRNEKLER	57
4.1.Geleneksel Yaklaşım ve Türkiye’den Örnekler	57
4.1.1. Şişli Cami	57
4.1.2. Kocatepe Cami	62
4.1.3. İlahiyat Fakültesi Tatbikat Cami	66
4.1.4. Bahçelievler (Yayla) Cami	70
4.2. Modern Yaklaşım ve Türkiyeden Örnekler	74
4.2.1. TBMM Cami	74
4.2.2. Kınalıada Cami	79
4.2.3. Etimesut Cami	82
4.2.4. Batıkent Cami	85
4.2.5. TEK Cami	88
5.SONUÇ	90

KAYNAKLAR

96

EKLER

98

ÖZGEÇMİŞ

106

ÖNSÖZ

Tez çalışmalarım sürecinde yardımcı olup beni yönlendiren tez danışmanım Prof. Semra Ögel'e ve tip projeler konusunda yardımcı olan Prof. Afife Batur'a, bana yardımlarını esirgemeyen Nalan Duysak, John Moorcrocf'a ve aileme teşekkür ederim.

Temmuz 2000

Nazan Duysak

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1	:Peygamberin evi'nin Planı (Kible yönü değişmeden önceki ve sonraki durumu). (<i>Muslim Religious Architecture</i>).....	1
Şekil 1.2	:İslam Ülkelerinde yapılan cami örnekleri.(<i>İslam Dünyası, İletişim yayınları, 1986</i>)	4
Şekil 2.1.1	:Doğudaki İslam ülkelerinde yapılan minare örnekleri. (<i>The Mosques History Architectural Development & Regional, Diversity</i>).....	6
Şekil 2.1.2	:Batıdaki İslam ülkelerinde yapılan minare örnekleri (<i>The Mosques History Architectural Development & Regional, Diversity</i>).....	7
Şekil 2.1.3	:Car Kurgan Minaresi,1108/9.(<i>Yivli Minare Geleneği' Antalya 2. Selçuklu Seminer Bildirileri</i>)	8
Şekil 2.1.4	:Kutup Minar, 1119. (<i>Yivli Minare Geleneği' Antalya 2. Selçuklu Seminer Bildirileri</i>).....	8
Şekil 2.1.5	:Gökmedrese, Sivas,1771.(<i>İnternet</i>)	9
Şekil 2.1.6	:Ahmet İbni-Tulun cami minaresi, Kahire, 876-9.(<i>The Mosques History Architectural Development & Regional, Diversity</i>).....	9
Şekil 2.1.7	:İran, Arap ve Osmanlı minareleri. (<i>İstanbul Camileri</i>).....	10
Şekil 2.1.8	:Kınalıada Cami ve Roma Cami'ne ait minareler.....	10
Şekil 2.1.9	:İ.Murat Cami'nin son cemaat yerinde sutuna takılan hoparlör görülmektedir.....	11
Şekil 2.1.10	:İslam Ülkelerinde yapılan camilere ait eskizler (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	12
Şekil 2.1.11	:Barkük, Mescid-I Cami ve Büyük Camilerinin Portalleri (<i>The Mosques History Architectural Development & Regional, Diversity</i>)	15
Şekil 2.1.12	:Sultanahmet Cami'nin avlusuna ait portelden görünüş.	16
Şekil 2.1.13	:İbn-I Tulun Cami'nde abdest alınan havuz. (<i>Muslim Religious Architecture</i>)	17
Şekil 2.1.14	:Ayasofya için yapılan şadırvandan görünüş. (<i>Muslim Religious Architecture</i>)	18
Şekil 2.2.1	:El-Kasaki Mihrabı, 9.yy., Bağdat. (<i>Muslim Religious Architecture</i>).22	

Şekil 2.2.2	:Sultan Hasan Cami'ne ait mihrap, Kahire, 1356-63	23
Şekil 2.2.3	:Divriği Ulu Cami'ne ait mihrap, Sivas. (<i>İslam Ülkelerinde Sanat</i>). ..	24
Şekil 2.2.4	:Madar-ı Şah Cami'ne ait mihrap, İsfahan.....	25
Şekil 2.2.5	:Büyük Cami'de maksure bölümünde görünüş, Kurhuba. (<i>Muslim Religious Architecture</i>)	26
Şekil 2.2.6	:Tekerlekli ve sabit minber örnekleri. (<i>Muslim Religious Architecture</i>)	27
Şekil 2.2.7	:Yan cephelerde görülen pencere düzeni (<i>Mimar Sinan dönemi Cami Cepheleri</i>)	29
Şekil 2.2.8	:Edirnekapi Mihrimah, Selimiye ve süleymaniye Camilerin yan cephelerinde pencere düzeni (<i>Mimar Sinan dönemi Cami Cepheleri</i>)	30
Şekil 2.2.9	:Güney cephesinde görülen pencere düzeni (<i>Mimar Sinan dönemi Cami Cepheleri</i>)	30
Şekil 3.1.1	:Niono Ulu Cami'nin gelişimini gösteren planlar ve 1980'lerde çizilen son durumu gösteren plan. (<i>The Mosque and the Modern World</i>)	33
Şekil 3.1.2	:Niono Ulu Cami'den görünüş. (<i>The Mosque and the Modern World</i>)	34
Şekil 3.1.3	:Yaama Cami'nin Raoul Snelder tarafından çizilmiş plan ve kesiti. (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	34
Şekil 3.1.4	:Yaama Cami'ne ait görünüş. (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	35
Şekil 3.1.5	:İl. Hasan Cami'ne ait görünüş. (<i>The Mosque and the Modern World</i>)	36
Şekil 3.1.6	:İl. Hasan Cami planı (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	37
Şekil 3.1.7	:Bong Cami'nin planı (<i>The Mosque and the Modern World</i>)	38
Şekil 3.1.8	:Bong Cami'nin kesiti. (<i>The Mosque and the Modern World</i>)	38
Şekil 3.1.9	:Kral Faysal Cami'nin planı, İslamabad.	39
Şekil 3.1.10	:Kral Faysal Cami'ye ait görünüş, İslamabad.	40
Şekil 3.1.11	:Kral Faysal Cami yarışmasında ikincilik alan projenin planı ve planının çıkış noktası olan çok ayaklı Ulu cami planı (<i>Yorumlar</i>)	40
Şekil 3.1.12	:Kral Faysal Cami yarışmasında ikinci olan projeden perspektif görünüş. (<i>Yorumlar</i>).....	41

Şekil 3.1.13	:Şerafettin Cami'nin planı. (<i>The Mosque and the Modern World</i>)....	42
Şekil 3.1.14	:Şerafettin Cami'nin kesiti. (<i>The Mosque and the Modern World</i>) ...	42
Şekil 3.1.15	:Şerafettin Cami'nin görünüşü (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	43
Şekil 3.2.1	:Bağdat Cami'ne ait plan ve perspektif. (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	44
Şekil 3.2.2	:Bağdat Cami'nin maket fotoğrafı. (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	45
Şekil 3.2.3	:Vedat Dolakay'ın tasarladığı Kocatepe Cami'nin maket	46
Şekil 3.2.4	:Kocatepe Cami'nin kesiti (<i>Mimarlık Dergisi</i>)	46
Şekil 3.2.5	:Benzin istasyonlarında sıkça rastladığımız bir görüntü. Minarelerin duvarlarında resim olarak çizilmesi dikkat çekiyor. (<i>Yapı Dergisi</i> , sayı:122).....	49
Şekil 3.2.6	:Kubbe-minare yapmaktan vazgeçilmeyen ancak bu öğeler arasında oranların düşünülmeden yapıldığı iki uygulama görülmektedir. (<i>Yapı Dergisi</i> , sayı:122).....	50
Şekil 3.2.7	: Minare ile kubbe –ana kütle arasındaki uyumsuzluk dikkat çekici..(<i>Yapı Dergisi</i> , sayı:122)	51
Şekil 3.2.8	:İzmir, Balçova ve Aydın'dan bir apartman katının cami olarak kullanıldığı iki örnek.(<i>Yapı Dergisi</i> , sayı:122)	52
Şekil 3.2.9	:150 Kişilik cami tip projesi planı (<i>Vakıflar Arşivi</i>)	53
Şekil 3.2.10	:120-200 Kişilik cami tip projesi planı (<i>Vakıflar Arşivi</i>)	54
Şekil 3.2.11	:300 Kişilik cami tip projesi planı (<i>Vakıflar Arşivi</i>)	55
Şekil 3.2.12	:700 Kişilik cami tip rojesi planı (<i>Vakıflar Arşivi</i>)	56
Şekil 4.1.1.1	:Şişli Cami'ne ait plan (<i>Arkitekt Dergisi</i> , sayı:261-2).....	57
Şekil 4.1.1.2	:Avlu'da yer alan abdest mulsukları. (<i>Arkitekt Dergisi</i> , sayı:261-2)..	58
Şekil 4.1.1.3	:Şişli Cami'nin iç mekanından görünüş. (<i>Arkitekt Dergisi</i> sayı:2612)	59
Şekil 4.1.1.4	:Hattat Macit'in yazısı. (<i>Arkitekt Dergisi</i> , sayı:261-2)	59
Şekil 4.1.1.5	:Şişli Cami'nin kesiti (<i>Arkitekt Dergisi</i> , sayı:261-262)	60
Şekil 4.1.1.6	:Şişli Cami'nin görünüşü. (<i>Arkitekt Dergisi</i> , sayı:261-2).....	61
Şekil 4.1.2.1	:Kocatepe Cami'ne ait görünüş	62
Şekil 4.1.2.2	:Kocatepe Cami'ne ait plan veyerleşim planı (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	63
Şekil 4.1.2.3	:Cami'nin avluda görünüşü	64
Şekil 4.1.2.4	:Cami'nin Yeni Cami'yi anımsatan dış yan sofaları.....	64

Şekil 4.1.2.5 :Cami'nin kible duvarından iç mekan görünüşü. (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	65
Şekil 4.1.2.6 :Caminin iç mekanından görünüş.....	65
Şekil 4.1.3.1 :İlahiyat Fakültesi Tatbikat Cami'nin görünüşü.....	66
Şekil 4.1.3.2 :Tatbikat Cami'ne ait planlar	67
Şekil 4.1.3.3 :Tatbikat Cami'nin avlusundan bir görünüş	68
Şekil 4.1.3.4 :Caminin iç mekanından bir görünüş.....	69
Şekil 4.1.4.1 :Bahçelievler (Yayla) Cami'nin görünüşü.	70
Şekil 4.1.4.2 :Terasta yer alan şadırvan yeşile boyanarak dikkat çekiçi olması istenmiştir.	71
Şekil 4.1.4.3 :Cami ile hemen yanında yer alan apartman arasındaki ilişki görülmektedir.....	72
Şekil 4.1.4.4 :Kible duvarında mahfilin görünüşü.....	73
Şekil 4.1.4.5 :Mihrapdan bir görünüşü.	73
Şekil 4.2.1.1 :TBMM Cami'ne planı ve vaziyet planı (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	74
Şekil 4.2.1.2 : Cami'ye ait plan ve kesitleri	75
Şekil 4.2.1.3 :Avluyu saran cami ve kütüphane binaları planı (<i>The Mosque and the Modern World</i>).....	76
Şekil 4.2.1.4 :Minareden görünüş.....	77
Şekil 4.2.1.5 :Avludan mihrabın görünüşü	77
Şekil 4.2.1.6 :İbadet salonundan görünüş	78
Şekil 4.2.1.7 :Cami'nin minberine ait görünüş.....	78
Şekil 4.2.2.1 :Kınalıada Cami'nin plan ve görünüşü.....	80
Şekil 4.2.2.2 :Kınalıada Cami'nin kuzey-batı görünüşü.....	80
Şekil 4.2.2.3 :Cami'nin birbiri içine geçmiş çatısı ve piramidal minaresi.	81
Şekil 4.2.3.1 :Etimesut Cami'nin plan ve kesiti (<i>Mimarlık dergisi</i>)	82
Şekil 4.2.3.2 :İç mekandan görünüş.(<i>Architecture Of the Contemporary Mosque</i>)	83
Şekil 4.2.3.3 :Cami'den görünüş. (<i>Mimarlık dergisi</i>)	84
Şekil 4.2.3.4 :Minareden görünüş (<i>Mimarlık dergisi</i>).....	84
Şekil 4.2.4.1 :Batıkent cami'nin plan ve görünüşü (<i>Yapı dergisi</i>)	86
Şekil 4.2.4.2 :Camiden bir görünüşü (<i>Yapı dergisi</i>)	86
Şekil 4.2.4.3 :Caminin iç mekanından görünüş.....	87
Şekil 4.2.4.4 :Caminin adest almak için modern anlayışta tasarlanan bölümünden görünüş	87

Şekil 4.2.5.1	:TEK Cami'ne ait plan ve yerleşim planı. (<i>Architecture of the Contemporary Mosque</i>)	88
Şekil 4.2.5.2	:Camiye ait kesit (<i>Architecture Of the Contemporary Mosque</i>)	89
Şekil 4.2.5.3	:Caminin görünüşü (<i>Architecture Of the Contemporary Mosque</i>)....	89
Şekil A	120 Kişilik cami tip projesi.....	99
Şekil B1	150 Kişilik cami tip projesi.....	100
Şekil B2	150 Kişilik cami tip projesi.....	101
Şekil C	200 Kişilik cami tip projesi.....	102
Şekil D1	300 Kişilik cami tip projesi.....	103
Şekil D2	300 Kişilik cami tip projesi.....	104
Şekil E	700 Kişilik cami tip projesi.....	105

ÖZET

Çalışmamızda, 1950 yılından günümüze İslam ülkelerinde ve ağırlıklı olarak da Türkiye’de cami tasarımı ve eğilimleri üzerinde durulmuş, Türkiye’den ve İslam ülkelerinden örnekler vererek konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de 20. yüzyılda yapılan camiler incelendiğinde, sıklıkla 16. yüzyıl Klasik Osmanlı camilerine öykünen tarzda uygulamaların yapıldığı görülmüştür. Cami yaptıran kişi ya da dernekler, camide varolan minare, kubbe gibi bir takım mimari öğeleri, İslam dini ile bağdaştırmakta ve Osmanlı camisine benzer yapılarda ibadet etmek istemektedirler. Oysa Kur’an’da cami mimarisi ile ilgili bir yönetmelik yoktur. Peygamberin evi ilk camidir ve bu ev düz çatılı, hurma ağacından dikmeleri olan sade bir yapıydı. Mihrap, minare, kubbe gibi öğeler yoktu.

Türkiye’de, bazı tutucu çevrelerin modern yaklaşımlara sıcak bakmaması, mimarların bu konuda çalışmak istememeleri sonucu cami uygulamalarının vasıfsız kişilerin eline bırakılması, Klasik Osmanlı camilerinin taklitlerinin ortaya çıkmasına ve her geçen gün sayılarının artmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda öncelikle geleneksel cami ağırlıklı olarak da Klasik Osmanlı dönemi camilerinde varolan bazı bölümler ve bunların çıkış orijinleri araştırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümleri öncelikle iki başlık altında topladık:

1. Dış Mekan ve Kütle Düzeni,
2. İç Mekan Düzeni.

İlk grupta, avlu, son cemaat yeri, minare, caminin kütle düzeni ve dış şekillenme; ikinci grupta ise mihrap, maksure, pencere, kapı ve aydınlatma düzeni konuları üzerinde örnekler vererek durulmuştur. Bu öğelerin camide bir takım fonksiyonlardan dolayı ortaya çıktığı, zaman içinde artan ve değişen ihtiyaçlar, yöresel özellikler, iklim, malzeme ve yapım teknikleri ile bu günkü şeklini aldığı görüldü.

Tezin ikinci bölümünde, İslam ülkelerinde ve Türkiye’de cami tasarımında görülen eğilimler araştırılmış ve örnekler verilmiştir. İslam ülkelerinde cami tasarımında görülen eğilimle dört grupta toplanmıştır:

1. Bölgesel Eğilim: Camide, malzeme, tasarım, ve süslemede o ülkeye, bölgeye ait özelliklerin kullanılmasıdır. Batı Afrika’da yerli mimari cami tasarımında önemli rol oynamaktadır. Bu bölgeden Yamaa ve Niono Ulu Camileri örnek olarak verilmiştir.
2. Tarihçi Eğilim: Tasarımda ve dekorasyonda özellikle Klasik İslam Cami mimarisinin 9. ve 16. yüzyıllara ait tasarımların kopye edildiği eğilimdir. Bu gruba örnek olarak Fas’da Fransız mimar Michel Pinseau tarafından tasarlanan ve 11. yüzyıl İslam camilerini taklit eden II.Hasan Cami’si verilmiştir.
3. Eklektisist Eğilim: Bir takım stillerin, mimari öğelerin, dekorasyonların olduğu gibi yorumlanmaksızın alıp camide kullanılmasıdır. bu gruba örnek olarak Pakistan’ın Pençap kentinde yapılan Bong Cami verilmiştir.

4. Modern Eğilim: Geleneksel cami tasarımını baz alarak onu yorumlamak ve yepyeni bir form yarataraktasarlama eğilimidir. Modern eğilime, Bosna'daki Şerafettin Cami, Vedat Dalokay'ın İslamabad'daki yarışmada birinci olan ve uygulanan Kral Faysal Cami aynı zamanda geleneksel camide varolan bir takım mimari öğelere yepyeni bir yorum getirmesinden dolayı yarışmada ikinci olan Bülent Özer,Öner Tokcan, Cengiz Eren'e ait projeyi örnek olarak verdik.

Türkiye'de son yıllarda cami mimarisinde görülen eğilimleri üç başlık altında topladık: simgesel içerik, ideoloji ve estetik. Türkiye'de mahalle aralarından meydanlara kadar uygulanmış, geleneksel camilere öykünen ancak geçmişteki örneklerin kötü kopyaları olmaktan kurtulamamış cami örnekleri üzerinde durarak biçimsel bozuklukları tespit etmeye çalıştık. Ayrıca Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğüne hazırlanmış 'Cami Tip Projeleri' ni inceledik.

Çalışmamızın son bölümünde Türkiye'den örnekler verdik. Bu örnekleri geleneksel yaklaşım ve modern yaklaşım olmak üzere iki başlık altında topladık:

- Geleneksel Yaklaşım: Şişli Cami, Kocatepe Cami, Tatbikat Cami ve Bahçelievler (Yayla) Cami incelenmiştir.
- Modern Yaklaşım: Bu başlık altında TBMM Cami, Etimesut Cami, Kınalıada Cami, Batıkent Cami ve TEK Cami incelenmiştir.

SUMMARY

THE ARCHITECTURE OF THE 20th CENTURY, MOSQUES IN TURKEY AND TRADITIONAL MOSQUES THROUGHOUT THE ISLAMIC WORLD

This study describes styles and trends in recent mosque design in the Islamic world and especially in Turkey since 1950. Specific examples of the following mosques in Turkey are given which illustrate the points made: TBMM Mosque, Kınalıada Mosque, Batikent Mosque, Etimesut Mosque, Tek Mosque, Bahcelievler Mosque, Şişli İlahiyat University Tatbikat and Kocatepe Mosques were chosen.

In Turkey the traditional mosque developed through three periods: the Anatolian Seljuk State, the Ottoman Empire and The Turkish Republic. Anatolian Mosque architecture developed after Turks adopted the Islamic religion. Consequent developments in building technique and design, decoration, art and religious interpretation have contributed to the shaping of Turkish mosque design right up to the present time.

In the first part of the thesis, the origin of various part of the traditional mosque are described and discussed as follow:

1. The exterior
 - The Courtyard,
 - The Minaret,
 - The frontal portico,
 - The dome
2. TheInterior

- The Mihrab (prayer niche),The Maqsura (secluded area for the caliph or the royal family)
- The windows and the illumination of the mosque.

To illustrate this section, the study of a traditional mosque helps us to understand the design of the historical mosque. The first mosque was the Prophet Mohamed's house in Medina. This was a simple, flat-roofed house with columns made of palm wood and did not have a mihrab, minaret or dome so it cannot be seen as the pattern for later mosque building. Furthermore, the Koran never says how mosques have to be built. So this historical study was necessary in order to describe the development of the mosque up to the present day.

Architecture is affected by the change and development in local conditions. For example climate, available material and technology have resulted in different designs of mosques throughout the Islamic world.

In the second part, recent trends in mosque building in the Islamic world and Turkey in particular are described. Examples of these trends in mosque design from different Islamic countries are given. Architecturally, mosques reflect several main influence and regional characteristics as follows:

- *Vernacular*- building are defined by a traditional indigenous architectural language. Local architecture in west Africa play an important role in mosque design. The vernacular trend is described using the Yamaa Mosque in Mali and The Great Mosque of Niona in Niger as examples.
- *Historicist* – architects refer back to previous styles, in this case the classical Islamic priod (9th to 16th century) is very important. The Hassan II Mosque in Morrocco is used as an example. This mosque follows traditional north African styles of building but French architect Michel Pinseau also copied design from 11th century Islamic architecture.

- *Eclecticism*- this trend is the reinterpretation of different models. It particularly involves the borrowing of styles, methods of constructions and decoration from a number of different historical examples without consideration of their original function or adaptation to the new design.
- *Modern* – The 20th century trend of building mosques following the study of the basic principles of the traditional mosque design using a brand new design, image and technology is described. As examples of the modern trend The King Faisal Mosque in Islamabad, Pakistan and Serafettin (White) Mosque in Sarajevo, Bosnia are studied.

The third section of paper describes recent trends in mosque building in Turkey and includes a description of the ideas of Kuban. Kuban discusses three areas of mosque design as follow:

- Symbol
- Ideology
- Aesthetics

Symbol- an architect who believes Islamic culture is based on universal values tries to design mosques based on awareness of universal elements of design as well as geographic, ethnic and historical limits of the location. An architect must be aware of kinds of symbol.

- National symbols
- Historical symbol from throughout history

Ideology- a pure ideology affects design of mosques in North African and Asian countries in particular. Architects in these parts of the world try to base their design on the house of the Prophet Mohammed. In Turkey religious fundamentalist have a different view of mosque design. They prefer to use traditional symbols particular to the Turkish nation.

Aesthetics – aesthetc motivation in the design of mosques has disappeared throughout Turkey. The main reason for this that the building of mosques has

passed from the Sultans to builders and politicians. As a result impersonal mosques without any aesthetic beauty began to appear.

The four and final section of the thesis, we given illustrate. To illustrate this the following examples are given:

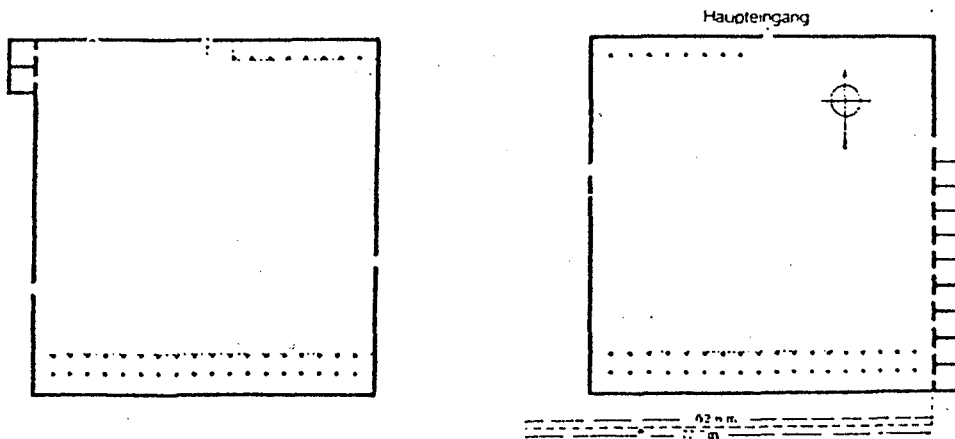
- First group contains historical mosques: Şişli Mosque, Tatbikat Mosque, Kocatepe Mosque and Bahçelievler (Yayla) Mosques.
- The second examples are TBMM Mosque, Batıkent Mosque, Kınalıada Mosque, Etimesut Mosque and TEK Mosques.

In conclusion we see a variety of tendencies in mosque design in Turkey and other Islamic countries. The political trends of the era and the economic and cultural standarts of the customer result in the use of a variety of traditional and modern materials. We have tried to describe the buildings in the context of the development of mosque design throughout history.

1.GİRİŞ

Cami, İslam dininde toplu olarak ibadetin yapıldığı mekanlardır. Namaz, Peygamberin döneminden günümüze kadar yapılan ve günde beş kere tekrar edilen, bir müslümanın yapması gereken en önemli dini görevlerinden biridir. Dolayısıyla caminin bir müslümanın sosyal yaşantısının merkezi olması kaçınılmazdır. Bununla beraber ibadetin, diğer semavi dinlerinde olduğu gibi camide yapılması gibi bir şart yoktur. Uygun şartlar sağlandığı takdirde, mekanın ve bedeninin temiz olması, kibleye dönülmesi gibi, namaz her yerde, (evde, kırdan, vs.) kılınabilir. İnsanın sosyal yaşantısı gereği camiden uzak yerlerde ibadetini yerine getirilebilmesi için genellikle şehir dışında 'namazgah' denilen geniş ve üstü açık, kibleyi gösteren 'namazgah taşı' bulunan yerler yapılmıştır. Ancak zamanla fonksiyonunu yitiren namazgahlar günümüzde ortadan kalkmaya başlamıştır.

İlk cami, Peygamberin Medine'deki evidir. Bu yapının, kible duvarı boyunca dizilmiş ahşap direklerin taşıdığı düz bir örtü düzeni vardır. İlk dönemde kible yönü Kudüs yönündeydi, sonraları bu yön Kabe'ye çevrilmiştir (Şekil 1.1).

Şekil 1.1 Peygamber'in Evinin Planı. (Kible yönünün değişimden önceki ve sonraki durumu.)

İslam dinin Kutsal kitabında cami konusunda bir kural ya da yönetmelik yoktur. Hristiyanlık dininde olduğu gibi yüklü bir litürjik düzenleme de İslam dininde bulunmaz ve mekanın şekillenmesinde de bir rolü yoktur. O ülkenin iklimi, topoğrafik, kültürel özellikleri, kullandıkları malzeme ve yapım teknolojileri caminin şekillenmesine neden olmuştur. Nijerya'da Kano kentinde 15. yüzyılda yapılan Cuma cami, yöresel malzeme ve yapım teknikleri kullanılarak inşaa edilmiş bir yapıdır. Geçen yüzyılda yapılan Cava, Tasikmalaya'daki cami de, ülkenin aşırı yağışlı olmasının sonucu olarak kademeli çatı örtüsü kullanılmıştır ve yapının minaresi de yoktur. Dolayısıyla cami mimarisi, ülkelere göre çeşitlilik gösterir (Şekil 1.2).

İslam dininde dua mekanının şekillenmesini etkileyen en önemli unsurlardan biri de 'namaz kılma' şeklidir. Namaz kılmak için imamı görmek ve sesini duymak, hareketlerde beraberliği sağlaması açısından önemlidir. İmamı görmekten daha önemlisi komutları duyacağı mesafedir. Anadolu Selçuklu camilerinde, kibleye paralel gelişen bir planlama söz konusudur. Ancak mekan, sütunlar ile bölünmektedir. Osmanlı camilerinde, sütunlar ile mekanı bölmeksizin total bir mekan yaratmak hedeflenmiş ve enine plan tipi yerine merkezi plan üzerinde daha çok durularak özellikle 16. yüzyılda en güzel örnekleri verilmiştir.

Din-devlet ilişkisi ve otoritenin gücü de dua mekanının tasarımı doğal olarak etkilemiştir. Örneğin, İslamının ilk yıllarında imamın veya halifenin can güvenliğinin sağlanması amacıyla maksure denilen mekan, daha çok Türk egemenliğindeki bölgelerde (Anadolu, Ortaasya, İran) sultanlara, emirlere, valilere mihrap önünde özel bir yer ayrılıp bu yerin mimari olarak da kubbe ile vurgulanması ile görülmektedir (Aslanapa,1984). Ayrıca maksure, Şam Emevi camilerinde de vardır.

Camide dua mekanına, zamanla fakirler için yiyecek sağlanacak bölümler, bazen yolcular için sığınılacak bir yer, en önemlisi de eğitim gibi bir takım fonksiyonlar da eklenmiştir (Kuban, 1974). Külliye dediğimiz bu yapı grubu içinde, medrese, türbe, aşevi, hastahane, kütüphane, arasta çarşı, kervansaray, hamam gibi birimler bulunmaktadır. Ancak her külliye de bu binaların hepsi bulunmayabilir.

20. yüzyıla gelindiğinde İslam ülkelerinde cami mimarisinde farklı eğilimlerin varolduğu görüyoruz. Türkiye'de son yıllarda yapılan camilerde daha çok 16. yüzyıl Klasik Osmanlı Camilerine öykünen yapıların tasarlanıp uygulanmaktadır. Modern anlayışta yapılan camilere oranla sayıları hızla artan bu camilere, meydanlardan ara

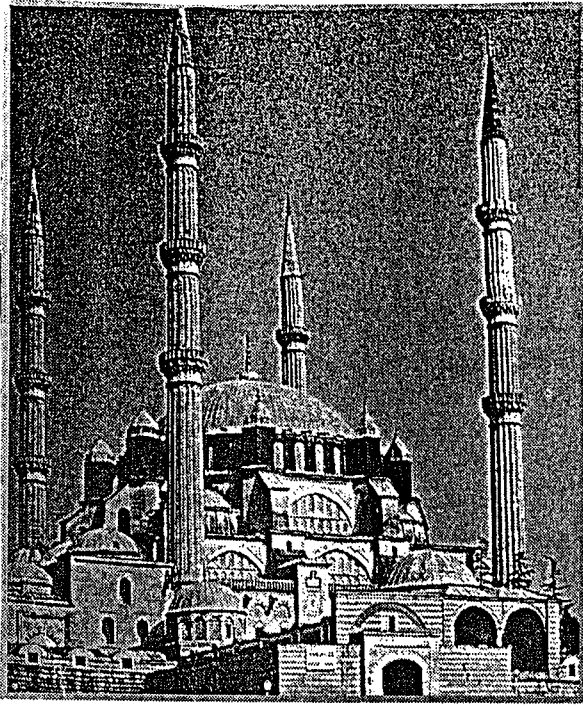
sokaklara hemen her yerde, rastlamak mümkündür. 'Neden Klasik Osmanlı Camisi istenmektedir?', 'Cami mutlaka kubbeli-minareli mi olmalıdır?' sorularına yanıt aramak amacı ile çalışmamızda, bu konuyu seçtik. Ayrıca günümüzde yapılan camilerde, geleneksel camide bulunan mihrap minber, minare v.b. öğelerin ne şekilde kullanıldığı irdelenmek istedik. Bu nedenle geleneksel camide varolan bu bölümlerin İslamiyetin başlangıcından itibaren nasıl kullanıldığı ve tanımı üzerinde duracağız.

Cami tasarımlarında, İslam ülkelerinde pek çok mimari eğilim söz konusudur. Katı din kurallarının, şeriat yasalarının hüküm sürdüğü bazı İslam ülkelerinde dahi, cami tasarımlarında, o denli esneklik gösterilmesi, modern tasarımlara izin verilmesi buna karşın Türkiye'de, cami tasarımlarında geleneksel tarzdan uzaklaşılabilmesi gerçeği çalışmamızda bu konuyu seçmemizde önemli bir etken olmuştur.

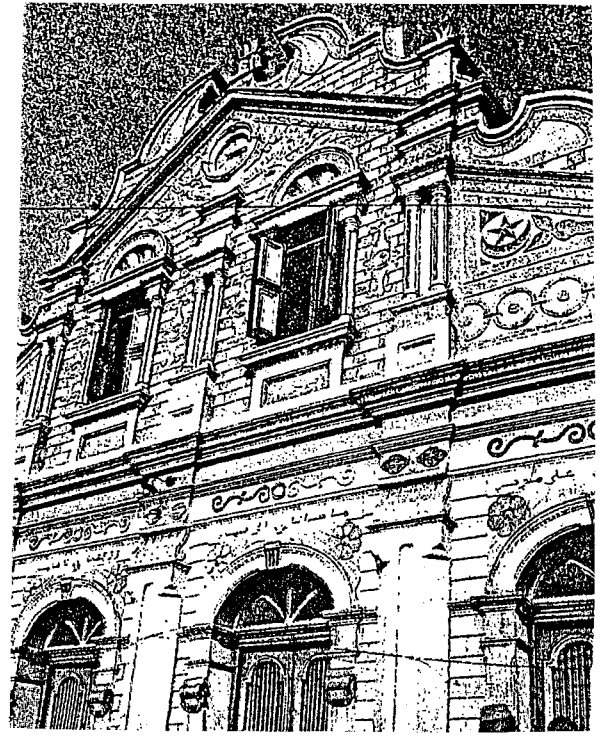
Türkiye'de modern anlayışta camiler de yapılmaktadır. Ancak sayıları oldukça azdır. Bununla birlikte bu tarz yapılan camilerin tasarım ve uygulamalarındaki başarı da, ele alınması gereken ayrı bir konudur.

Çalışmamıza açıklık getireceğini inandığımız geleneksel ve modern yaklaşımda örnekleri de İstanbul ve Ankara gibi iki büyük şehirdeki örnekler ile sınırlı tuttuk. 1950 yılından günümüze kadar yapılan camilerden seçtiğimiz örnekler, çalışmamızı destekleyici ve açıklık getirecek yapılar olmasına özen gösterdik.

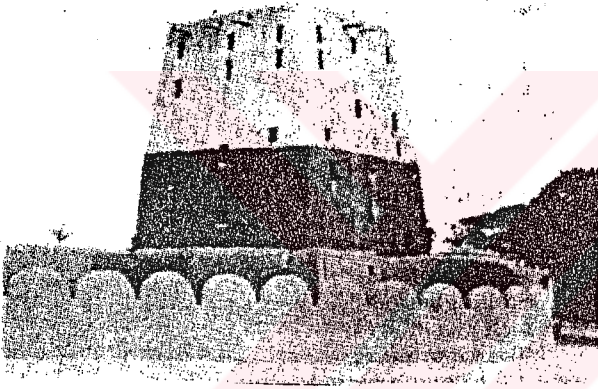
Çalışmamıza öncelikle, geleneksel camide var olan bölümlerin tanımı üzerinde durarak başlayacağız.

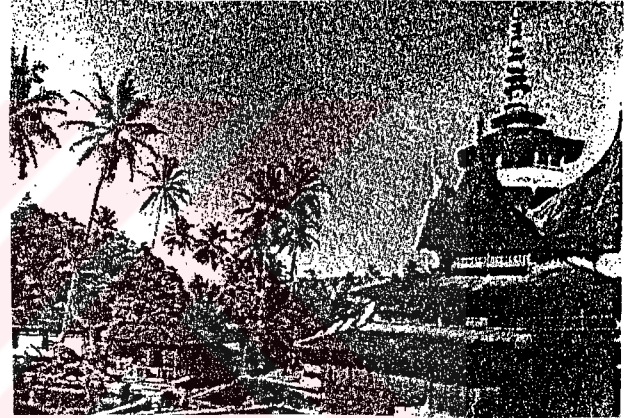
Edirne,Selimiye Cami, Türkiye, 1575.

Nijerya, Nnamdi Azikiwe Cami .

Kano Cuma Cami, Nijerya 15. Yy.

Cava, Tasikmalaya'dan bir örnek,19.yy

Kansu, Tao-çu 'dan bir cami, yöresel özellik gösteren bu caminin minaresi yoktur.

Şekil 1.2 İslam ülkelerinde yapılan cami örnekleri.

2. CAMİYİ OLUŞTURAN BÖLÜMLERİN TANIMI

2.1. Dış Mekan ve Kütle Düzeni

Bu bölümde caminin dış biçimlenişinde rol oynayan minare, avlu, son cemaat yeri, ve kütle düzeni üzerinde durulacaktır.

Minare

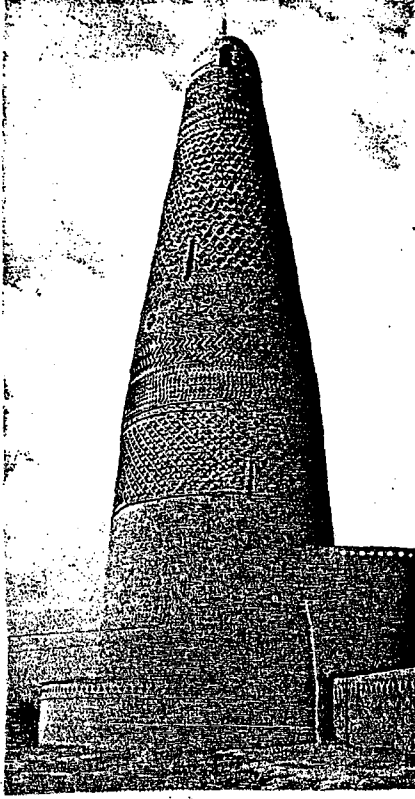
Minare, kelime kökeni olarak el manarah ve el menar kelimesinden gelmektedir (Bloom,1989).Arapçada nur kelimesinden türetilmiş, 'nur yeri' demektir. İslamiyet'ten sonra her türlü kule için kullanılan minare kelimesi, İslamiyet'ten önce gözetleme, işaret kuleleri için kullanılırdı (Ernest,1936).

İslamiyet'in ilk yıllarında ibadete çağırmak için hangi yöntemin kullanılması gerektiği tartışılmış, davul, boru çalmak, ateş yakmak vs. yerine insan sesinin kullanılmasına karar verilmiştir. İnananların sayısının artması ile sesin daha geniş alanlara duyurulabilmesi için yüksekçe bir yere , minareye ihtiyaç duyulmuştur. İlk camilerde minare yoktur. İslam mimarisinde ilk minare, Muaviye zamanında Mısır valisi Müslime tarafından Amr caminde yapılmıştır (m.s. 673).

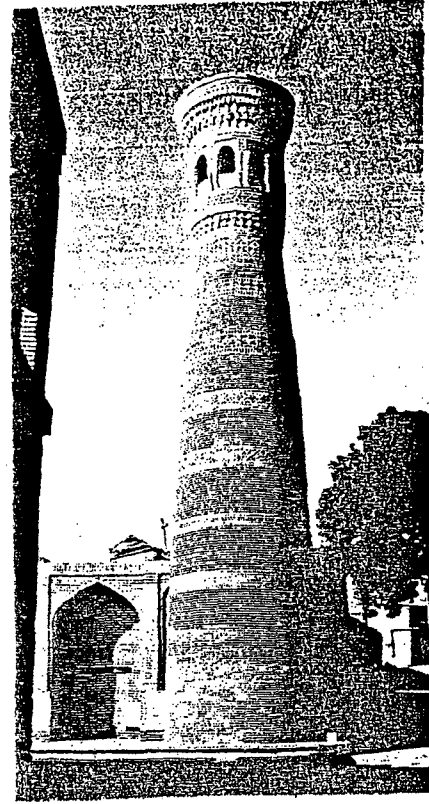
Minare, Anadolu'da yaygınlık kazanmadan önce bütün İslam dünyasında Kuzey Afrika'dan Çin sınırına kadar uzanan bölgede çeşitli biçimler kazanarak denenmiştir. İslam ülkeleri minarelerini, Batı ve Doğu minareleri şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Doğudaki İslam minareleri, genellikle silindirik ve incedir (Şekil 2.1.1). Batı İslam minareleri ise Kuzey Afrika ve İspanya'dan Suriye'ye kadar yayılan bölgede yapılan dört köşe kulelerdir. Minare, kornişlerle her katta ayrılır ve dışa açılan pencerelerle de iç mekanla ilişki sağlanır (Şekil 2.1.2) (Mülayim, 1989).

13.Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da inşa edilen minarelerde, ayrı geleneklere bağlanan iki farklı tip görülmektedir:

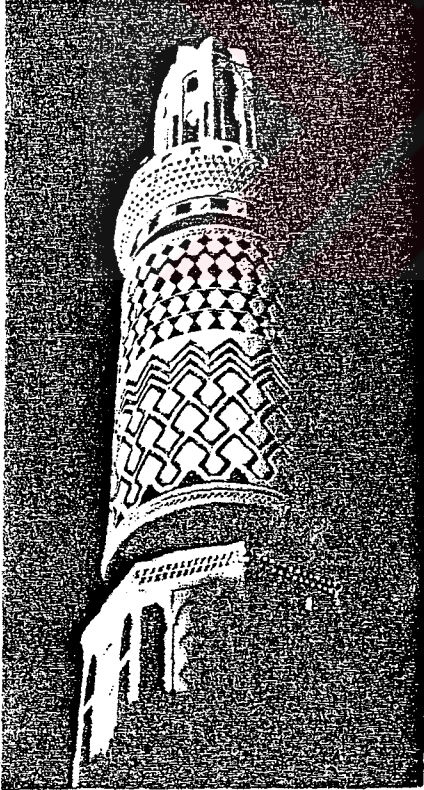
1. Güneydoğu Anadolu'da Artukluların hüküm sürdüğü bölgede 16. Yüzyıla kadar varlığını sürdüren kare planlı prizmatik formdur. Bu tipte

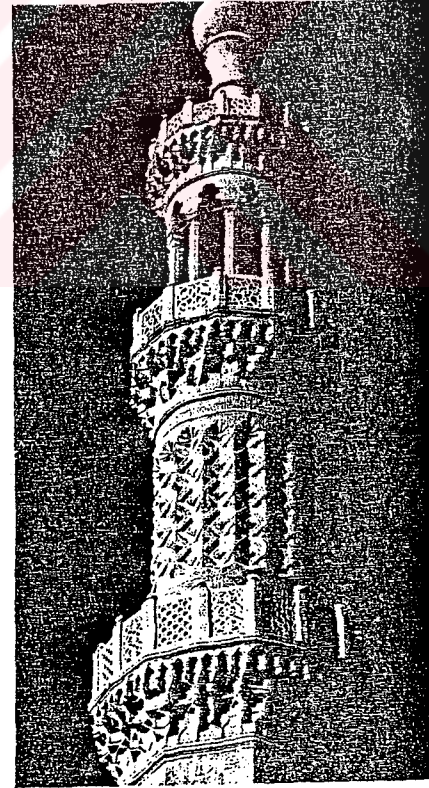
Amin Cami minaresi, Batı Çin, 1778.

Kalyan Cami Minaresi, Özbekistan, Buhara, 1514.

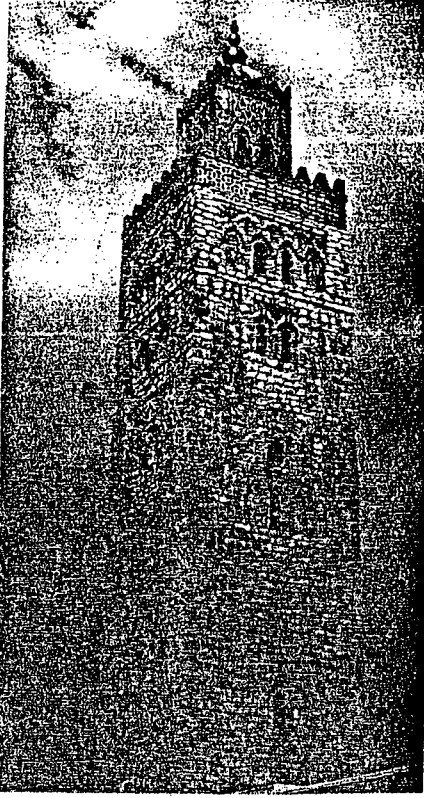

El-Bakırye Cami'si, Yemen, Osmanlı Dönemi, 1598.

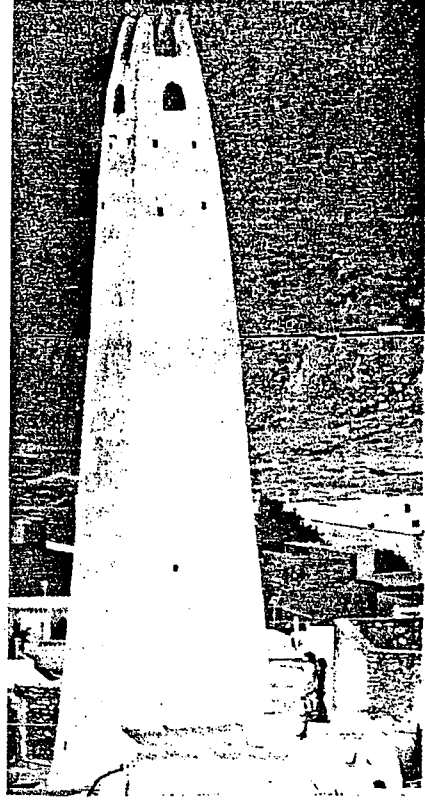

Emir Kurkumas Cami, Kahire Geç Memluk Dönemi, 1506.

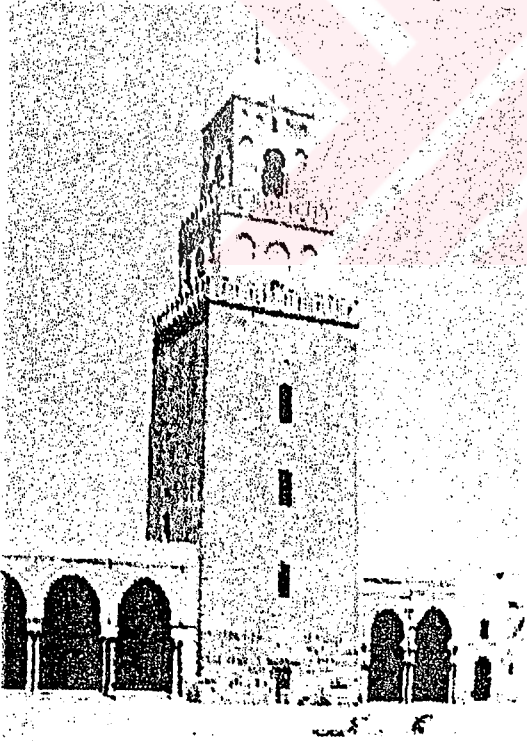
Şekil 2.1.1 .Doğudaki İslam Ülkelerinde görülen minare örnekleri.

Kutubiye Cami'ne ait minare, Fas,
Elmuaviye dönemi, 12.yy.

Cezayir'de bir köy camine ait
minare (tarihsiz).

II. Kutubiye Cami'sine ait minare, Fas,
(tarihsiz).

Ulu Cami'ne ait minare, İspanya,
1184.

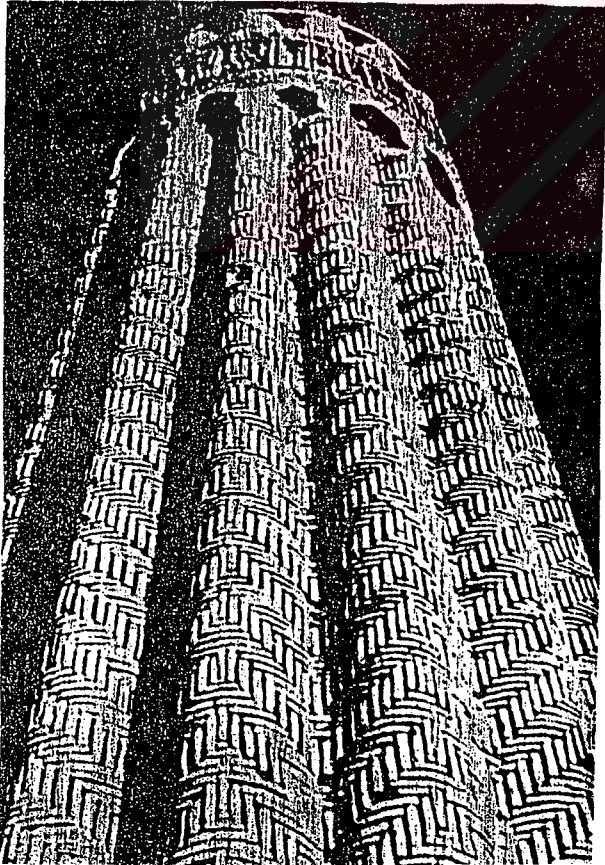
Şekil 2.1.2 Batı'da İslam ülkelerinde görülen minarelere örnekler.

kare kaide kesme taş örgüler ile yükselir. Bu biçim ve malzeme, Suriye ve Arap geleneğinin bağlanır.

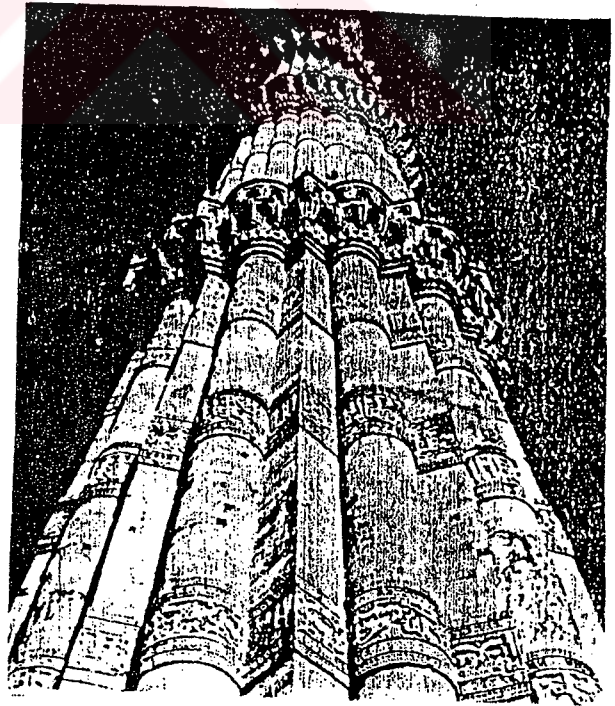
2. Doğu ve Orta Anadolu'da görülen, silindirik formlu minarelerdir. Bu tipte tuğla malzeme kullanılmış, gövde bazen düz bazen de çokgen veya dilimli bir form kazanmıştır. Bu uygulamanın oluşumunda Orta Asya, Türkistan ve İran geleneği hakimdir (Ernest ve Aslanapa ,1955).

Silindirik, köşeli yivli gövdeli Türkistan ve Horasan minareleri ise Türk minarelerinin öncüsü olarak kabul edilmektedir. (Esin, 1978).

Yivli minare geleneği oldukça eski tarihlere dayanmaktadır. En eski örneklerinden biri Tirmiz yakınlarında yapılan, cami yapısı bugün mevcut olmayan Car Kurgan adlı bir minaredir (h. 502) (Şekil 2.1.3). Daha sonraları 1119 yılında inşa edilen Kutup Minar, Delhi'de inşa edilmiştir. Taş malzemenin imkan verdiği ölçüde değişik yiv şekilleri denenmiştir (Şekil 2.1.4). Yivli minare geleneği Anadolu'ya kadar uzanmaktadır.

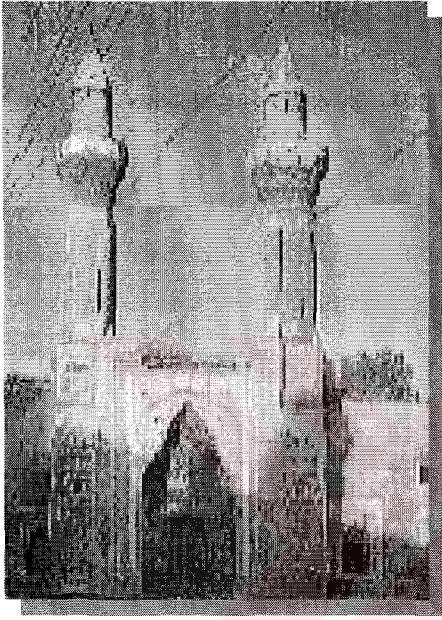
Şekil 2.1.3. Car Kurgan minaresi, 1108/9.

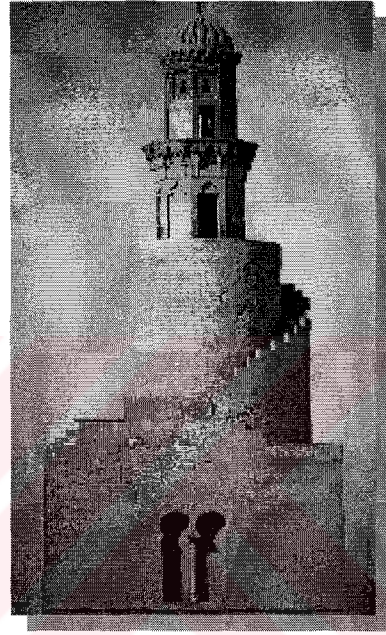
Şekil 2.1.4. Kutup Minar, 1119.

Anadolu'da 13. yüzyılın ilk yarısında silindirik gövdeli minareler ikinci yarısında ise gövdeler daire dilimler ve prizmal çıkıntılar eklenmektedir (Mülayim, 1989). Konya'daki Sahip Ata medrese'sindeki minareler taş kapısında yer alır ve yivli gövdenin güzel örneklerinden biridir.

Büyük Selçukluların inşa ettikleri minareler, Anadolu'da yaptıkları minarelerden farklılık gösterir. Başta farklılık malzemede görülmektedir. Selçukluların İran'da yaptıkları minarelerde kullandıkları malzeme tuğladır. Anadolu

Şekil 2.1.5. Gökmedrese, Sivas, 1771.

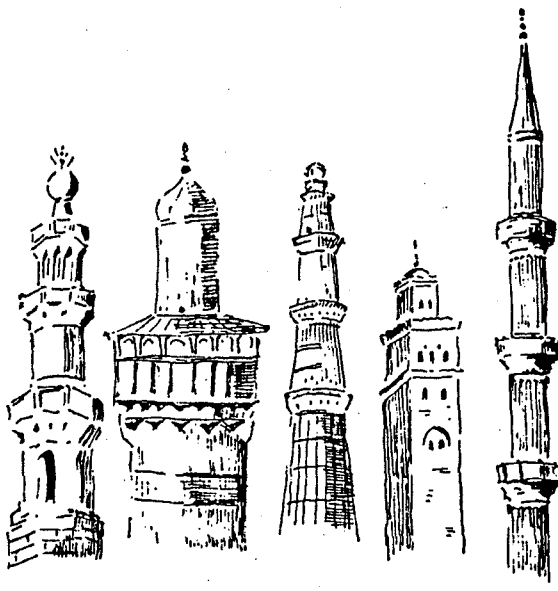

Şekil 2.1.6. Ahmed İbni-Tulun, Kahire, 876-9.

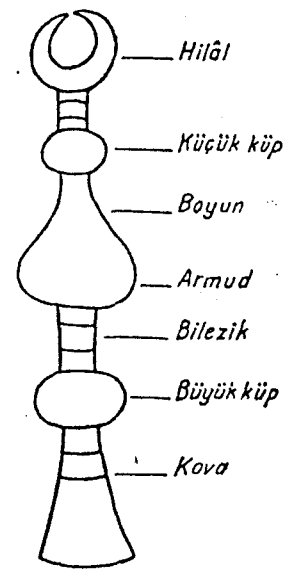
Selçukluları ise malzeme olarak taş kullanmışlardır. Ayrıca Anadolu minareleri dekor ve form açısından da İran'da yapılanlardan farklıdır. Bunda malzeme farkının yanı sıra Anadolu Selçuklularının inşaatta o yörenin ustalarını da kullanmış olması bir diğer sebep olarak gösterilebilir.

Anadolu'da günümüze kadar gelen Selçuklu mescit, cami ve medreselerin de minareleri bulunmaktadır. Portal üzerine çift minare uygulaması ise Selçuklular tarafından 13.yüzyıl ortalarında yapılmaya başlanmıştır. Sivas Gökmedrese ve Çifte minareli medrese bunun en güzel örnekleridir (Şekil 2.1.5).

876-9 yılında Kahire'de yapılan İbn-iTulun minaresi, formu ile ilgi çekiçidir. Minareye çıkış, dışarıda bulunan merdiven ile sağlanmaktadır (Şekil 2.1.6).

Res. — Minareler: (Soldan sıra ile)
1- Arab, 2- İran, 3- Hind, 4- Mısır, 5- Türk.

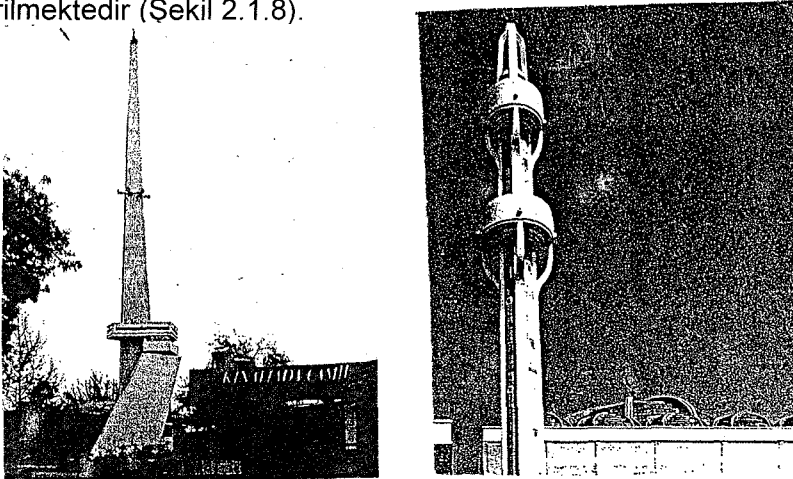
Res. — Âlem aksamı.

Şekil 2.1.7 .İran, Arap, Mısır ve Osmanlı Minareleri.

Osmanlı döneminde yapılan minareler, Selçuklu medreselerindeki çifte minarelerden hiç etkilenmemiştir. Osmanlılar, camilerde minarenin biçiminin, yerinin ve oranının ne olması gerektiğini araştırmışlardır. Bu dönemde, kaide, pabuç, gövde, şerefe, petek, külâh ve âlemden oluşan minare, teknik ve estetik bakımdan önemli aşamalar kaydetmiştir (Şekil 2.1.7). Klasik dönemde artık minarelerin kalınlıkları incelmış, gövde, şerefe, petek ve külâh arasındaki oran son şeklini almıştır (Ülgen,1996).

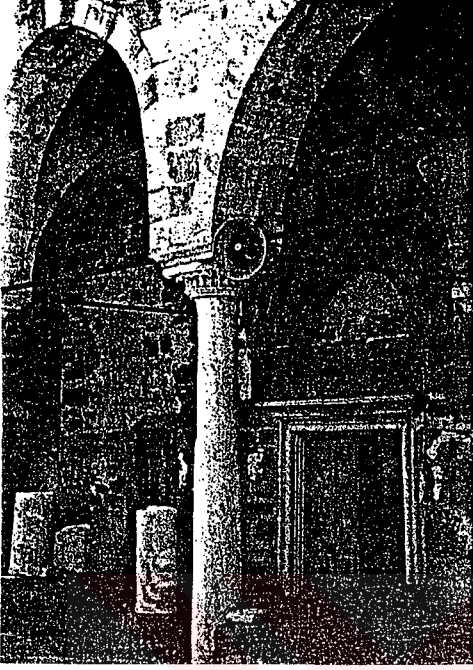
Klasik Osmanlı döneminden uzaklaşıldıkça minarelerin özellikle dekorasyonlarında ve pabuç, kaide kısımlarında değişiklikler görülmektedir. Bu üslup farklılıklarına tepkiler de çıkmaya başladığı 19 yüzyılın sonlarında, Neo-klasik üslup camileri ve dolayısıyla minareleri etkiler.

20.Yüzyıla gelindiğinde, minarelerde üslup farklılıkları görülmektedir. Türkiye’de, Kocatepe Camii örneğinde olduğu gibi geleneksel yaklaşımların yanı sıra, Kınalıada ve TBMM Camilerindeki gibi modern yaklaşımlara kadar geniş bir yelpazede ürünler verilmektedir (Şekil 2.1.8).

Şekil 2.1.8. Kınalıada ve Roma camilerine ait minare örnekleri.

Günümüzde minareler fonksiyonunu yitirmiştir. Şerefelere çıkılarak namaza çağırma yerini hoparlöre bırakmıştır. Hatta tarihi camilerin minarelerinde hoparlör kullanılarak ilginç görüntülere rastlanmaktadır (Şekil 2.1.9).

Şekil 2.1.9 I.Murat Cami'nin son cemaat yerinde sutuna takılan hoparlör görülmektedir.

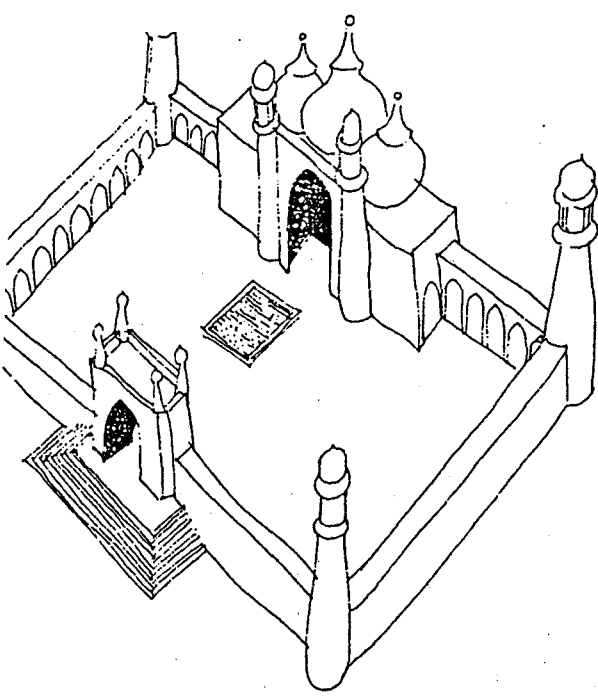
Kütle Düzeni (Dış Şekillenme)

Camilerin dış şekillenmesi açısından İslam ülkelerine bakıldığında çeşitlilik gösterir. Bu şekillenmede o ülkenin kültürü, coğrafi durumu, iklimi, teknolojisi, ekonomisi etkili olmaktadır (Şekil 2.1.10).

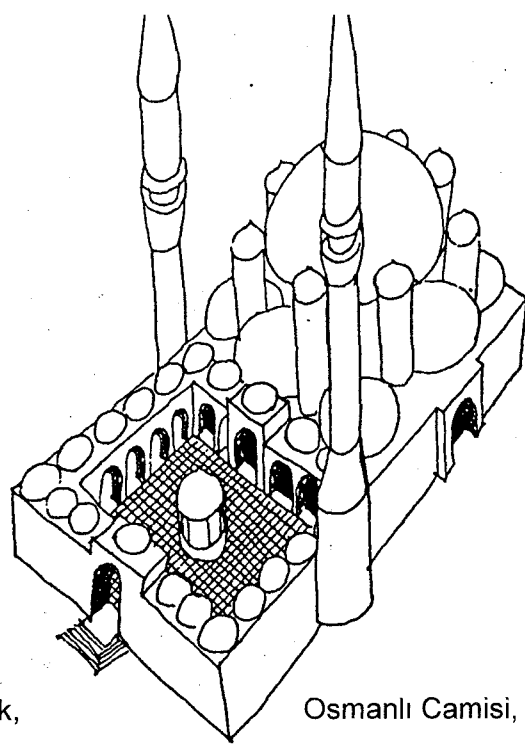
Anadolu'da ve daha sonraları Osmanlı'nın egemen olduğu yerlerde gelişen Türk mimarisi içinde cami mimarisini, kütle düzeni açısından ele alırsak:

Beylikler döneminde Ulu cami tipinin getirdiği bir biçimleniş söz konusudur. Sütunlarla, ayaklarla çoğaltılan mekan, bazen bir kubbe ile mihrap önü vurgulanır. 14. Yüzyılda düz ahşap tavanlı camilerin yanı sıra tek kubbeli cami ve ters T tipi camilerine rastlanır. Kalın duvarlı, az pencerele bir karakter taşıyan Beylikler Dönemi camilerinde , Osmanlı cami'nden farklı olarak ahşap taşıyıcılar kullanılmıştır.

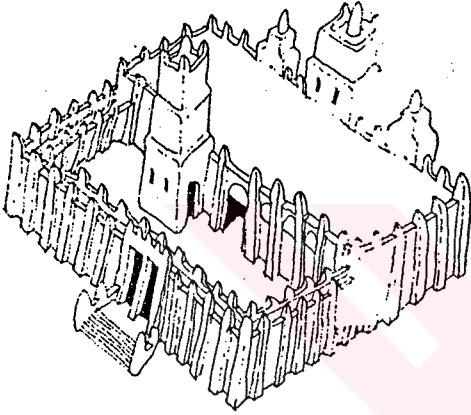
Bu dönemde, dış mimaride mutlak bir sadelik söz konusudur. Ancak ahşap işçiliğinin olduğu yerlerde süslemeye gidilmiştir. Özellikle ahşap tavanlarda, minber ve mihrapta dış mekanda ise giriş portallerinde bezemelere rastlamak mümkündür.Malzeme doğal hali ile kullanılmıştır.

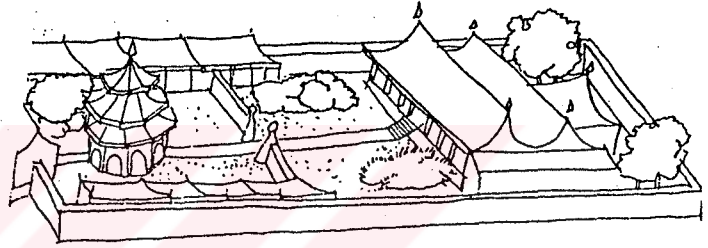
Hindistan'da avlulu cami tipine örnek,

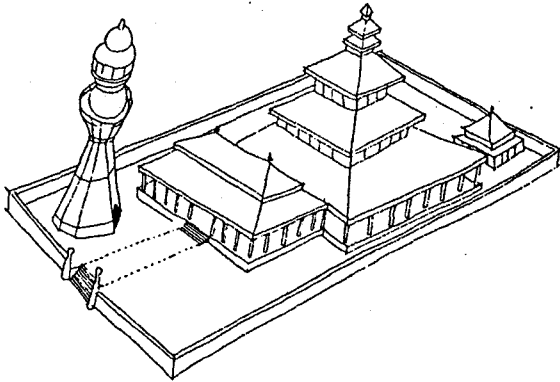
Osmanlı Camisi,

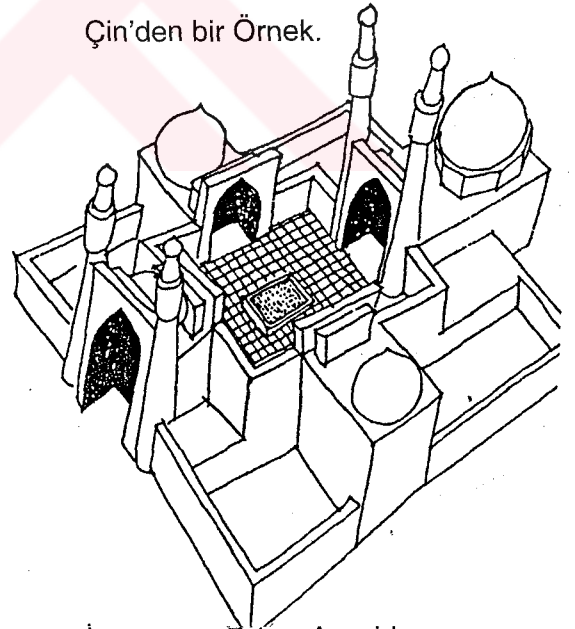
Batı Afrika'dan bir örnek,

Çin'den bir Örnek.

Güney-Batı Asya'dan bir örnek,

İran ve Orta Asya'da
eyvanlı cami.

Şekil2.1.10. İslam Ülkelerinde görülen ve bölgesel özellikleri gösteren cami örnekleri.

(cami mimarisinde ülkeden ülkeye farklılık olduğunu gösteren bu örnekler eskiz niteliğindedir.)

Klasik Osmanlı Dönemi camileri, kütsel biçimleniş bakımından ele alındığında, saf şekillenmesi bakımından Roma mimarisine, strüktürün tamamen dışarıdan hissedilmesi açısından Gotik mimariye benzemektedir (Kuban, 1958). Camide, iç mekanın olduğu gibi dışa yansıdığı görülür. Taşıyıcı sistem rasyonel bir biçimde çözülmüş ve dış şekillenmeyi belirlemiştir. Duvarlar, pencere ve kapı boşlukları açılışda masif etkisini sürdürür. Özellikle Klasik dönemde, kütsel şekillenmede sadelik görülür ve cephelerde yoğun bir süslemeye, bezemeye rastlanmaz.

Klasik Osmanlı devri camilerin de, örtü sistemi olarak kubbe kullanılmıştır. Kuban, Osmanlı'da kubbenin kullanılması konusunu şu şekilde açıklamaktadır: 'Hacim daima orta kubbe altında toplanır. Büyük kubbenin etrafındaki bütün kubbeler onun yardımcısıdır ve ona tabidir. Bu mekan tesiri açısından çok önemli bir özelliktir. Kubbe-küre, İnsana ölçü hissi veren bir formdur. Muhtelif ebatda kubbelerle örtülü bir hacimde, insanın nisbetlerini anlama imkanı çok kuvvetlidir. Heterojen bir örtüde aynı ölçü hissi mevcut değildir.' (Kuban, 1958).

Sinan camilerinde, yapının dış tasarımını dört düşey düzlemin biçimlenmesi çabasıyla özleştirmemiştir (Tanyeli, 1990). Cami, dört duvardan oluşmuş bir prizma değildir. Kubbeleri, ağırlık kuleleri gibi öğeleri kullanarak üst üste adeta yığarak, belirli bir düzen, denge içinde kompozisyon oluşturulmuştur. Tanyeli'nin 'kitle istifi' diye tanımladığı bu biçimleniş aynı zamanda iç mekanı da zenginleştirmiştir.

Sinan camilerinde, iç mekana verdiği önem kadar dış şekillenme ile de ilgilenmiştir. Bazen iç mekanın dışa yansması beklenen etkiyi vermediği anlarda Sinan İkinci bir örtü sistemi kullanmıştır. Süleymaniye'nin yan sahnalarının kubbeleri böyle bir sistemle oluşturulmuştur. Söz konusu kubbeler, ikinci bir örtü sistemi yapılmadığı takdirde o denli alçaktır ki caminin yüksek ve geniş ana kubbesinin yanındaki bölümler istenen piramidal etkiyi vermemekte ve basık kalmaktadır. Dış biçimlenmenin daha etkili olması için çok daha yüksek yapılmaları gerekir. Bundan dolayı Sinan iç mekanı belirleyen kubbelerin üstlerine aynı kasağa oturan yüksek ve işlevi yalnızca dış mekana katkıda bulunmak olan ikinci kubbeler yerleştirmiştir. İkinci kubbeler sayesinde yan sahnalar dışta ana kubbeyi destekleyen ağırlıkta gözükmemektedir. Rüstem Paşa Cami'nde de benzeri yöntem kullanılmıştır. (Tanyeli,1987). Sinan'ın ancak çok gerekli gördüğü durumlarda başvurduğu bu yöntem, İran ve benzeri ülkelerde de başvurulan yaygın bir yöntemdir. Aynı yaklaşım Avrupa'da da başvurulmuştur.

Sinan'ın, ikili örtü sistemi gibi başvurduğu bir diğer yöntem, Selimiye'de de yaptığı gibi ana kubbenin yanında yer alan ağırlık kulelerinin görsel kaygılardan dolayı abartılmasıdır. Yine aynı yapıda görülen bir başka yaklaşım, mihrap çıkıntısının olduğu cephede fonksiyonu olmaksızın çörtten yapmasıdır. Camilerde genelde mihrabın olduğu yüzey, diğer cephelere oranla daha zayıftır. Kitle, örtüden doğrudan zemine oturur. Selimiye'de mihrap yönünden avluya giriş olması sebebiyle, Sinan, bu cephenin sadeliğinden endişe duymuş, böylesi bir yöntemle başvurmuştur. Sinan eserlerinde bu yöntemlere ender olarak başvurmuştur, ancak dış şekillenmeye ne denli önem verdiğini göstermektedir.

Dış şekillenmede başvurulmuş bir diğer yöntem ise dış sofalardır. Osmanlı döneminde 'zulla' da denilen dış sofalara ilk kez Şehzade Cami'nde rastlanır. Ancak Süleymaniye'de geliştirilmiştir ve yeni denemeler yapılarak kullanmıştır.

Osmanlı camilerinde, cepheden söz etmek güçtür. Dış cephe değişik düzlemlerde yer alan yüzeylerden oluşur. Buna göre giriş cephesi, son cemaat yerinde yer aldığı cephedir. Son cemaatin örtüsü genellikle yapının ortalarına kadar geldiği için cephede çok çeşitlilik görülmez. Arka cephede genellikle mihrap çıkıntısı yer alır. Bu cephede genellikle dış revaklar bulunmadığından yüzey örtüye kadar tek düzlemde yükselir. Genellikle mihrap çıkıntısı aks kabul edilerek değişik pencere düzenlemeleri söz konusudur. Yan cephelerde ise iç mekan düzenine, yapı sistemine, son cemaat yerine, revağına ve avlu ilişkilerine bağlıdır (Erzen,1981).

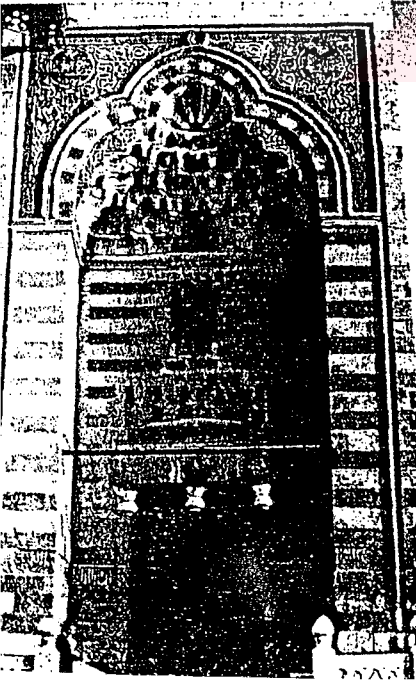
Avlu

İslam dünyasının genel mimari karakteri, yapıyı dış mekandan, çevreden gizlemektir (Khan ve Frishman, 1994). Bundan dolayı özellikle camilerde, yapı yüksek duvarlarla çevrilidir. Camilerde bu durumun temel amacı yapıyı şehrin gürültüsünden hareketliliğinden izole etmektir. Bu neden ile bazen cami ikinci bir avlu içine de alınmaktadır. Dış avlu da denilen bu ikinci avluda, pencereli ve bazen şadırvan avlusunu da içermektedir. Fatih, Şehzade, Süleymaniye ve Sultanahmet camileri dış avluya sahip camilerdir (Öz, 1987).

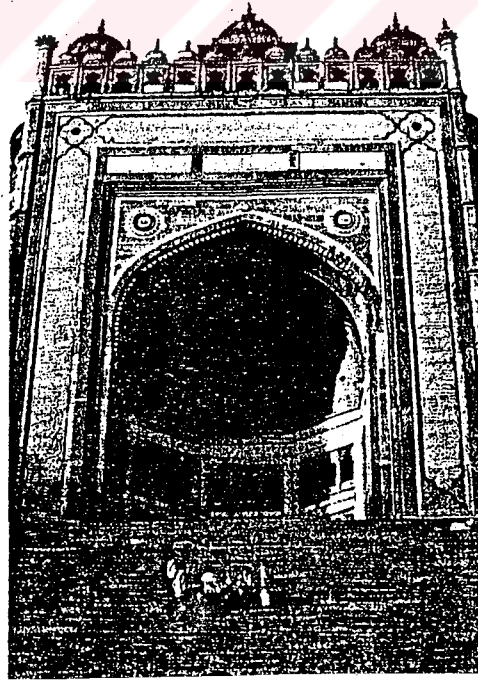
Avlu, camiye girişte bir nevi hazırlık mekanıdır. Ayrıca bayram, cuma namazları gibi çok kişinin katılacağı zamanlarda artan cemaatin namaz kılması içinde kullanılmaktadır.

Avlunun girişinde yer alan portal, bir nevi eşik görevini görür. Portal, minarenin ve kubbenin yalın, saf tasarımına karşın, yaptıran kişinin servetinin, soyunun bir göstergesi olması ile birlikte Tanrı'ya da bir saygı ifadesi olarak, süslü, gösterişli olmasına özen gösterilmiştir (Khan ve Frishman, 1994) (Şekil 2.1.11.).

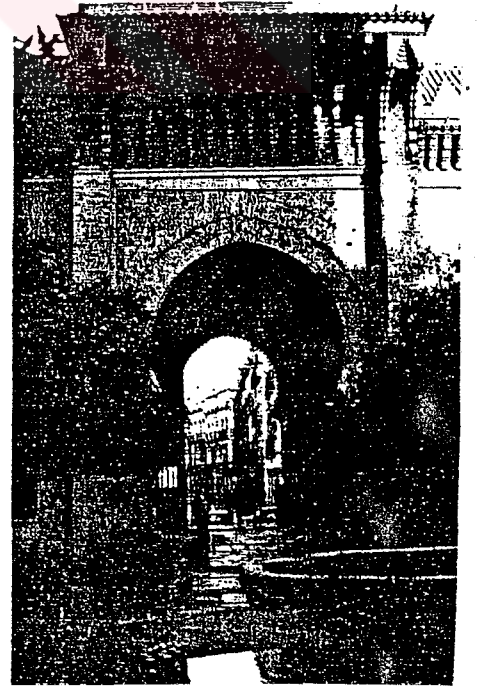
Portal, bir diğer deyişle taç kapı, Anadolu Selçukluların, Osmanlıların, medrese ve camilerinde yer almaktadır . Anadolu Selçuklu döneminde, portalin iki yanında minareler yer almaktaydı.

Şekil 2.1.11 .Barkük Cami,
Kahire,18.yy.

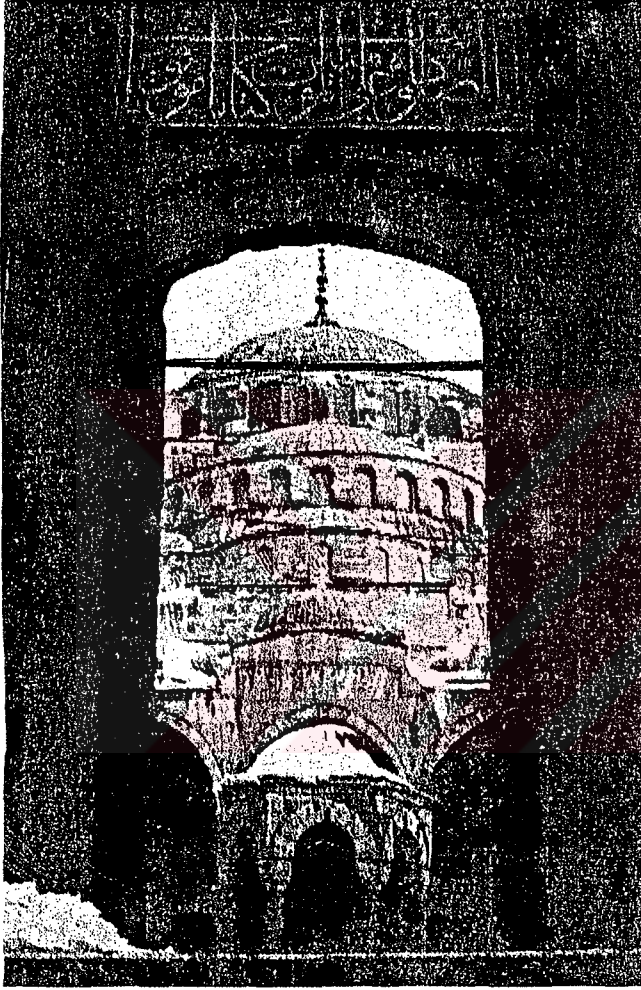

Fatehpur Sikri Camisi ,
Portali,1596.

Büyük Cami,
İspanya,1171-6.

Avluların kuzey cepheleri portalleri ile caminin asıl giriş cephesi sayılır. Kuzey cephelerinde, altta düz atkılı ve alınlıklı, üstte kemerli iki sıra pencere vardır. Süleymaniye ve Selimiye’de bunlar portal yanlarında tek pencereli üç bölüm, Şehzade caminde ise çift pencereli iki bölüm olarak düzenlenmiştir. Ortadaki, portal kütlesi biraz çıkıntılıdır. Süleymaniye ve Şehzade portalleri, mukarnaslı ve konsollu nişlere sahiptirler. (Erzen,1981). Portallerde, Sultanahmet Cami’nde olduğu gibi kitabe de bulunabilir. (Şekil 2.1.12)

Şekil 2.1.12. Sultanahmet Cami’ne portalden bir bakış, 1550-7.

Dış avlu, camiler için bir hazırlık mekanı olduğu kadar dış sofalarında oturularak dinlenilecek yerlerdir. Mimar Sinan camilerinde kullanılan, Şehzade Cami de ilk olarak görülmeye başlanan dış sofa, daha sonraları geliştirilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Dış sofa bir diğer ismi ile zulla, dış avluda, genellikle kemerli ve üstü örtülü mekanlardır. Buralara dış yan mahfiller, yan revaklar, yan galeriler de

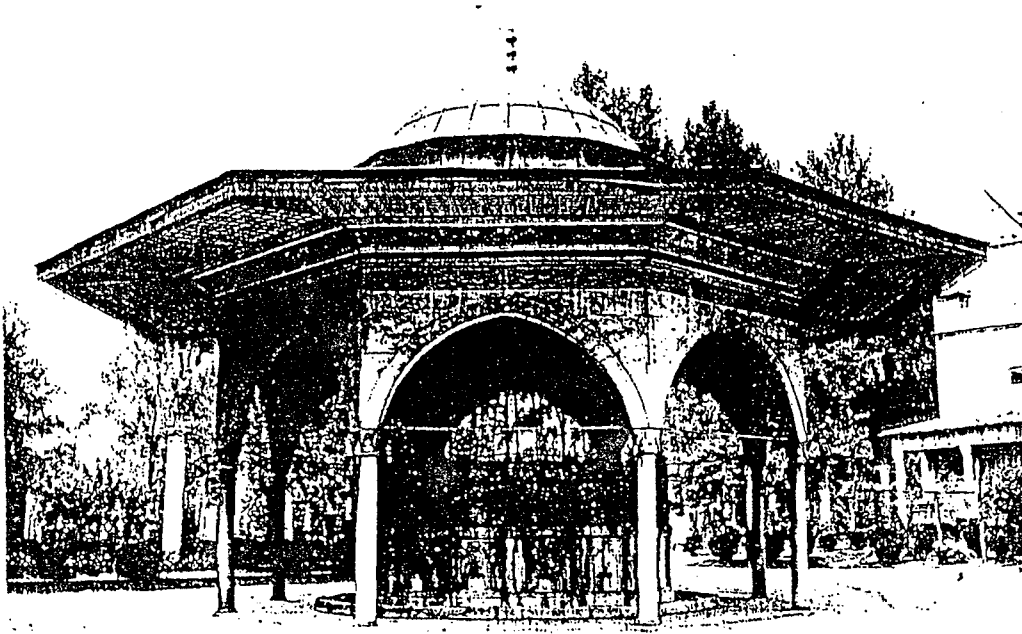

Şekil 2.1.13. Abdest almak için kullanılan havuz. İbn tulun Cami, Kahire.

denilmektedir. Dış sofalar, yapıyı kütsel olarak hafifletmek imkanı sağlamakla birlikte cemaatin soluk alabileceği yerler olmuş, ayrıca camiye günlük yaşama katarak anıtsallık, mimari erişilmezlikten insancıl bir kullanıma dönüştürülmüştür (Ögel,1972). Dış sofa, diğer İslam ülkeleri camilerinde pek görülmez.

Abdest alma yerleri ve şadırvan avluda yer alır. Abu Hanifah'nin döneminden önce su bir havuzda toplanarak abdest bu durağan sudan alınmaktaydı. Ancak temizlik açısından akan bir suyun kullanılması daha doğru bulunmuştur (Kuban, 1974) (Şekil 2.1.13). Sonraki dönemlerde, musluklar, havuzlar ve benzeri sistemlerde gelişme görülmektedir.

Abdest alma yerleri, avlusu olmayan camilerde caminin giriş kapısının sağında yer almaktadır . Büyük camilerde, avlunun ortasında abdest muslukları yer alır. Hem dekoratif hem de fonksiyonel özelliklere sahip bu mekana şadırvan denmektedir (Şekil 2.1.14).

Şekil 2.1.14. Ayasofya için yapılmış şadırvandan görüntü.

Son Cemaat Yeri

Son cemaat yeri, namaza geç kalanlar için ya da içeride yer kalmadığı zaman caminin önünde temiz bir yerde namaz kılmak üzere , yağmur ve güneşten korunaklı mekanlar olarak düşünülmüş yerlerdir.

13. Yüzyılda Konya mescitleri ve Sivas Ulu Cami (1197) hariç Selçuklu dönemi camilerinde görülmeyen son cemaat yeri, çok sütunlu camiler içinde ilk olarak 1302 tarihinde Ermenek'te yapılmış Ulu Cami'de görülmektedir (Yetkin, 1974). Cami düzeni içinde kible duvarına paralel olarak 1312 tarihli Birgi'deki Ulu Cami'nde görülür. 14. Yüzyılın ikinci yarısında son cemaat yerinin camide kullanılması yaygınlaşır.

Yarı açık mekanlar olan son cemaat yeri, iç mekanla dış mekanı birleştirici rol oynayan öğelerdir. Caminin avlusunun olup olmaması da son cemaat yerinin biçimlenişinde önemli rol oynar.

Cami işlevinde vazgeçilmez bir önem taşıyan son cemaat yeri için Sinan'ın son yıllarında birkaç örnekte yeni biçimler denenmişse de, genellikle bütün çağlarda, son cemaat yerleri tipik, revaklı yarı açık mekan biçimini korumuştur (Erzen, 1981).

Son Cemaat yerinde yer alan mimari ögeler portaller, kapılar, pencereler ve nişlerdir. Portal, simetri aksı üzerinde ana giriş ögesidir. Portal kapıları genellikle basık kemerlidir. Dikdörtgen formlu ve mukarnas nişli olan bu ögeler, caminin en önemli giriş ögesidir.

Son cemaat yerinde yer alan nişler genellikle portal yanlarında yer alır ve bir bakıma masif duvar yüzeyini hafifleterek cepheye estetik bir boyut da katar. Bazen cephe de yüzey süslemesi olarak derinliği olmayan bir niş biçimi de kullanılmıştır. Süleymaniye Caminde bu tip bir uygulama görülmektedir.

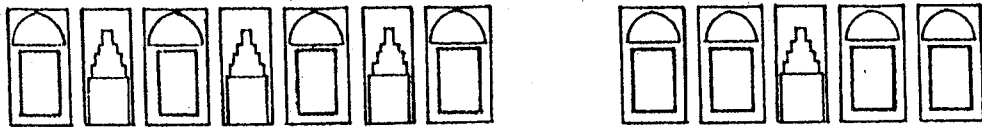
Son cemaat yerinde yer alan, pencere, kapı, niş gibi ögelerin düzenlenmesi, birkaç şekilde olmaktadır. Son cemaat yerinin iki katlı olduğu durumlarda katlara görede farklılık göstermektedir. Jale Erzen doktora tezinde, bu ögelerin düzenleri konusunu incelemiş ve camiler de en sık görülen gruplamaları şöyle sıralamıştır:

1. Pencere-Niş-Pencere .Bu tipte her açıklığın ortasına bir ögenin gelmesi şeklinde dir.

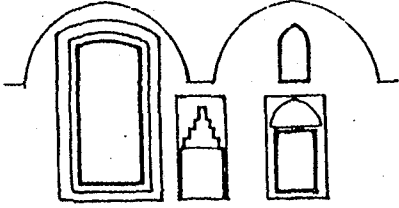
2. Pencere-Niş-Kapı.

3. a.Pencere-Niş-Pencere-Niş, b.Pencere-Pencere-Niş-Pencere-Pencere, c.İki farklı pencere türleri arasında niş.

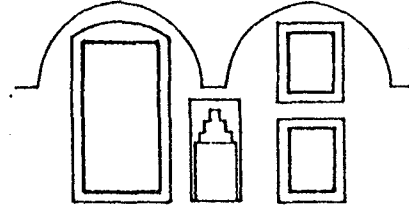

örnek Süleymaniye Camiindeki uygulamaya uygundur.

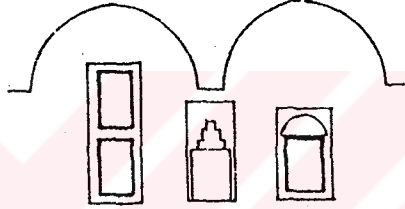
Son cemaat yerinde caminin diğer cephelerine oranla daha fazla bezeme kullanıldığı görülür Silmeler, üzengi profilleri, kubbe altlarında ve nişlerde ve sütun başlıklarında mukarnaslar, plaka, levha ve rozetler özellikle büyük camilerin son cemaat yerinde kullanıldığı görülür (Erzen, 1981).

Kara Ahmet Paşa camiinden bir grupta örnek.

Rüstem Paşa camiinden bir grupta örnek.

Hadım İbrahim Paşa caminden bir grupta örnek

2.2. İç Mekan Düzeni

Osmanlı Cami'nin, 'Alt yapıda yeryüzü, çeşitli örtüde gökyüzü tasarımları yapıda bütünleşmektedir. Mekan düzeni, dekor, seçilen Kur'an ayetleri, ışık bu tasarımı oluşturmaktadır.' (Ögel, 1972).

İslam ülkelerinde cami mimarisinde, dış biçimlenmede olduğu gibi iç mekan düzenlenmede de yöresel usul önemli rol oynar. Ancak ortak olarak mihrap, maksure gibi bir takım mimari öğeler kullanılmıştır.

Bu bölümde, caminin iç mekanını da yer alan mihrap, maksure pencere ve kapılar ile aydınlatma konusu incelenecektir.

Mihrap

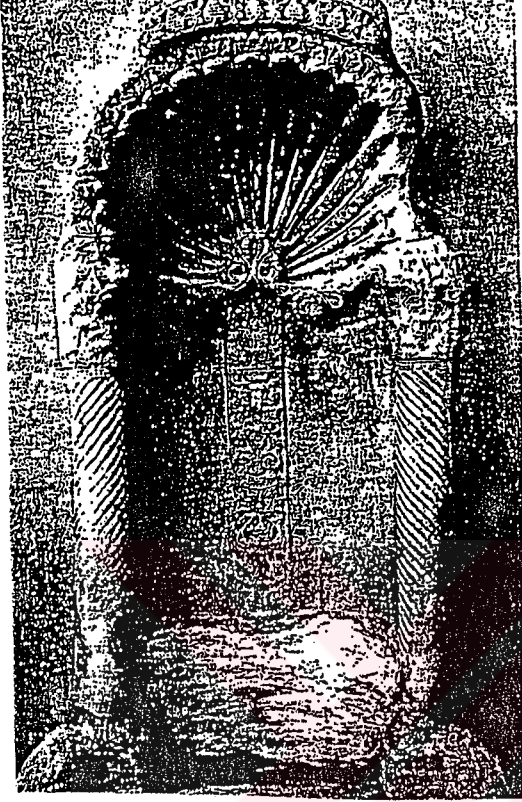
Mihrap, kible duvarı üzerinde yer alan, Kabe yönünü gösteren bir eksen işaretidir, niştir. Çok tanrılı dinlerde mabedin odak noktası mihraptır ve kutsaldır Kurban edilen yer, sunak bu nişin önünde yer alır (Gönenç, 1999). Mihraba, kilisede apsis denmektedir. Kilisede bulunan apsis, Kudüs yönelir ama mihrap gibiyön belirlemez. Bunun dışında Hristiyanlık aleminde kutsal azizler içinde çok sayıda niş vardır. Apsisin hristiyan dininde litürjik açıdan önemi büyüktür. Ayin, apsis önünde yapılır. Çarmıha gerilmiş İsa heykeli ve haç bu nişte bulunur.

İslam dininde mihrap, kutsal değildir. Bazı uzmanlar, Peygamberin, alışılmış yeri olarak bir anlamı olduğu konusunda birleşirler (Kuban, 1974). Mihraba yakın olmakla, Tanrı'ya daha yakın olunur gibi bir durum da söz konusu değildir. Çünkü İslam inancında Tanrı her yerdedir .

İlk camilerde, mihrabın bulunduğu dair bir kanıt yoktur. İlk olarak Arabistan'ın dışında MS.642 yıllarında yapılan Amr Cami'nde kullanıldığı bilinmektedir.

Mihrap, hem litürjik hem de sembolik amaçlı bir mimari elemandır. Caminin dekorasyonunda önemli bir yeri vardır. Plan olarak incelendiğinde , dikdörtgen, çokgen veya yarım daire şeklinde olabilmektedir..

Bu gün mevcut en eski mihrap, El-Kaşsaki mihrabıdır. 9. Yüzyıla ait bu mihrap, Bağdat müzesinde bulunmaktadır (Kuban, 1974). (Şekil 2.2.1). Yine aynı dönemden bir diğer mihrap, Tunus'ta Kayeran Seydi Ukba Ulu Cami mihrabıdır.

Şekil 2.2.1 .El-Kaşsaki Mihrabı, 9.yüzyıl, Bağdat.

Genel olarak bir camide yalnız bir mihrap bulunur. Bazen kible duvarında birden fazla mihrap nişi de bulunabilmektedir. Son cemaat yerinde de dışardaki cemaat için mihrap görevi gören nişlere rastlanmaktadır.

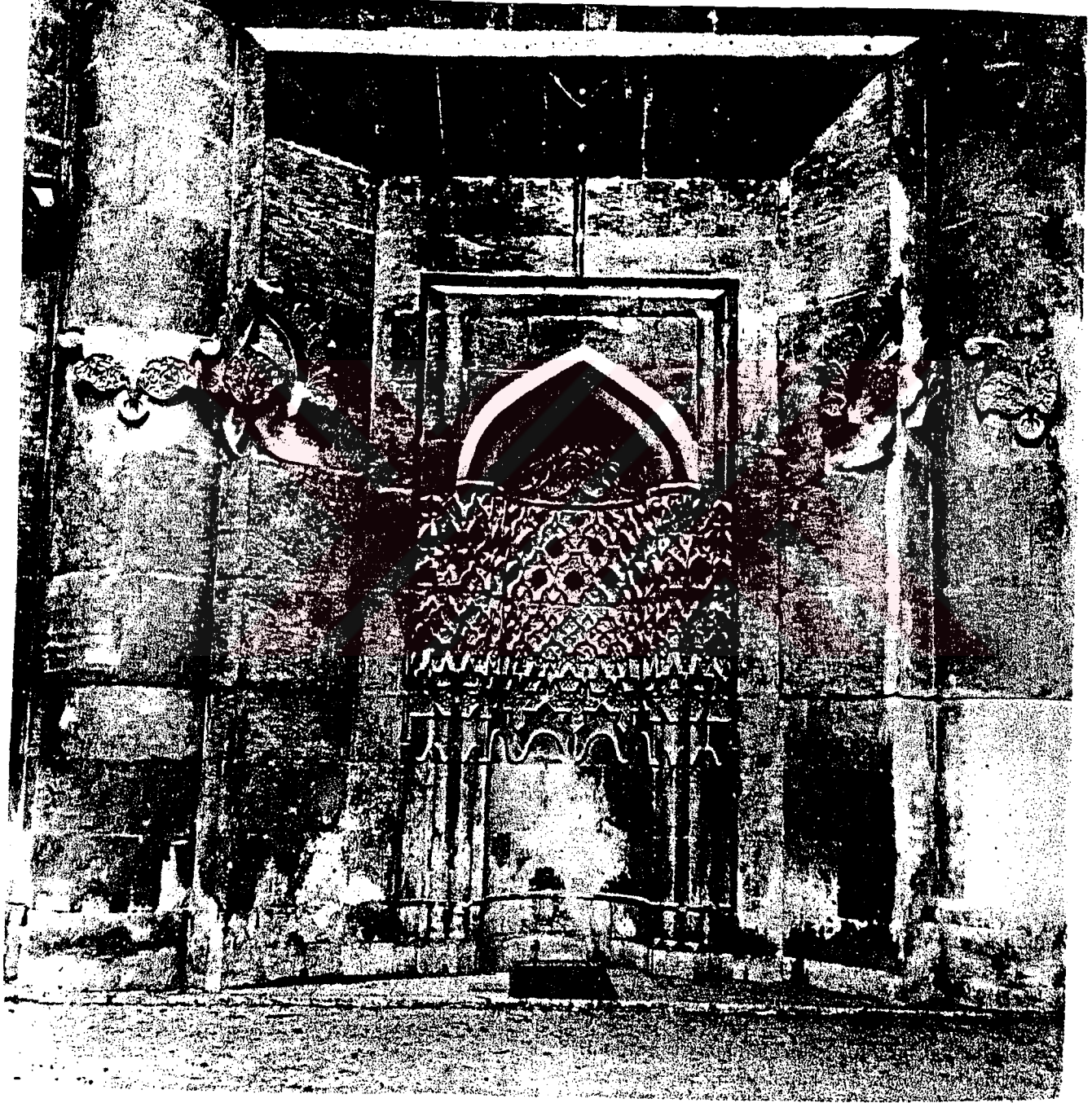
Mihrapta kullanılan malzemeler çeşitlilik gösterir: taş, terrocotta, ahşap, alçı siva veya çini kaplama malzemesi kullanılabilmektedir.

Kahire'de Sultan Hasan Cami'nin mihrabı, süslemeleri ile döneminin en güzel örneklerinden biri sayılmaktadır (Şekil 2.2.2). Sivas'ın Divriği ilçesindeki Ulu Cami'nin mihrabı bezemeleri ile dikkate değerdir (Şekil 2.2.3). Sivri kemer ile biten mihrap, kemerin başlangıç uçlarına kadar bitki ögeleri ile süslüdür. Abonoz ağaçından yapılan mihrap, Tiflis'li İbrahim Oğlu Ahmed'in eseridir. 1612-1628 yıllarında Şah Abbas zamanında İsfahan'da yapılmış Mescid-i Şah Cami'ne ait

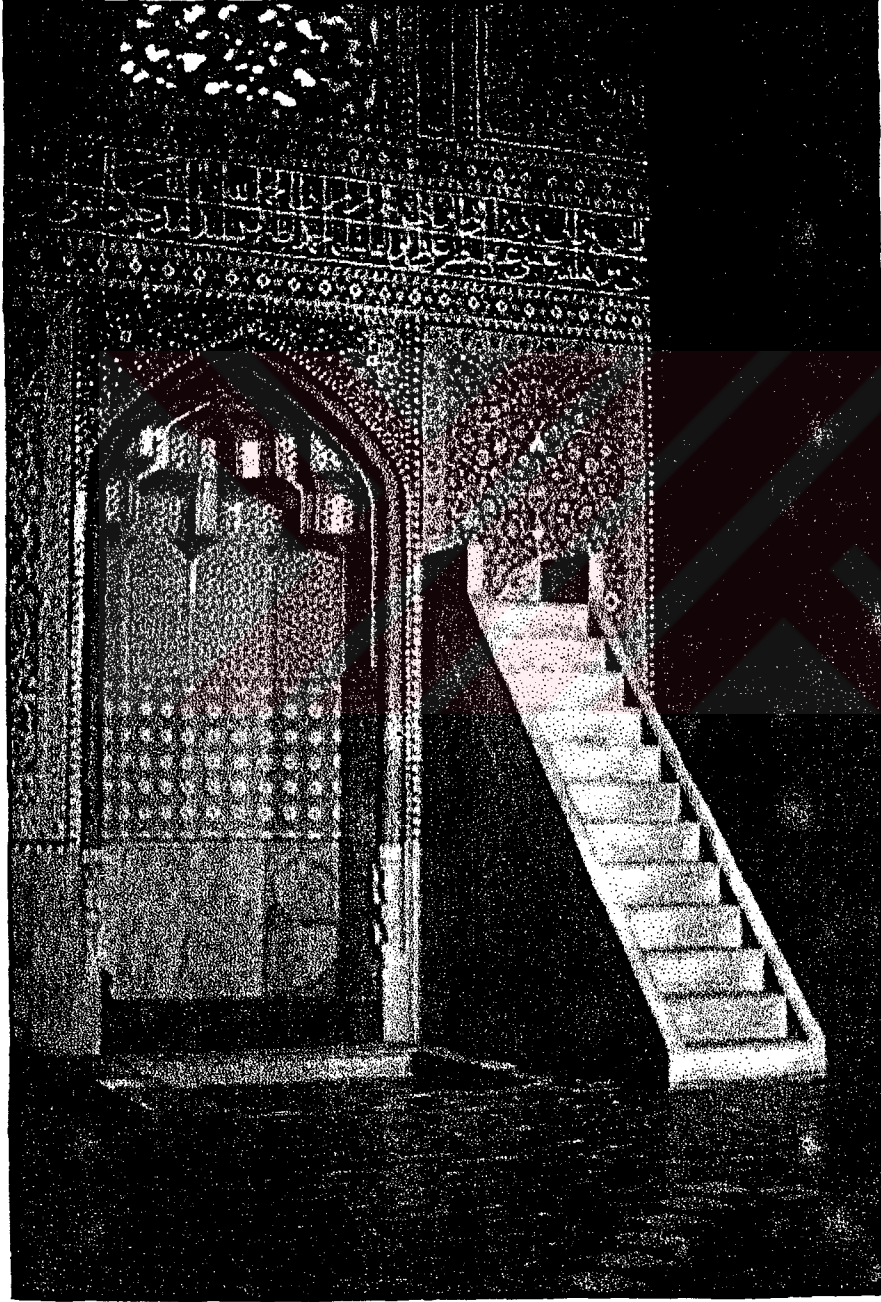
mihrap, çokgen planlı olup sivri kemerle bitmiştir. Mihrap çini ile kaplanmıştır. Çokgen plandan sivri kemere geçişte mukarnas kullanılmıştır. (Şekil 2.2.4).

Şekil 2.2.2. Sultan Hasan Cami Mihrabı, Kahire 1356-63.

Şekil 2.2.3 .Divriği Ulu Cami mihrabı,12.yy.

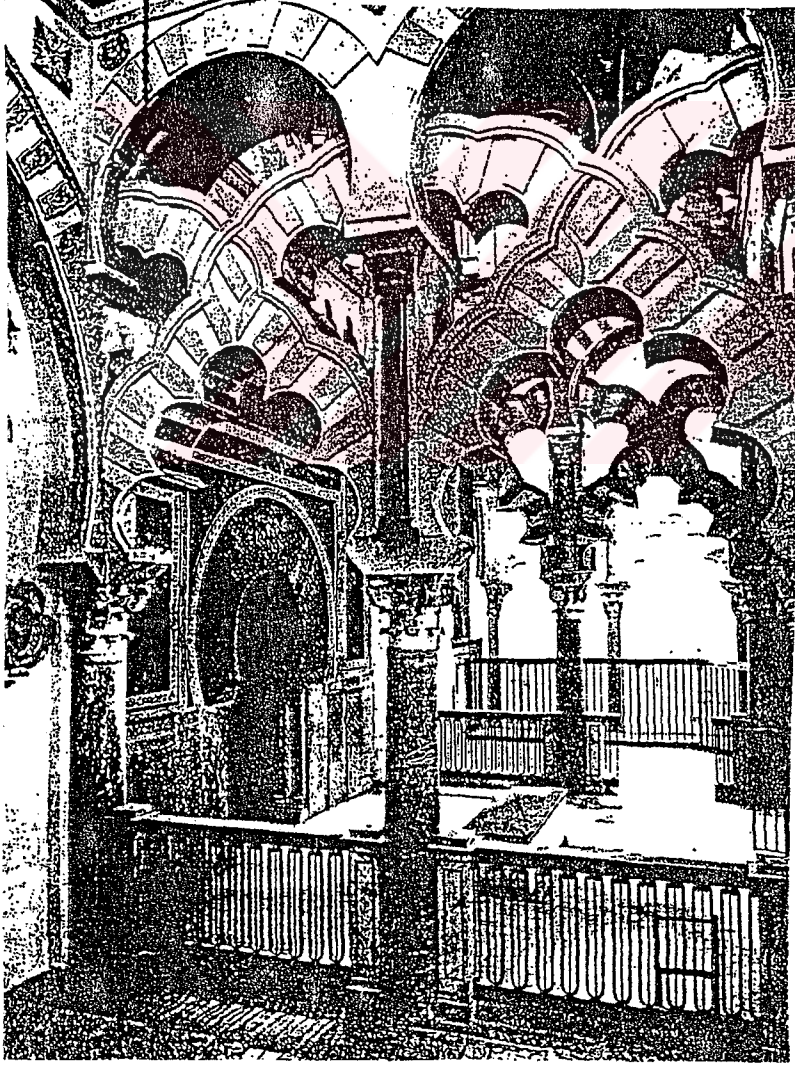
Şekil 2.2.4 .Mescid-i Şah Cami'ne ait mihrap, İran, İsfahan.,1612-1628.

Maksure ve Minber

İslam'ın ilk dönemlerinde halifeleri ve ileri gelen din düşünürlerinin, sonraları padişah ve ailesinin can güvenliği açısından gerekli görülmüş, etrafı çevrili alandır. İlk maksure, Muaviye'de İbn-i al Hakan için yapılmıştır.

Maksure, kible duvarının yanına bazende kible duvarındaki mihrabın aksına yapılmaktadır. En gelişmiş örneğini, İspanya'da Kurtuba Ulu Cami'nde görmek mümkündür (Şekil 2.2.5).

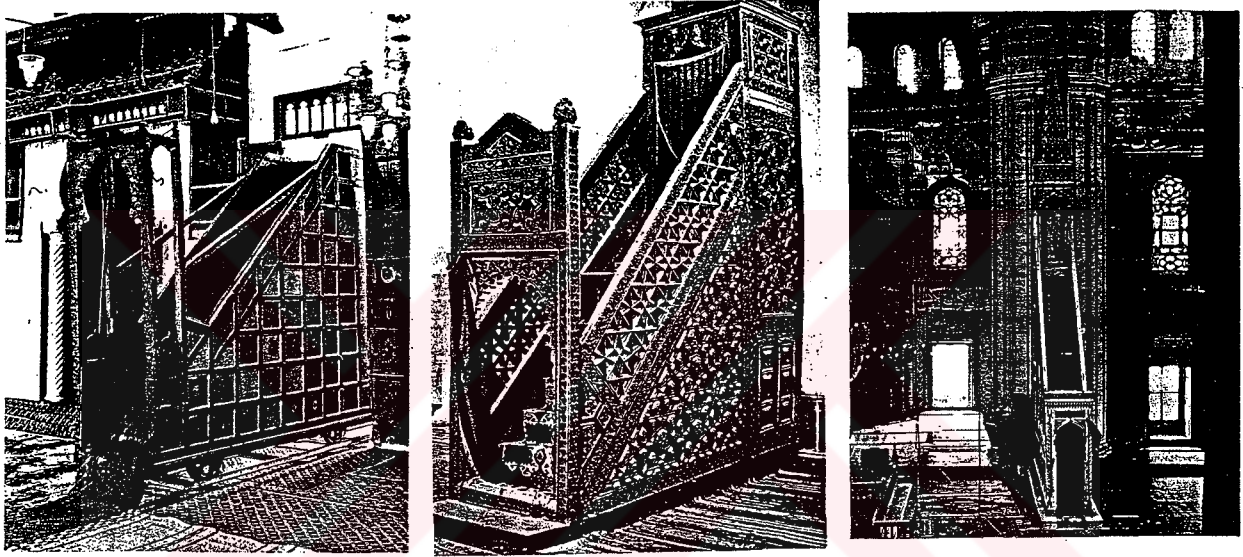
Maksure, zaman içinde camilerde yapılan mahfeller için de kullanılmaya başlanmıştır. Mahfel ise camide, iç mekanın yüksekliğine göre ikinci bir mekan temin etmek için ve duvar boşluklarına bir hareket vermek üzere muhtelif cephelerine sütun üzerinde mahfiller yapılmıştır (Öz, 1987).

Şekil 2.2.5 .Büyük Cami'ye ait maksure bölümünden görünüş, Kurtuba.

Osmanlı'nın geç dönem camilerinde rastlanan mahfel, dua mekanından genellikle ahşap bir perde ile ayrılır ve bazen bir kaç basamakla bu mekana ulaşılır. Genellikle sultanlar için yapılan bu bölüme 'Hünkâr Mahfeli' denir.

Minber, hatibin vaiz verdiği yerlerdir. Hz.Muhammed, halka bazı açıklamalar yapmak için yüksekçe bir yere çıkar ve konuşmasını yapardı.İslam dini ile ortaya çıkan minber, zamanla belli bir biçim ve düzeni almıştır. Bir merdiven ve sahanlığı olan bu yere bir kapıdan ya da yere kadar uzanan kumaş bir perdeden geçilerek ulaşılır. Genellikle ahşap, mermer yada farklı taş malzemeden yapılır.Oymacılık sanatı en ince işçiliği ile minberlerüzerinde geliştiği söylenebilir.Minberler,sabit olabildiği gibi tekerlekli olanları da vardır.(Şekil 2.2.6)

Şekil 2.2.6. Cezayir'deki Büyük Cami'ye ait Tekerlekli, Konya Alaeddin Cami ve Edirne Selimiye Cami ait sabit minber görülmektedir.

Kapı, Pencere ve Aydınlatma Düzeni

Camilerde diğer dinlerde olduğu gibi 'mistik atmosfer' istenmez. Taşıyıcı sistemin imkan sağladığı oranda duvarlarda boşluk açılmaya çalışılmıştır. Gün ışığının mekan içine alınması amaçlanmıştır. Pencerenin konumu, 'Türk evi' odalarında olduğu gibidir. Pencereilerin önünde sekiler vardır ve zemin tek basamak ile yükseltilmiştir. Pencereilerin yerden yüksekliği okuma için gerekli ışık seviyesinin sağlanması içinde değildir. Bu dışa yöneliş, ibadetin gerektirdiği içe dönüşü aykırı görülür. Dua mekanının, merkezi kubbe altına gelen alanın pencere sekilerinden daha alçakta kalması dikkat çekicidir (Ögel, 1972). Selçuklu camilerinde pencere sistemi,

dar ve yarık şeklindedir. Osmanlı camilerine oranla daha az sayısında pencere vardır. İlk Osmanlı devri camilerinde pencereler zemine yakın olup sayıları çoğalmıştır.

Klasik devir Osmanlı Cami, içinde ışık, yoğun bir gün ışığıdır. İnsanın pencerelerde göz seviyesi ve ışık dış mekanla bağlı kalışı, mekanın oranları bakımından da bir esas verir. Caminin alt kısmı, ibadet alanı, insan ölçülerine uyar, insan dış dünya ile bağlantı içindedir (Ögel, 1972).

Camide, zemin katta yer alan pencereler genelde çift kanatlı pencere sistemi kullanılmıştır. İç mekanın bol günışığını içeri alması kadar havalandırması içinde yararlanılır. Üst sırada yer alan pencereler ise sabittir, doğal ışığın içeri alınmasını sağlar. Camilerin aydınlatılması konusunu iki başlık altında inceleyebiliriz: suni aydınlatma ve doğal aydınlatma. Osmanlı camilerini incelediğimizde, suni aydınlatma, kubbe ve kemerlere asılmış, dikdörtgen kesitli demirden yapılmış çember yada dekoratif şekillerde avizeler yapılmıştır. Bu avizeler üzerine oturtulmuş yağ kandilleri bulunur. Kandillerin döşemeden yüksekliği insan boyundan 50-60 cm tutulmuştur. Bunun esas amacı, temizlik kolaylığının sağlanması ve de ışığın istenilen seviyede üniform yayılmasını sağlanmasıdır. Avizeler, caminin hiç bir perspektifini bozmayacak şekilde kullanılmıştır (Bolak, 1967).

Camilerde doğal aydınlatma, kubbe kasnağına açılan pencere dizileri, zemin kattaki pencereler ve onların üstünde yer alan alçı pencereler sayesinde olmaktadır. Kubbe formunun, ışığın toplayarak yansıtmaya, dağıtıcı özelliği vardır.

Camide ibadet edenlerin ibadeti aynı anda yapması için birbirlerini ve imamı görebilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı kiliselerden farklı bir aydınlık seviyesine ihtiyaç vardır. Ayrıca döşeme yüzeyinde üniform bir genel aydınlatmasına ihtiyaç vardır.

Klasik devir Osmanlı camilerinde, genel olarak görülen pencere düzenlerine değinecek olursak:

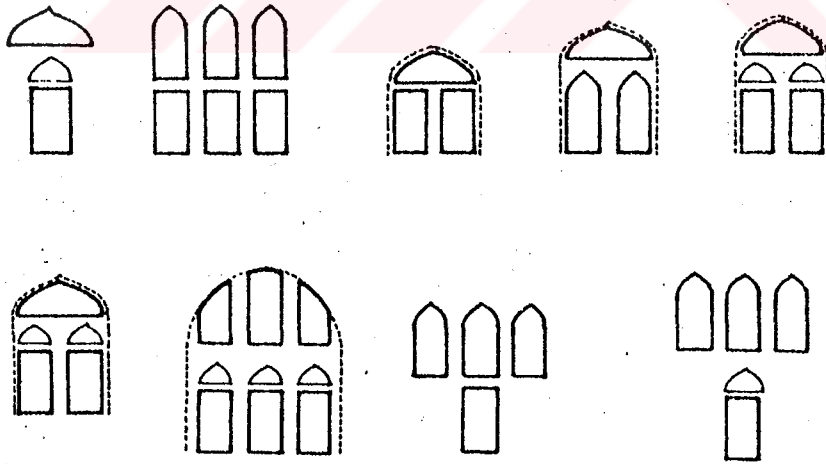
Yan cephelerde görülen pencerelerin her zaman yatay sıralar teşkil ettiği görülür. Düz atkılı kemer alınlıklı, alınlıkları açık veya apalı olan pencereler alt seviyelerde yoğun olarak kullanılan türlerdir (Erzen, 1981). Yüksek yapılarda aynı sistemden ikinci sırada da yapılabilmektedir. İkinci katta kullanılan pencereler genellikle kemerlidir. Yan cephelerde pencereler diğer cephelere oranla fazla boşluk bırakmadan cephe yüzeyini doldururlar (Şekil 2.2.7). Yan cephelerinde, Selimiye

Cami'inin ikinci kademede dört tane ve Süleymaniye'de kubbe altındabir tane olmak üzere kemer içi dolguları ile gövdeden örtüye geçişi sağlayan önemli öğelerdir. Kemer içlerinde pencere farklı pencere düzenleri ile Selimiye, Edirnekapı Mihrimah ve Süleymaniye Camileri oldukça ilgi çekicidir (Şekil 2.2.8).

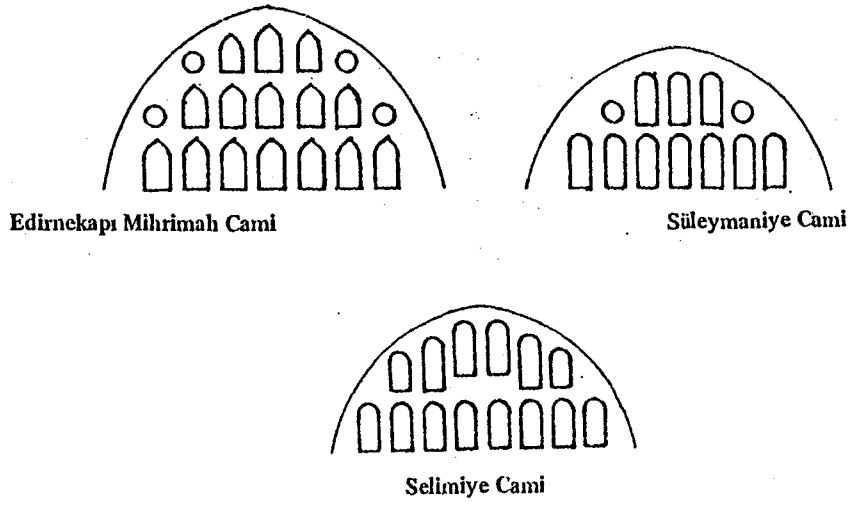
Güney cephesi, mihrap çıkıntısının bulunmasından dolayı diğer cephelere oranla pencere açılmasına pek imkan tanımaz. Kullanılan pencere türleri alt seviyelerde genellikle sivri kemer alınlıklı düz atkılı pencerelerdir. Düz atkılı pencereler sık kullanılmaz. İkinci ve üçüncü katlarda sivri kemerli ve kaş kemerli ince uzun oranlı pencereler kullanılır. Daire pencereler, genellikle üst seviyelerde kullanılır. Boyutları küçüktür. Güney cephelerinde kullanılan pencere grupları genellikle iki pencereli veya üç pencere grupları şeklindedir

Mihrap bölümlerinin yanındaki pencereler genellikle iki veya üç sıra halinde düşey gruplar oluştururlar (Şekil 2.2.9)

Kuzey cephesi pencere düzeni konusuna son cemaat yeri anlatılırken değinmiştik.

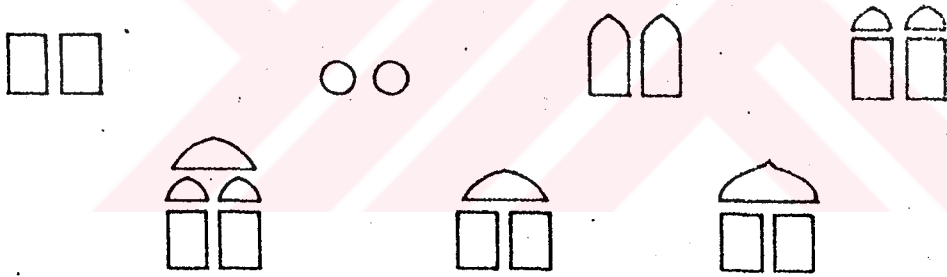

Şekil 2.2.7 .Yan cephelerde görülen pencere düzenleri.

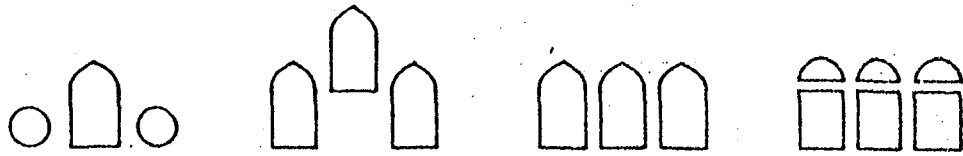

Şekil 2.2.8..Edirnekapi Mihrimah , Selimiye ve Süleymaniye Cami'lerinin yan cephelerinde görülen pencere düzenleri.

İkili Pencere Grupları.

Üçlü Pencere Grupları.

Kemer içi dolgularında pencere grupları

Tek sıralı

Şekil 2.2.9. Güney cephesinde görülen pencere düzenleri.

Klasik Osmanlı Camilerinde kapılar, silmelerin oluşturduğu bir dikdörtgen içine yerleştirilir. Kuzey cephelerinde genellikle tek bir giriş bulunur ve giriş merkezidir. Bazı camilerde ana giriş kapısından başka girişin iki yanında simetrik olarak yer alan kapılar da bulunur. Kuzey cephesinde yer alan portaller, basık kemerli kapılardır. Selçuklu döneminde geliştirilen mukarnas nişli portaller camilerde en önemli cephe ögesidir (Erzen,1981)

Güney cephesinde kapı açıklığı bulunmaz. Yan cephelerde ise bazen çift giriş kapısı olabilmektedir. Genellikle büyük camilerde görülen bir durumdur. Yan cephelerde yan revak giriş kapıları ve hünkar mahifili kapıları da yer alır ve de bu kapılar bezemesel farklılıkları dışında basık kemerlidir.

Kapılar genellikle dikdörtgen mermer silmelerle çepeçevre sarılır. Önemlerine göre üstlerinde yazıt veya bordür bulunabilir. Kapı kanatları genellikle ahşaptır ve kapı üzerindeki ahşap bezemeler geçmeli çivisiz yapılmıştır.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, İslam ülkelerinde ve Türkiye’de cami tasarımında görülen eğilimler konusuna değinilip örnekler verilecektir.

3. 20. YÜZYILDA CAMİ TASARIMINDA GÖRÜLEN EĞİMLER

3.1. İslam Ülkelerinde Cami Tasarımında Görülen Mimari Eğilimler

İslam ülkelerinde cami tasarımı, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ülkelerin yönetim biçimleri, politikası, kültürel gelişimi, ekonomisi büyük rol oynamaktadır. Bununla birlikte, coğrafik özellikleri, teknolojisi de cami tasarımı etkilemektedir.

İslam dünyasında Türkiye Cumhuriyeti, 1923'lerde Cumhuriyet rejimini kabul etmiştir. II. Dünya Savaşından sonra Suriye, Mısır, Irak ve en son olarakta Cezayir, sosyalist rejimi kabul etmişlerdir. Türkiye, modern bir çevre yaratmada devlet olarak etkili olmuş ancak bu modern hareket içine cami yapıları dahil etmemiştir. Pakistan'da da aynı dönemde modern hareketler görülmeye başlanmış ancak cami tasarımı bu hareket içine dahil edilmiştir. Malezya, Endonezya 'da da devlet cami inşasında etkili rol oynamıştır.

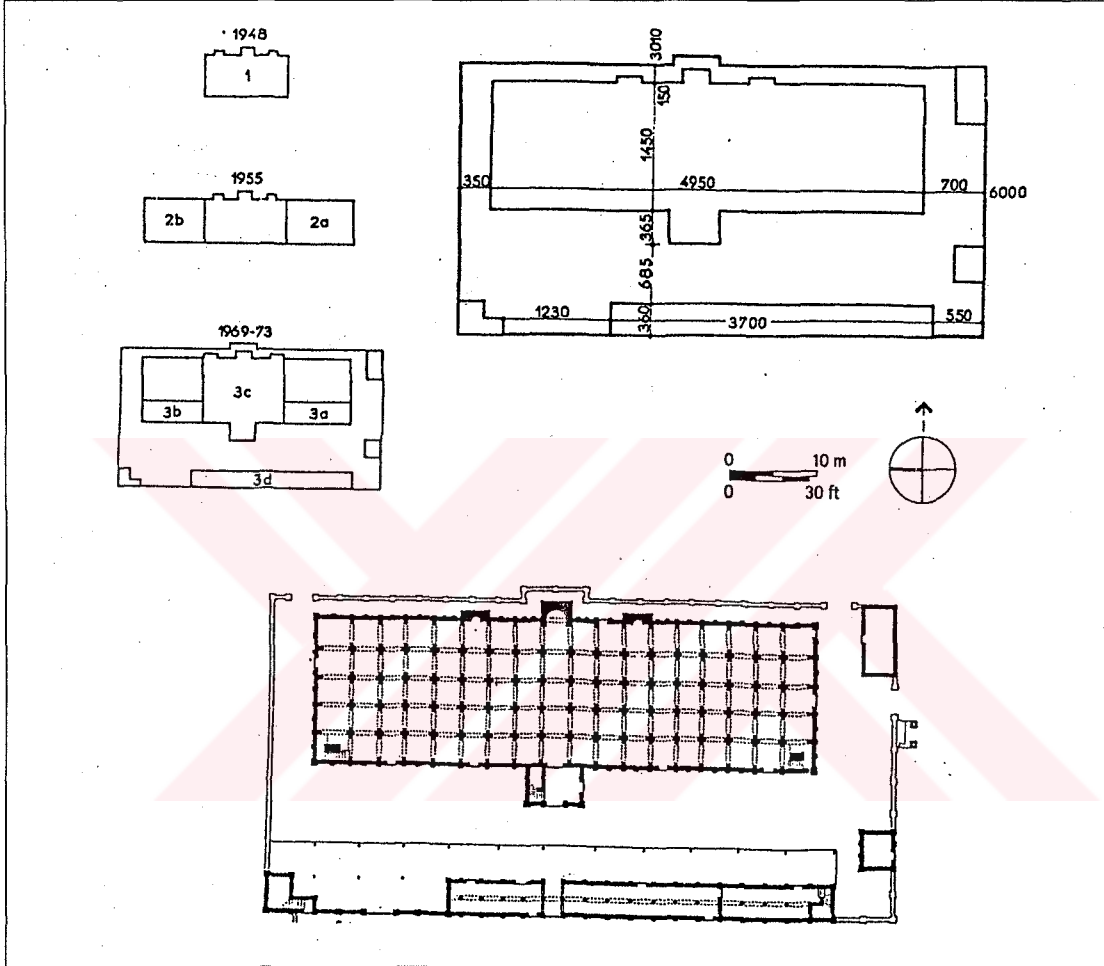
Petrol zengini ülkeler, Kuveyt, Suudi Arabistan, ve İran'a kadar uzanan ülkeler, cami tasarımlarına önem vermişler ve rekreasyon alanları, üniversite hatta havaalanı gibi projelerde, cami konusuna da programlarına dahil etmişlerdir (Khan ve Holod, 1997).

Khan (1994), İslam ülkelerinde, cami mimarini dört eğilime bağlamaktadır:

- *Yerel eğilim* (vernacular), o ülkeye ait bir takım yerel özelliklerin yapıyı şekillendirmesidir.
- *Tarihçi eğilim* (historicist), 9. Yy - 16. yüzyıla kadar periyodaki, klasik İslam özelliklerinin yapıda kullanılmasıdır.
- *Eklektisist eğilim*, karşı kültüre ait manifestoların kullanılması, stillerin ödünç alınması ve dekorasyon metodlarının, yerel bir model ile kombine edilmesidir.
- *Modern eğilim* de modern tasarım, imaj ve teknolojinin kullanılması söz konusudur. Geçmiş ile şu anki durumu işaret ederek gelişim ışığındaki modern İslamiyeti ' temsil eder.

- **Yerel Eğilim:**

Batı Afrika'da yerli mimari, cami tasarımında açıkça görülmektedir. Yerel mimari eğilim (vernacular) gösteren camilere örnek olarak, Mali'deki Niono Ulu Cami ve Nijerya'daki, Yaama Cami'sini verebiliriz. Her iki yapıda geleneksel yöntemlerle yapılmıştır.

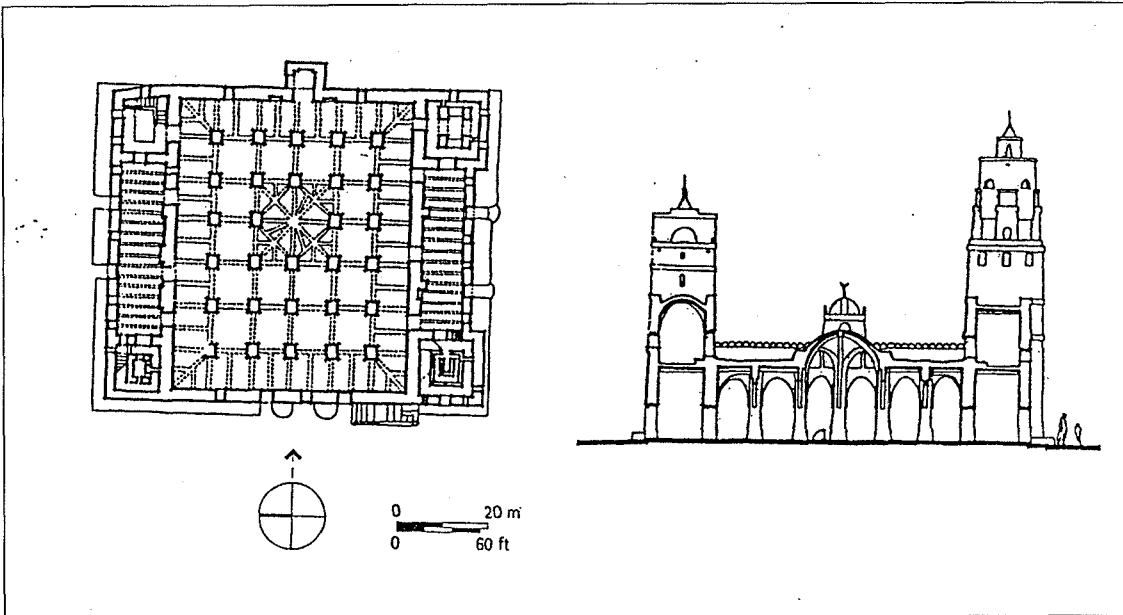
Şekil 3.1.1. Niono Ulu Cami'nin gelişimini gösteren planlar ve 1980'lerde çizilen son durumunu gösteren plan.

Niono Ulu Cami'nin yapımına 1948 yılında başlanmış, yapı son şeklini 1973 yılında almıştır (Şekil 3.1.1). Bir duvarcı ustası olan Lassine Minta tarafından tasarlanan ve yapılan cami, dikdörtgen planlı ve çok ayaklı sistemde yapılmıştır. Kible duvarı üzerinde üç kulesi vardır. Birkaç aşamada yapılmıştır. 119 m²'lik küçük bir cami iken 725 m²'lik büyük boyutlu bir yapı haline getirilmiştir. Geleneksel yapım tekniğinde yapılan camide, güneşte kurutulmuş, tuğla şeklinde biçimlendirilmiş kil malzeme kullanılmıştır (Şekil 3.1.2). Mali'nin 'Djenne' bölgesinde başlayan bu bölgesel yerli stil Nijerya'daki Yaama Cami'nde de görülmektedir (Şekil 3.1.3).

Şekil 3.1.2 .Niono Ulu Cami'nin görünüşü.

Yaama Camisi, Nijerya'nın Sahel Bölgesinde yerel bir stilde inşa edilmiştir. Yerleşimde yer alan yapıların büyük çoğunluğu kerpiçten geleneksel yapım teknikleri ile yapılmış evlerdir. Cami önceleri köyün doğusunda yer alırken, yerleşim, genişlemiş ve daha merkezi duruma gelmiştir.

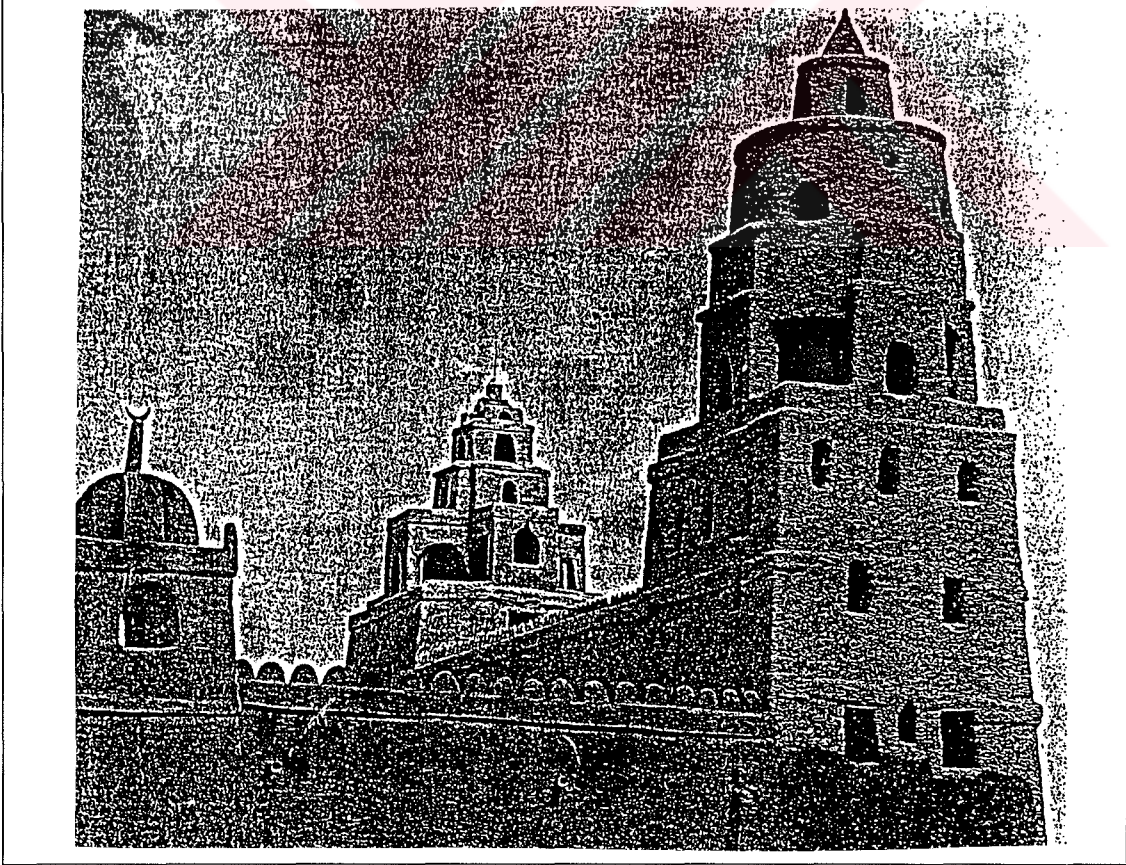
Şekil 3.1.3. Yaama Cami'nin Raoul Snelder tarafından çizilmiş plan ve kesiti.

Caminin yapımına köy cemaatinin isteği üzerine başlanmış ve bu konuda duvarcı ustası olan Falke Barmou görevlendirilmiştir. Caminin inşasına 1962 yılında başlanmıştır.

Yamaa Cami'nin tabanı tek parça olup doğu ve batıda alçak diğer yönlerde yüksektir. Kuleler yapının dört köşesinde yer almaktadır. Her kule yukarıya doğru daralarak yükselmekte ve her biri birer heykelcik ile taçlandırılmaktadır (Şekil 3.1.4).

Yapı, dikdörtgen planlı çok ayaklı bir sistemde inşa edilmiştir. Caminin duvar ve kolonları kerpiçten yapılmış olup bazen bu karışımın içine çimento, ahşap ve çamur harcı da karıştırılmıştır.

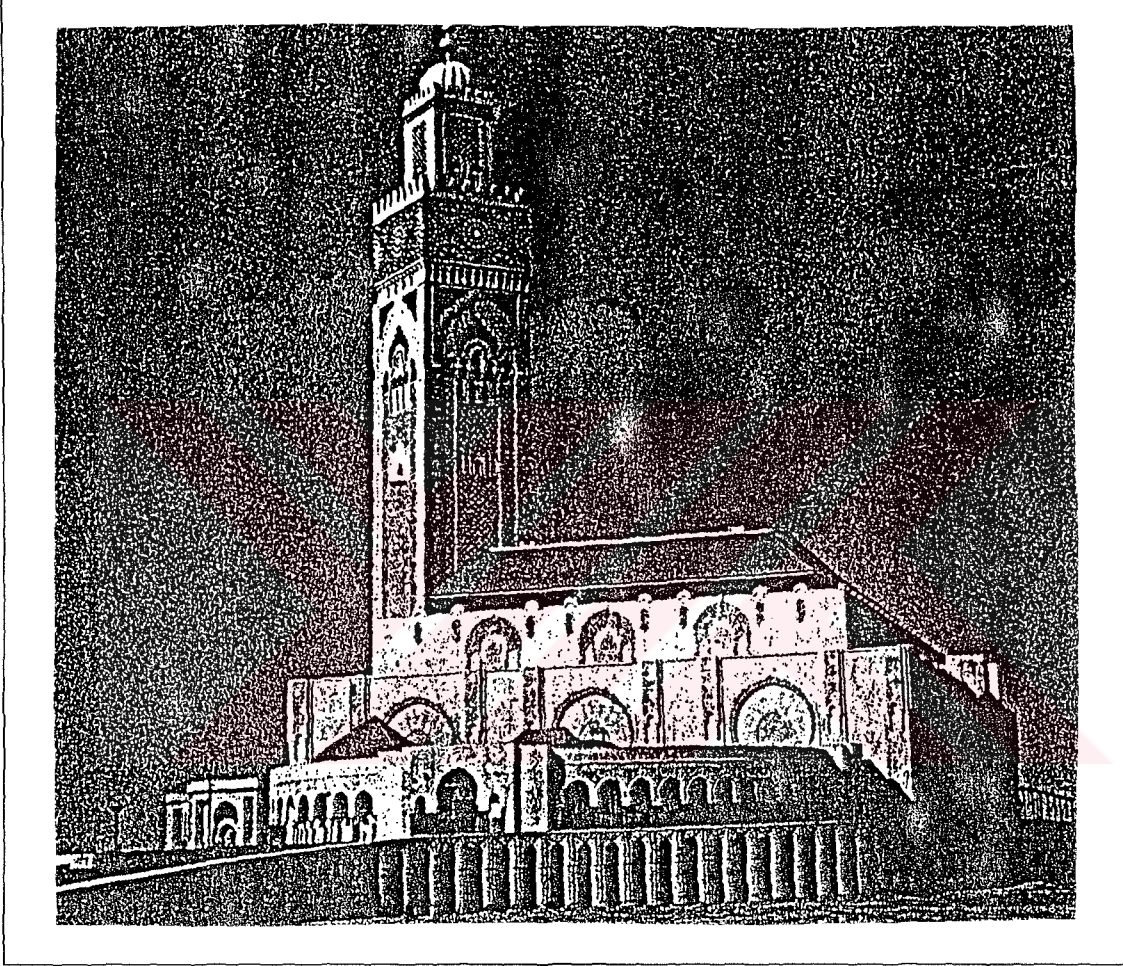
Camide kadınlar bölümü ayrılmamış aynı mekanda çözülmüştür. Yapıya eklenen Kur'an kursunda da durum aynıdır. Avlu küçük bırakılmıştır ve abdest alma yerleri içinde avluda basit bir bölüm ayrılmıştır. Caminin yapımı 1982 yılında tamamlanmıştır. Giriş binası da bu zamanda eklenmiştir. Yapının imalatı aralıklarla sürmüştür ve imalatın kurak mevsimlere denk getirilmesi inşaatın uzamasına neden olmuştur.

Şekil 3.1.4. Yaama Cami'ne ait görünüş.

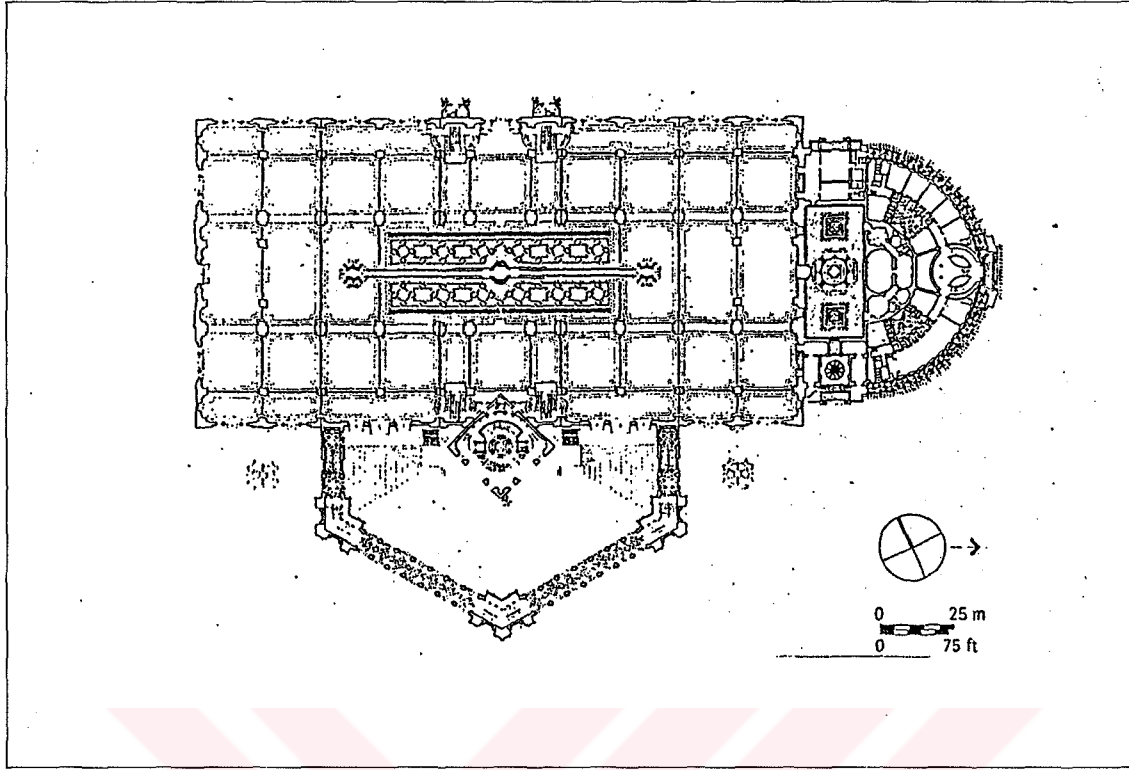
- **Tarihçi Eğilim**

Cami mimarisinde bir diğer yaklaşım tarihçi eğilimdir. Bu yaklaşıma örnek olarak, Fas'da II. Hasan Cami'si verilebilir. Geleneksel stilin devam ettiği Kuzey Afrika'da, Fransız mimar Michel Pinseau tarafından tasarlanan yapı 11. yüzyılın mimarisini taklit eder (Khan ve Holod, 1997) (Şekil 3.1.5).

Şekil 3.1.5. II. Hasan Cami'ne ait görünüş.

Kompleks, cami ve eğitim merkezinden oluşmaktadır. Yapımına 1986 yılında başlanır ve 1993 yılında tamamlanır. Yapı, 25.000 kişinin ibadet edebileceği ibadete mekanına sahiptir. Ayrıca termal banyoları da olan caminin abdest bölümleri, VIP salonu ve de dinlenme mekanları mevcuttur. Eğitim veren bölüm, yarım çember şeklinde yapıya eklenmiştir. Yaklaşık 4.200 m2 olan Kur'an okulu bir de büyük kütüphaneye sahiptir (Şekil 3.1.6).

Şekil 3.1.6. II. Hasan Cami planı.

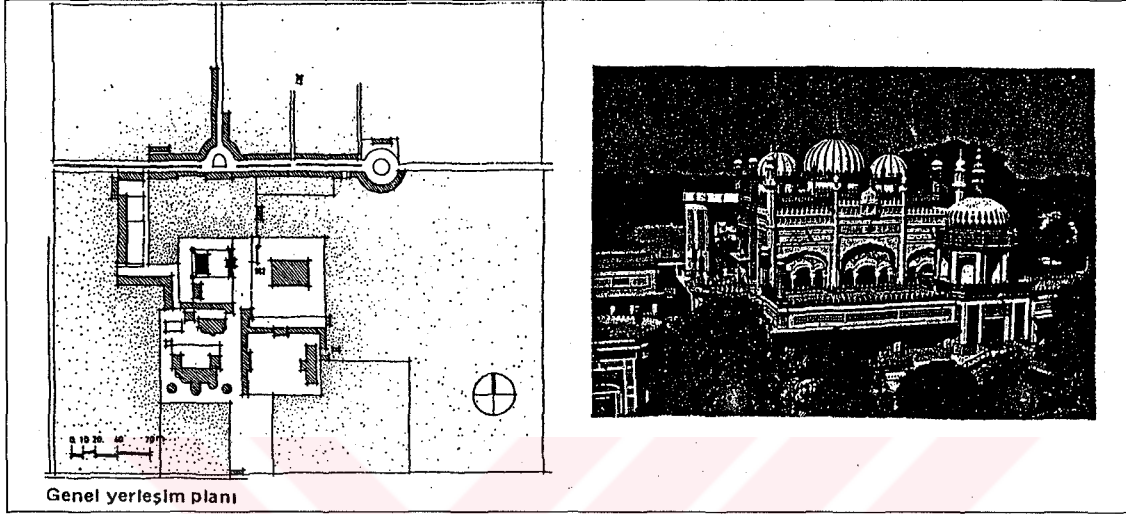
- **Eklektisist Eğilim**

Cami tasarımında eklektik eğilime örnek olarak Bong Cami'ni örnek verebiliriz. Pakistan'da Pencap kentinde yer alan yapı, Gazi Muhammed Reis tarafından tasarlanmıştır. Yapımına 1932 yılında başlanmış ve 1982 yılında tamamlanmıştır. Yapı İspanya, İran, Türkiye'deki anıtlardan uslupsal öğeleri almıştır. Yaygın süsleme standart olmakla birlikte , kullanılan süsleme, malzeme ve teknikleri de eklektiktir.

Cami'nin programı, medrese, ibadet mekanı, kütüphane, servis mekanları, işçilere ait odalar, konukevi yer almaktadır. Büyük cami ve kadınlar için ibadet mekanı, kütüphaneyi içeren küçük cami , depo ve işçi mekanları bir platform içinde yer alır. Abdest mekanları, okul ve konukevi platformun alt katında, medrese ve öğrenci odaları ise en alt katta bulunur (Şekil 3.1.7).

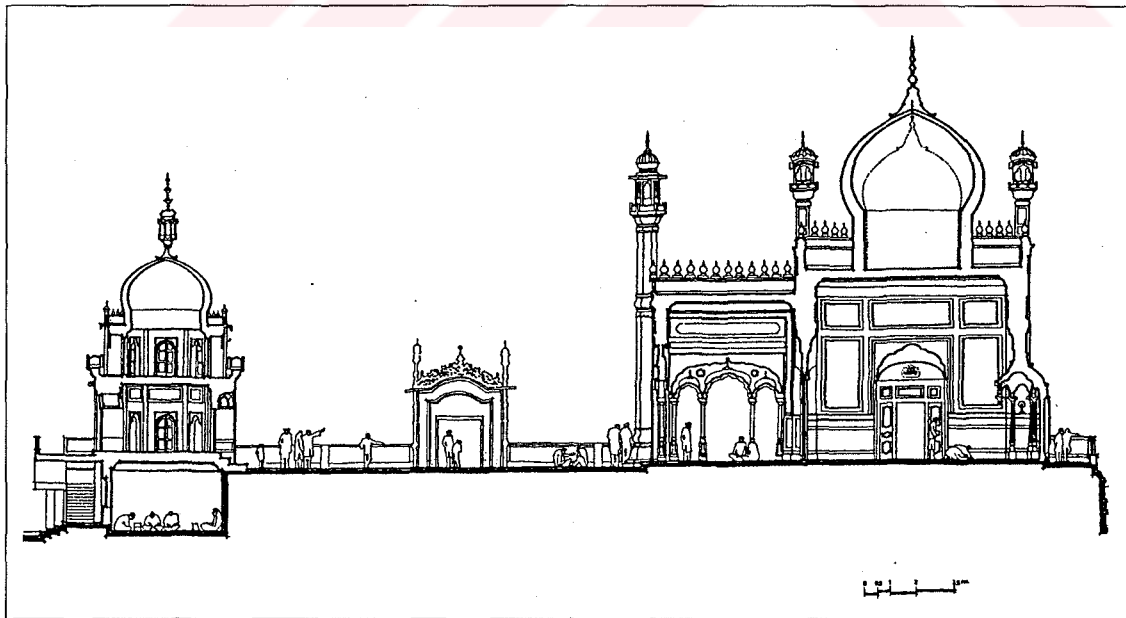
Cami, üç kaburgalı kubbesi, köşelerde yer alan ve girişi vurgulayan sekiz minaresi bulunmaktadır. Strüktürel sistem tuğla duvar örgüsü, çimento harç ile taş ve tuğla kemerler ve de betonarmeyi birleştirmişlerdir. Tuğla kubbeler, betonarme çatılar üzerine bağımsız birimler olarak yerleştirilmiştir (Şekil 3.1.8).

Malzeme ve zanaat hem gelenekseli (tik ağacı, fildişi, mermer renkli cam, fresko, ayna işçiliği, yaldızlı desen, hat sanatı ve kakmacılık) hem de modern ve sentetiği (endüstriyel mermer levha, yapay taş kaplama, terrazzo, renkli çimento levha ve dövme demir) kapsamaktadır. Amaç, geleneksel ve modern malzemenin bir birleşimini kullanarak geleneksel zanaatların ve İslam dini mimari öğelerinin mümkün olduğu kadar çok biçimi yansıtabilmektir (Serageldin ve Steele, 1996).

Şekil 3.1.7. Bong Cami'nin planı

Bong Cami'nin, 50 yıla yakın yapım sürecinde, yurdun değişik yerlerinden uzman zanaatçılar, duvar ustaları toplanmış ve özel atölyeler kurularak pek çok zanaatçı yetiştirilmiştir. Daha sonra bu ustalar, yapının restorasyonu için istihdam edilmiştir.

Şekil 3.1.8. Bong Cami'nin kesiti.

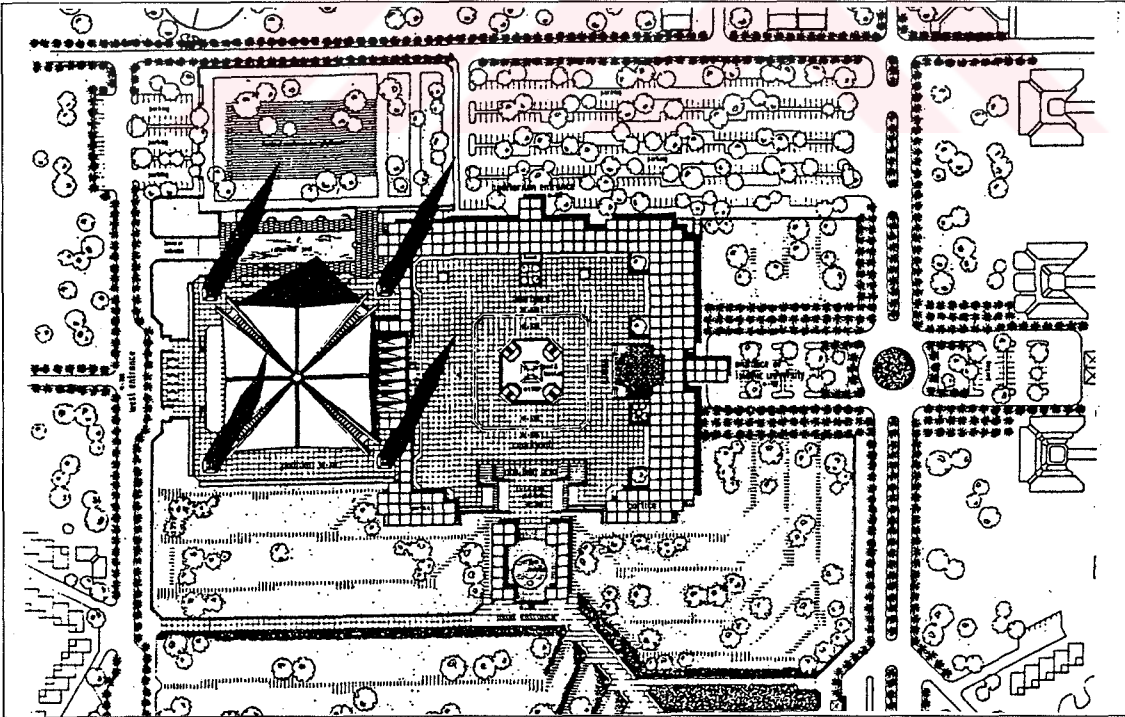
- **Modern Eğilim**

Cami tasarımının da modern eğilime örnek olarak İslamabad'da, Kral Faysal için düzenlenen cami yarışmasında birinci ve ikinci olan projeleri ve Bosna'da Şerafettin Cami'yi verebiliriz.

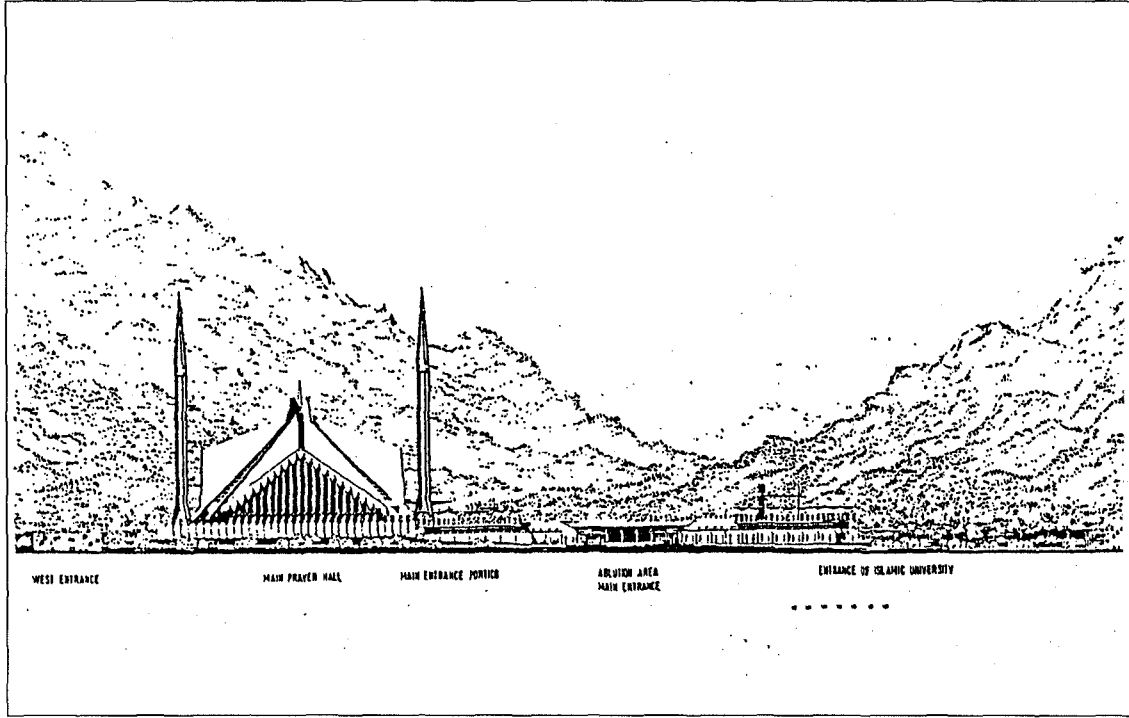
Birincilik ödülünü alan Proje, Vedat Dolakay tarafından 1969 yılında tasarlanmış ancak Kralın ölümü ve Hindistan-Pakistan Savaşı gibi politik sorunlardan dolayı, yapımı 1987 yılına kadar sürmüştür.

Kompleks, 25 dönümlük bir alan üzerine kurulmuştur. 12.000 Kişilik cami alanı, 100.000 kişinin topluca namaz kılabilceği bir avlusu, 1000 kişilik oditoryumu, sergi alanları, müzesi ve kütüphanesi mevcuttur. Ayrıca matbaası ve üç fakültesi olan bir İslam Üniversitesi de bulunmaktadır Cami'nin çevresinde 50.000 kişilik 'cenaze namazı platformu' ve 400 arabalık otoparkı mevcuttur (Şekil3.1.9).

Minareler, 100 metre yüksekliktedir ve asansör ile çıkılmaktadır. 75mx75m 'lik bir alanı kaplayan cami, kubbeli düşünülmemiş, küresel kubbe imajı yerine piramidal bir form tercih edilmiştir. Böylece yapının etrafında yer alan Margala Dağlarına da bir gönderme yapılmıştır (Şekil 3.1.10). Pakistan geleneklerinde yer alan çadır formunda tasarımcı için çıkış noktası olmuştur.

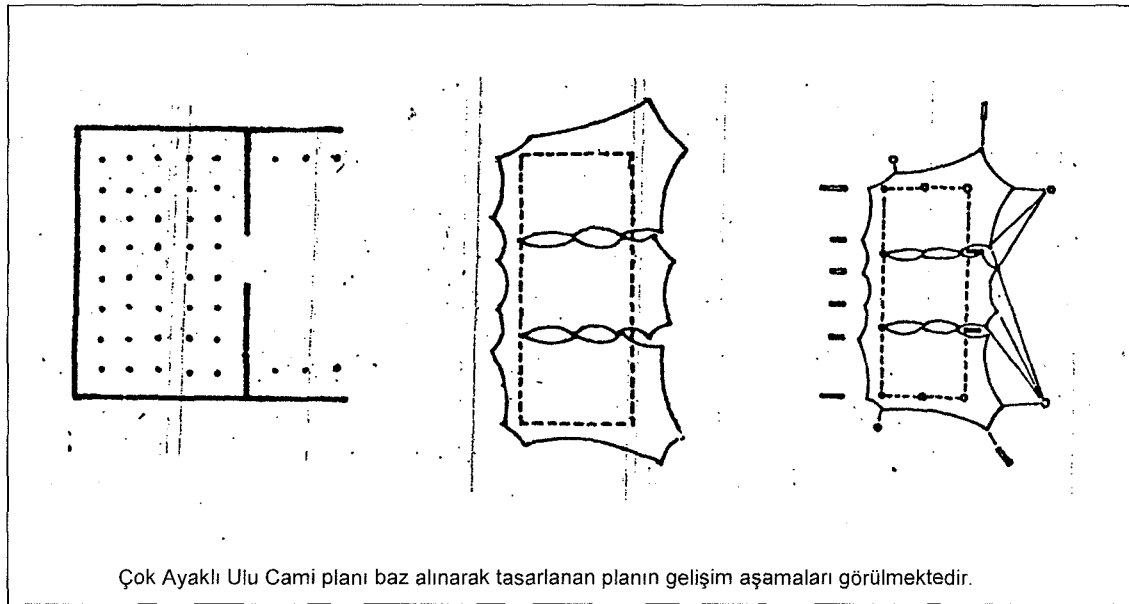

Şekil 3.1.9. İslamabad'da uygulanan Kral Faysal Cami'nin planı.

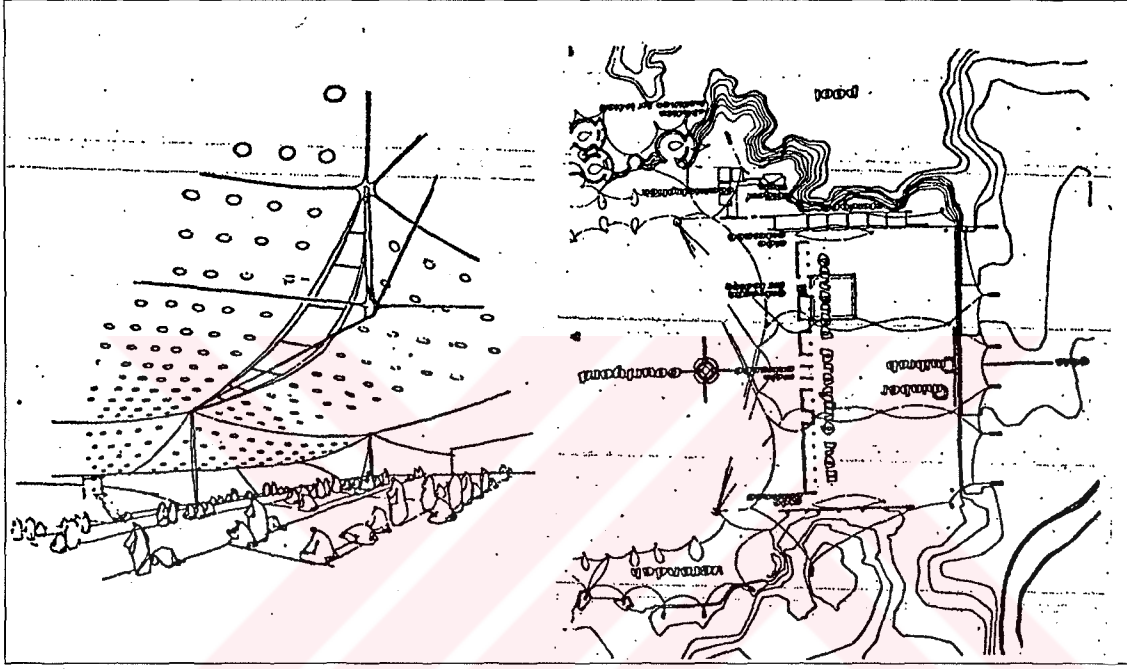
Şekil 3.1.10. Kral Faysal Cami'ye ait görünüş.

Yarışmada ikincilik ödülünü kazanan projeden, modern eğilime örnek olacağından dolayı bahsetmek istiyoruz: 1969 yılında düzenlenen 'Cami Projesi yarışması'na Bülent Özer, Cengiz Eren ve Öner Tokcan'ın projesi de katılmıştır. Proje, iç mekan bakımından geleneksel camiden büyük ölçüde yararlanmıştır. Dikdörtgen çok ayaklı plan tipini çağdaş strüktür anlayışı ile yepyeni bir boyut kazandırmışlardır (Şekil 3.1.11).

Şekil 3.1.11. Kral Faysal Cami yarışmasında ikincilik alan projenin planı.

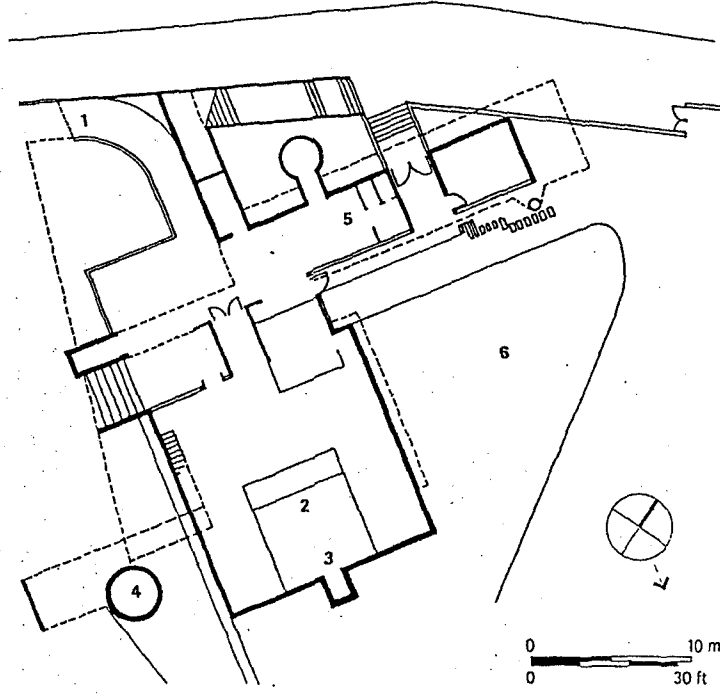
9000 metrekarelik iç mekanın düşünüldüğü camide, örtü sistemi olarak çadır formu seçilmiştir. Bu yaklaşım ile şekilci bir anlayışla geçmiş formları taklit etme yerine fonksiyondan hareket ederek geçmişte uygulanan planametrik şema kullanılmıştır (Şekil 3.1.12). İmam cemaat ilişkisinin en iyi kurulduğu kibleye paralel gelişen dikdörtgen plan kullanılan yapıda, örtü sisitemi sayesinde de açıklık engelsiz aşılmış, böylece yayvan planda karşımıza çıkan 'taşıyıcı sistemin cemaate engel olması' sorunu da ortadan kalkmıştır.

Şekil 3.1.12.Kral Faysal Cami yarışmasında ikinci olan projenin perspektifi ve yerleşim planı.

Modern eğilime verbileceğimiz bir diğer örnek, Bosna'da Şerafettin Cami'dir. (Beyaz Cami). Visoko'nun yıkılmış durumdaki en büyük camisinin yerine, çarşının ortasına yeni bir külliye kurmak düşüncesi ile gerçekleştirilmiştir Yapının tasarımını, Zlatko Ugljen, tarafından 1967 de başlanmış, 1970 de tamamlanmıştır. Aralıklarla yapımı 1980'lere kadar sürmüştür.

Yapının yanında yarı açık küçük bir giriş avlusu, mezarlığı, servis binası ve kütüphanesi bulunmaktadır. 435 m2 'lik alan kaplayan yapı, üzerine kurulduğu eski cami alanından daha geniştir. Cami, beş bölümden oluşmaktadır: giriş alanı ve avlu, ibadet mekanı, müştimilat, minare, mezarlık. Tüm bu fonksiyonlar 'Bosna Cami mimari geleneği' çerçevesinde bir kompozisyon yaratılmıştır. Planametrik olarak

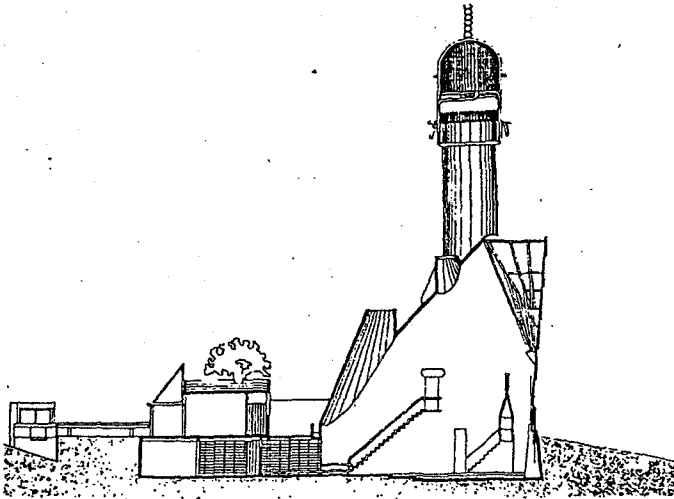

Şekil 3.1.13. Şerafettin Cami'nin planı.

incelendiğinde, 'Osmanlı tek kubbeli avlulu cami geleneği' de baz alınmıştır (Şekil 3.1.13).

Yapının tüm bileşenleri farklı bir anlatım ile ele alınmış ve duvarlar örtü ve minarelerde kullanılan renk ve malzemelerin seçiminde kütlelerin birbirine göre konumlarına dikkat edilmiştir. Camide ağırlıklı olarak beyaz renk kullanılmıştır.

Yapı'ya kavisli, eğimli bir yol ile girilmekte ve arkadan geçilerek iç avluya ulaşılmaktadır. Burada abdest musluklarının yer aldığı stilize edilmiş bir şadırvan ile karşılaşılır. İç avlu, abdest muslukları dua holünden cam bir bölücü duvar ile ayrılır. (Şekil 3.1.14).

Şekil 3.1.14. Şerafettin Cami'nin kesiti

İç mekanda, mihrap, mimber gibi öğeler gelenekselin modern bir anlayışta yorumlanması şeklinde görülür. Mihrap nişi, Osmanlı camilerinde görülen 'mukarnaslı mihrap' anlayışında yapılmıştır. Ancak mukarnas, ahşap kullanılarak stilize edilmiş hali ile sunulur. Minber de aynı anlayışta yapılmıştır.

Geleneksel cami anlayışının günümüz şartlarına uygun olarak modernize edilerek uygulandığı Beyaz cami için Brian Taylor, Cami'nin estetik olarak Aalto'nun Finlandiya'da yaptığı Kilisesine veya Alman mimari stiline yakın olduğunu söylemektedir (Şekil 3.1.15).

Khan'ın Cami mimarisindeki eğilimleri İslam ülkelerinden de örnekler vererek açıkladıktan sonra Türkiye'de cami tasarımında eğilimler üzerinde durmak istiyoruz.

Şekil 3.1.15 .Şerafettin Cami'nin görünüşü.

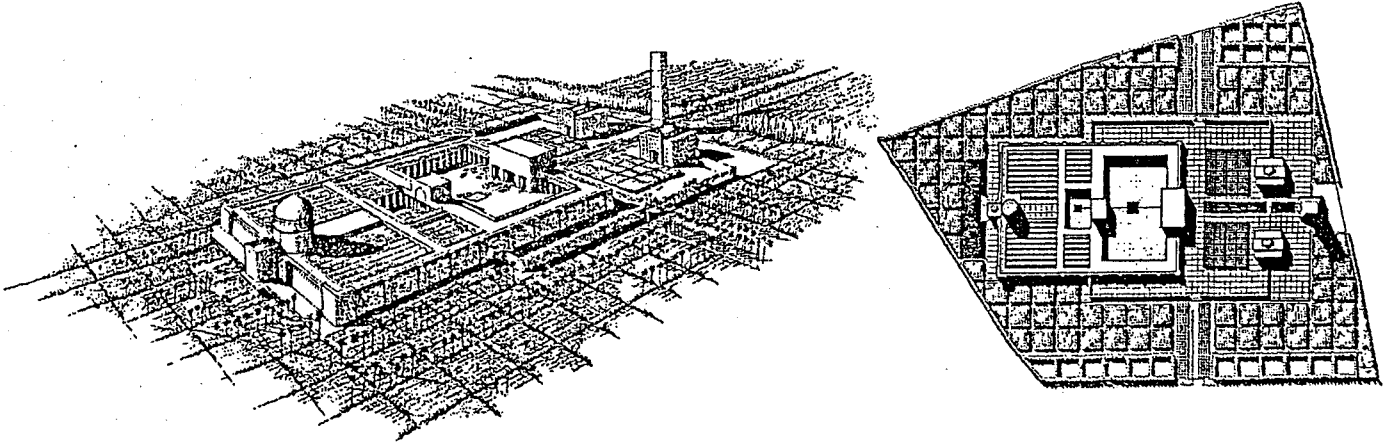
3.2. Türkiye’de Cami Tasarımında Görülen Mimari Eğilimler

Doğan Kuban, Türkiye’de son yıllarda, ‘cami tasarımı’nın üç değişik eğilime göre şekillendiğinden bahseder:

- Simgesel İçerik
- İdeoloji,
- Estetik.

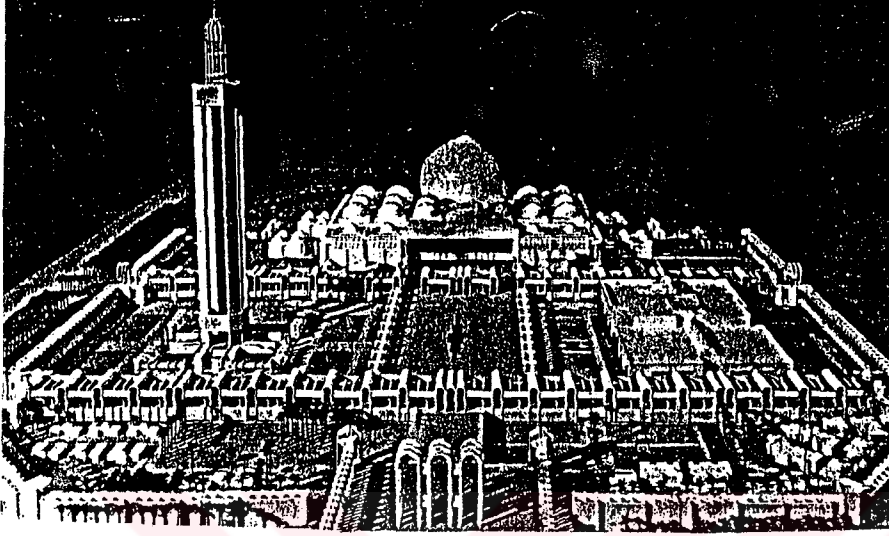
Simgesel içerikte, kültürel simgesellik, milliyetçi simgesellik olarak ayrılabilir. İdeoloji de saf dinsel ve tarihçi yaklaşım olarak ayrılabiliriz. (Kuban,1994).

Kuban (1994), kültürel simgesel tasarımındaki yaklaşımı, ‘İslam kültürünün kendine özgü evrensel değerler yarattığını düşünen mimar, bu kültürün mimari alanda evrensel olduğuna inandığı temel biçimleri, coğrafi, etnik, ve tarih sınırları üzerinde bir yorumla özümseye çalışılır ve bir boyutuyla Batılı dini yapıyla semantik olarak karşıtlaşan bir dini yapı tasarımını belki bütün İslam mimari tarihini kaynak olarak kullanıp, belki de tümüyle yeni bir kavramsal yorumla gerçekleştirir.’ şeklinde tanımlar. Türkiye’de bu yaklaşımda tasarlanmış cami örneği yoktur ancak, Ricardo Bofill’in tasarladığı Bağdat Ulu camisi, örnek olarak verilebilir (Şekil 3.2.1).

Şekil 3.2.1. Bağdat Cami plan ve perspektifi.

Ricardo Bofill, bu proje'de geleneksel öğeleri yorumlayarak çağdaş teknolojiyi kullanmıştır. Cami, dikdörtgen bir plan olarak tasarlanmış, ibadet salonu izgara sistemine oturtulmuş dış mekanın uzantısı gibidir. Caminin giriş aksı üzerinde tek bir minare yer alır. Safavi Kubbesi stilinde bir kubbe, ibadet salonunu üstünde kullanılmıştır (Khan ve Harold, 1997) (Şekil 3.2.2).

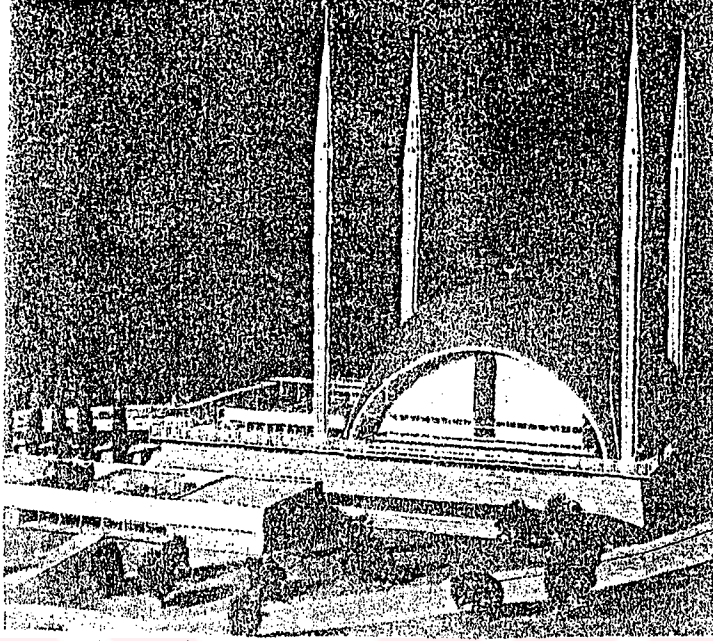
Şekil 3.2.2. Bağdat Cami'nin maket fotoğrafı.

Cami tasarımında ulusal simgesel yaklaşımda, tasarımcı kendi ulusal cami geleneğini baz alarak yorumlar. Bunu iki türlü yapar Bunlardan ilki simgeselleşmiş bir biçimin anısı yeni aramaya teşvik eder. Tarihsel biçimleri seçip kullanmak yerine onu yorumlar. Seçmeçilikten kaçır. Vedat Dolakay'ın İslamabad'daki 'Kral Faysal Cami' ve Kocatepe Cami için tasarladığı ancak sonradan uygulamasından vazgeçilen cami projesi bu kategori için iyi birer örnektir (Şekil 3.2.3). Diğer kullandıkları yöntem ise '...tümüyle eski sözlüğü ve sentaksı kullanmak şeklinde...' Egeli'nin Şişli Caminde kullandığı bir yöntemdir.

İslam Ülkelerinde , Kuzey Afrika ve Asya ülkelerinde saf dinsel ideolojik bir yaklaşım söz konusudur cami tasarımında. Burada kökten dinci için tek örnek Peygamberin Medine'deki cami olarak kullandığı evi ve ondan çıkan ilk Arap camidir. Bu düz çatılı, revaklı, avlulu, minaresiz bir camidir. Türkiye'deki köktendincilerin cami tasarımına yaklaşımı bu bahsedilenden farklı, 'ulusal simgeci' tasarımıdır

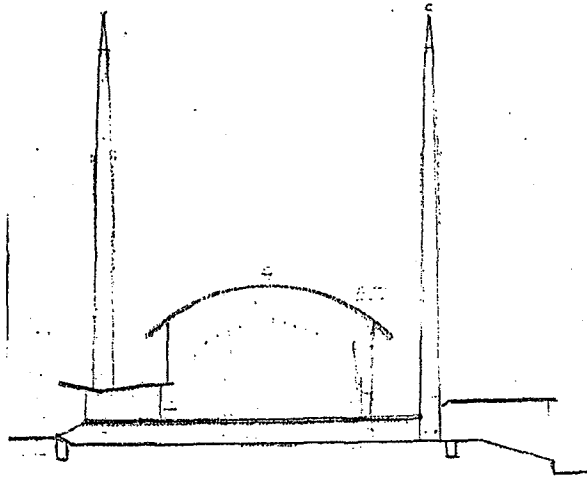
Cami tasarımında estetik motivasyon Türkiye'de nerede ise kaybolmak üzeredir. Osmanlı döneminde, cami yaptırma, Sultanların, kimi zamanda toplumun ileri gelenlerinin elindeydi ve Sultanın halkına verdiği en önemli hizmetti. Bu hükümdarlık

nişanının da güzel olması gerekir. Mimar Sinan, cami tasarlarken estetik kaygıları taşımış ve yaptığı eserlerde de bunu ispatlamıştır. Günümüzde

Şekil 3.2.3. Vedat Dolakay tarafından tasarlanmış Kocatepe Cami'nin maket fotoğrafı.

camii uygulamaları politikacıların ve inşaatçıların elindedir. Çoğu kere camii yaptırmayı politik bir araç olarak kullanılması ve halktan para toplanarak, dolaylı kazanca çevrilmesi gibi yaklaşımlar, mimarı camii tasarlamaktan soğutmuş uzaklaştırmıştır. Sonuç olarak çevrede kişisiz, estetik unsurlardan uzak camilerin ortaya çıktığı görülür.(Şekil 3.2.4) (Kuban,1994).

Şekil 3.2.4 Kocatepe Cami'nin kesiti.

Türkiye'de İstanbul, Ankara gibi göç alarak hızla büyüyen kentlerde, artan nüfusa paralel hızlı bir yapılaşma söz konusudur. Bu çarpık büyüme içinde cami sayılarının da aynı hızda arttığı görülmektedir (Tablo:1). Diyanet İşleri yetkilileri, 1997 tarihi itibari ile ülke genelinde 71 bin 293 cami açıklamıştır. (GazetePazar, 1998). Camilerin mülkiyet olarak dağılımı ise şöyle belirtilmiştir:

- Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait : 5351
- Diğer Vakıflara ait:: 2393
- Hazineye ait: 2126
- Derneklere: 6111
- Kamu iktisadi teşekküllerine ait 627
- Şahıslara ait: 3303
- Belediye'ye ait: 3666
- Köy tüzel Kişiliğine ait: 47649
- Silahlı kuvvetlere ait: 34
- Hastahanelere ait: 33

Bu gün yukarıda belirtilen değerlerin arttığı gerçeğini düşünürsek ülkemizde cami sayısının ne boyutta olduğunu tahmin edebiliriz. Çoğu Vakıflar Genel Müdürlüğüne üretilen tip projelere göre inşa edilen bu camilerin pek azı modern anlayışta üretilmiştir. Modern anlayışta tasarlanan camilerin çoğu ya proje aşamasında ya da inşaat esnasında durdurularak yerlerine Klasik Devir Osmanlı camisinin bir kopyası yapılmıştır. Dolakay'ın Kocatepe Cami'sinin temelleri inşa esnasında sökülmüş, modern anlayışta tasarlanmış ve uygulanmış Kınalıada Cami ise inşaatı tamamlandıktan sonra iki kere bombalanmıştır.

Cami sayısının son 10 yılda hızla artmasının birkaç sebebi vardır: bu sebeplerde biri, toplumsal olaylara gösteri düzenleyerek veya yürüyüş yaparak tepki göstermeyen İslamcı muhalefet kesimi, camileri siyasi amaçla kullanmasıdır.

İbadet ile siyasetin tarih içindeki yolları sık sık kesişmiştir. Osmanlı döneminde, namaz sonrası cemaat, avluda toplanır, siyaset yapar ve sohbet ederlerdi. Yavuz Selim Dönemine kadar devam eden bu gelenek, daha sonra yasaklanmıştır. Cumhuriyet döneminde de din ile devlet işleri ayrı tutulmaya çalışılmışsa da 1990 yılından günümüze, camiler yine siyaset mekanı haline .

Tablo 1 1995 yılında Türkiye'nin illerindeki cami sayıları.

Konya	2519	Çorum	1173	Çankırı	816	Burdur	460
Ankara	2383	Giresun	1130	Elazığ	808	Nevşehir	440
Samsun	2293	Kütahya	1094	Hatay	786	Bingöl	439
Kastamonu	2158	Van	1041	Malatya	742	Kars	427
Zonguldak	1797	K.maraş	1040	Eskişehir	691	Siirt	425
Bolu	1695	Denizli	1035	Ağrı	674	Şırnak	421
Trabzon	1687	Kayseri	1004	Artvin	620	Tekirdağ	408
Antalya	1604	Tokat	998	Bitlis	602	Bilecik	374
Ordu	1574	Aydın	990	Isparta	600	Edirne	356
İzmir	1509	Ş.urfa	990	Adıyaman	578	Muş	354
Balıkesir	1495	Sinop	957	Karaman	574	Hakkari	350
Adana	1480	Afyon	955	Amasya	573	Niğde	337
Manisa	1479	Rize	942	Bartın	567	Kırıkkale	309
Bursa	1377	Kocaeli	895	Aksaray	495	Kırklareli	268
Erzurum	1364	Muğla	878	Batman	494	Ardahan	265
Diyarbakır	1354	Gaziantep	874	Erzincan	494	Bayburt	211
Sivas	1226	Yozgat	859	Gümüşhane	474	Iğdır	166
İçel	1199	Mardin	827	Uşak	471	Tunceli	117
						TOPLAM	69523

dönüşmüştür. Bu inançta olan kimseler de cami sayısının artmasını teşvik etmiş ancak mimari açıdan Modern tasarımlara karşı çıkmıştır.

Türkiye’de olduğu kadar diğer İslam ülkelerinde de benzeri anlayışlar görülmektedir. Cezayir’de İslami Selamet Cephesinin mahalli seçimleri kazanmasında camilerde okutulan hutbelerin rolü büyüktür. Aynı şekilde 1979 yılında Ayetullah Humeyni’nin sürgünde yaşarken Fransa’dan gönderdiği fetvaların ve yazıların camilerde okutulduğuda bir gerçektir.

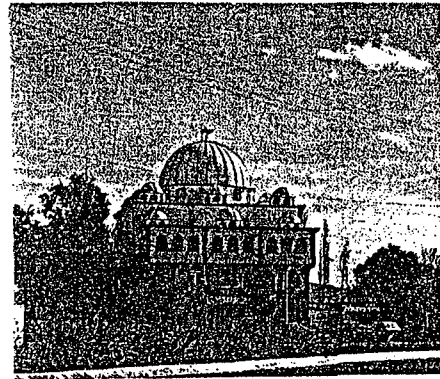
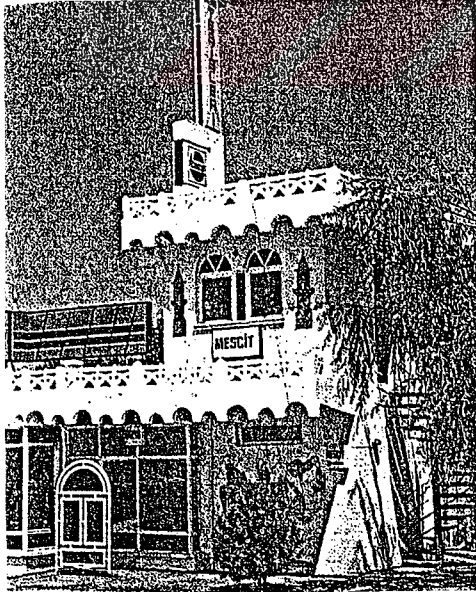
Cami sayısındaki artışın bir diğer sebebi, Dolakay’ın Şenyapılı ile 1969 yılında yaptığı roportajından alıntı yaparak aktarabiliriz: ‘Türkiye’de genellikle krediye ihtiyaç duyan tüccar sınıfı hemen cami yaptırmaya kalkıyor. Ekonomik sıkıntı bu işe hız veriyor. Bir cami yaptıрма derneği kuruluyor....Toplanan para tanidik bankalara

yatırılıp kredi hacimleri yükseltilerek kredi alma imkanları yaratılıyor...' (Şenyapılı,1969).

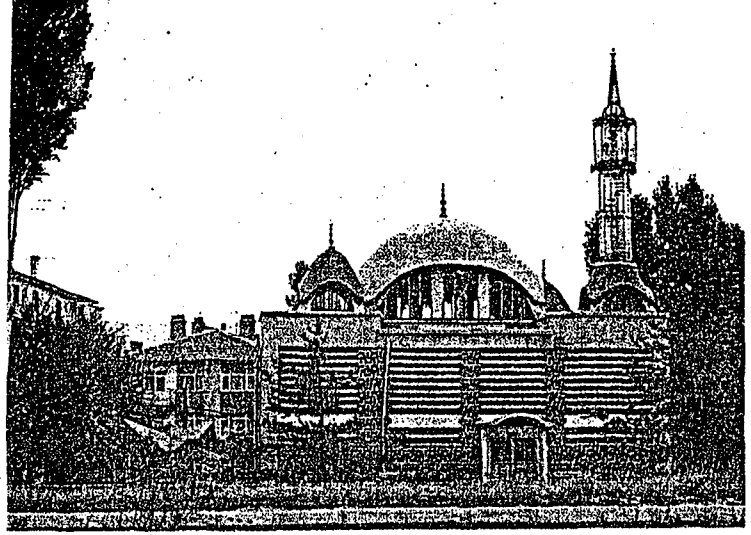
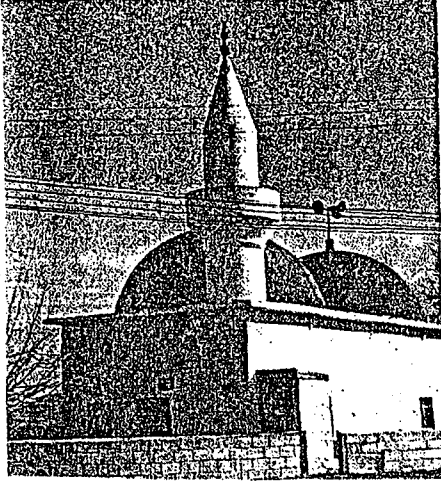
Günümüz insanını cami yapmaya teşvik eden bir başka sebep, dini yapıların yaşatılması ve ilişkin vakıf hizmetlerinin sürdürülmesi amacı ile caminin yakın çevresine dükkan gibi satış birimlerinin yapılmasıdır. Böylece sık sık karşımıza altı dükkan üstü cami olarak tasarlanan yapılar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kocatepe cami'inde olduğu gibi arsanın büyük bir kısmını çarşı ve otopark kaplamaktadır. Taksim meydanına da yapılmak istenen Cami projesinin sebebi, bölgedeki ibadet mekanı ihtiyacından çok caminin altına yapılması düşünülen çarşı ve onun getireceği ekonomik faydadır.

Türkiye'de cami sayısının bu denli artmış olmasının sebeplerine değindikten sonra günümüzde yapılan 'yeni cami'lerden örnekler vereceğiz.

Benzin istasyonlarında, sokak aralarında, bazen apartmanlar arasına sıkışmış, bazen de apartmanın bir katında yapılmış, derme çatma minareleri ile rastladığımız 'camilere' değinmek istiyoruz. 16. Yüzyılda en görkemli camilerin yapıldığı ülkemizde, 20 yüzyıl gelindiğinde bu denli oransız, hantal görünümlü camilerin inşa edilmesi şaşırtıcıdır (Şekil 3.2.5).

Şekil 3.2.5 . Benzin istasyonlarında sıkça rastladığımız bir örnek.Minarelerin cami duvarlarında resim olarak çizildiğini görmekteyiz. Diğer örnek ise minare işlevini bir hoparlör ile çözmüş ise de kubbe ve cephe kurgusu ile ilginç bir uygulama.

Şekil 3.2.6 : Kubbe ve minare yapmaktan vazgeçilmemekte ancak bu öğeler arasında oranlar hiç düşünülmeden yapılan iki örnek görülmektedir. Minarenin şeffaf tutulduğu örnekte kubbe formu ile de dikkat çekiçi.

Bu denli kötü nitelikli camilerin yapılmasını nedeni bilgisizlik, yeteneksizlik, genel ve mimari kültürün eksikliği ve de yozlaşması sayılabilir. Aynı zaman da Osmanlı döneminde olduğu gibi dini yapılar değil, iş merkezlerinin, genel müdürlük binalarının egemen olduğu bir dönem yaşıyor olmamızdır.

Osmanlı imparatorluğu döneminde cami yaptırmak, padişahlar için yapılması gereken en önemli toplumsal görevlerden biriydi. Cami yaptırmak padişahın gücünün de göstergesi olmasından dolayı o dönemde egemen yapı tipi dini yapılarken günümüzde ağırlık daha farklı yapı tiplerine kaymıştır.

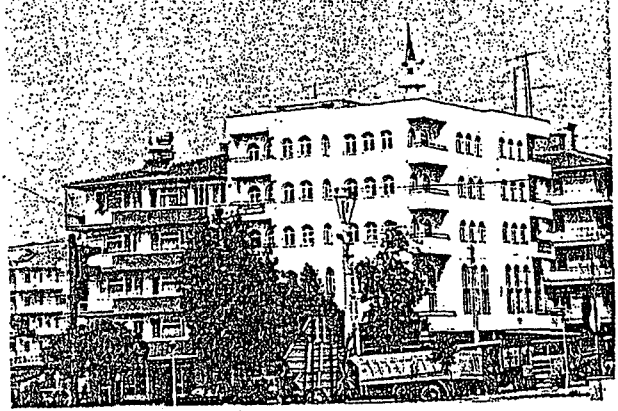
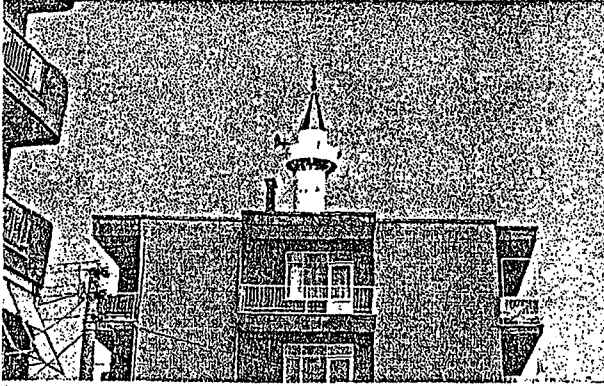
Mimari eğitimde de durum aynıdır. Öğrenciler cami projesi üzerinde çalışmak yerine tatil köyü, iş merkezi, alışveriş merkezi gibi konulara yönelmişlerdir. Öte yandan cami projesi işveren açısından çoğu kere sorunlu konu olmuştur. Öncelikle 'cami yaptırmak' cemaatten toplanan para ile olduğundan dolayı finans her zaman sorun olmuştur. Ayrıca cami konusunda bilgisizlik sonucu işveren, kubbeli-minareli Osmanlı Camisi istemekte ve bundan dolayı tasarımcı ile sürekli karşı karşıya kalmaktadır. Bu gibi durumlar 'mimarî cami projesi tasarlamakta' soğutmakta uzaklaştırmaktadır. Bunun sonucu olarak kalfaların ustaların eline bırakılarak inşa edilen camiler çevremizi sarmaktadır (Şekil 3.2.6).

Geleneksel camilere benzetmek için minare kubbe gibi mimari öğeleri kullanmaktan vazgeçmeyen müteahhit, Klasik Osmanlı Camilerine benzetmeye çalışsa bile, bu öğeler arasındaki oransal dengesizlikler, uyumsuzluklar sonucu kötü ürünler ortaya çıkmaktadır. Yapım esnasında kullanılan malzemenin yanlış seçilmesi (cam mozaik, gibi) veya eskiye benzetmek için sıva çizilerek taş dokusu elde etmeye çalışmak gibi ilginç uygulamalara rastlanmaktadır.

Ofis ya da apartman dairesi iken camiye dönüştürülen yapılarda son yıllarda sıkça karşılaşılmaktadır. Devletin, cami hizmet alanı, nüfusa orantılı cami büyüklüğü ve sayısı, cami biçiminin özellikleri gibi konulara müdahale etmemesi ve denetimsizlik 'apartman cami'lerinin oluşmasına sebep olmaktadır. İstanbul Belediye Yönetmeliği'ne göre cami ve ibadet yeri olarak ayrılacak parseller konusunda bir madde konmuştur. Buna göre parsellerin: 1) ayırık yapı nizamında olması gerekir, 2) İbadet yeri, merdiven ölçüleri uygun olması şartı ile binaların bodrum ve zemin katlarında yapılabilir, 3) yeni yapılacak alanlarda yüzölçümü 3500 m2 den az olmaması şartları getirilmiştir. Ancak denetimlerin yeterince yapılmaması bu yasaların dikkate alınmamasına neden olmaktadır. (Şekil 3.2.8).

Şekil 3.2.7.Minare ile kubbe –ana kütle arasındaki uyumsuzluk dikkat çekici.

Şekil 3.2.8. İzmir- Balçova ve Aydın'dan apartman katının cami olarak kullanıldığı iki örnek.

Cami mimarisi konusunda en etkin çalışma yine Vakıflar Genel Müdürlüğünde olmuştur. Cami yaptırmak isteyen hayırsever kişilere verilmek üzere Tip Projeler hazırlanmıştır. Bu projeler, ibadet edenlerin sayısına göre gruplandırılmıştır. Buna göre, 120 kişilik, 150 kişilik, 200 kişilik, 300 ve 700 kişilik tip cami projeleri hazırlanmıştır. Projeler, geleneksel tarzda tasarlanmıştır.

150 KİŞİLİK (ÇATILI) CAMİ TİP PROJESİ

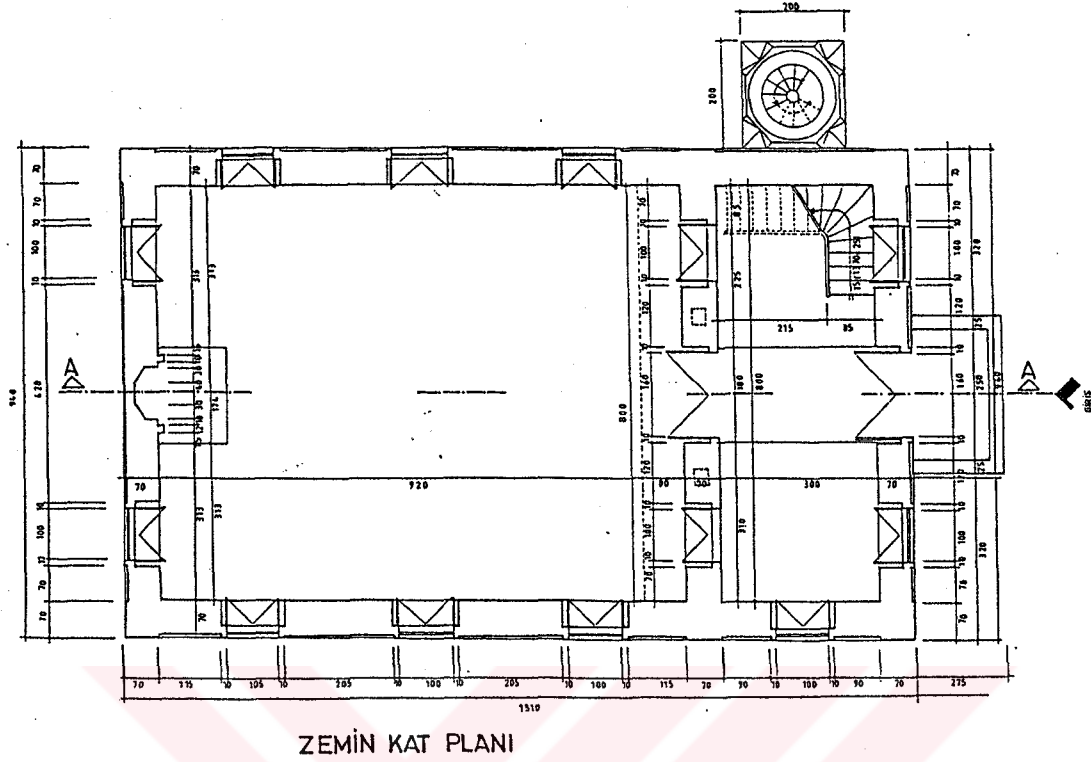
1974 Tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğünce hazırlanan tip proje, daha çok köy veya kasaba gibi küçük yerlerde uygulanmak için tasarlanmıştır.

Yapı 800x920 'lik bir ibadet mekanına sahiptir. Son cemaat yeri yoktur. Ancak tek bir ana giriş mevcuttur ve bu giriş ile bir ön mekana ulaşılmaktadır. buradan üç kapı ile dua salonuna ulaşılmaktadır. Bu ön mekandan, bir merdiven ile kadınlar için ayrılan asma kata ulaşılabilir.

İç mekan düzenlemede geleneksel tarzda tasarlanmıştır. Mihrap nişi , kapılar ve pencereler Klasik Osmanlı camilerinde olduğu gibidir. (Şekil 3.2.9). Yapım şekli yığma sistemde düşünülmüştür. Çatı örtüsü ahşap kırma çatıdır.

Minare Klasik Osmanlı minaresinde olduğu biçimdedir. Tek şerefesi mevcuttur ve giriş caminin içinden değil dışarıdan sağlanmaktadır. Proje, plan, kesit ve görünüşleri ile Ek:A'da verilmiştir.

150 Kişilik Cami Tip Planı

Şekil 3.2.9 .150 Kişilik cami tip projesi planı.

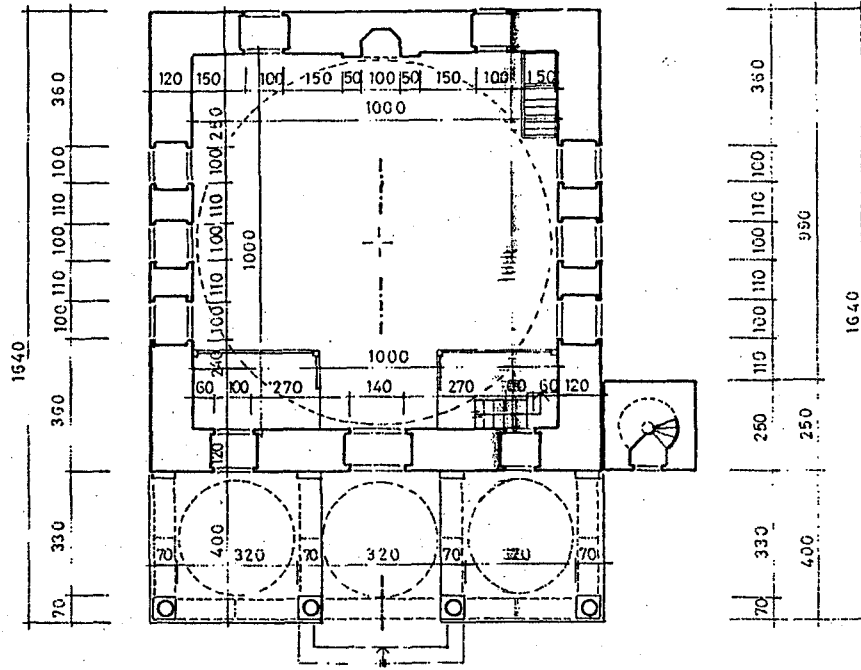
120 , 200 VE 300 KİŞİLİK CAMİ TİP PROJESİ

120 Kişilik hazırlanan cami, merkezi planlı tek kubbeli olup 880x880'lik bir ibadet mekanına sahiptir. Üç kubbe ile örtülmüş son cemaat yeri mevcuttur. 120 Kişilik Cami Tip Projesi, Ek:B'de plan, kesit ve görüşleri ile verilmiştir.

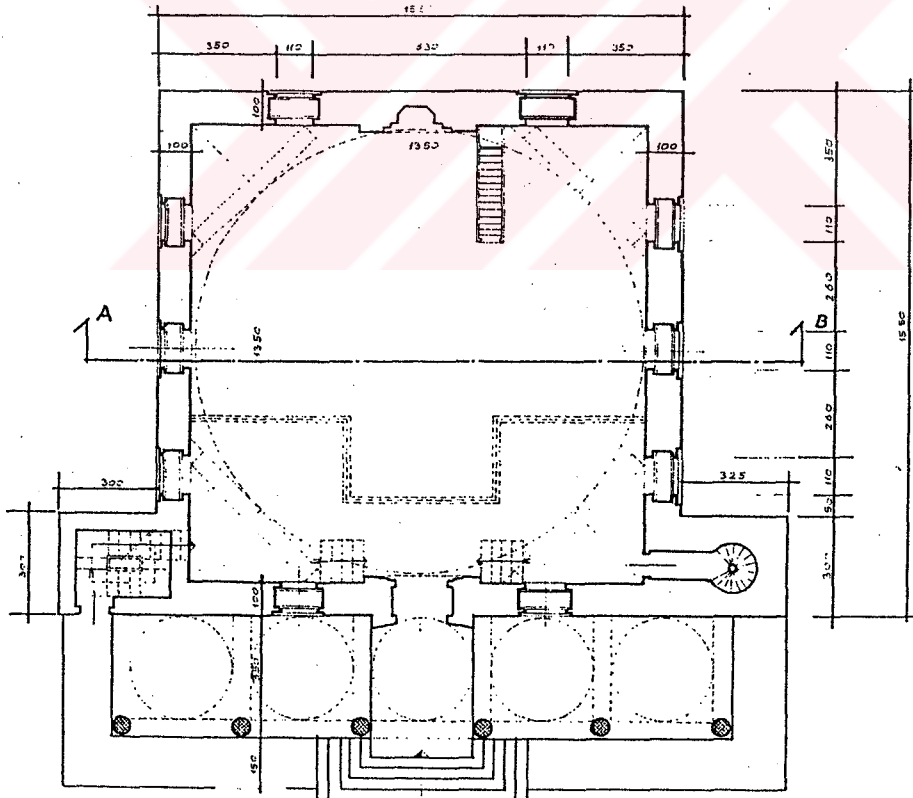
200 kişilik tasarlanan cami, yine merkezi planlı ve tek kubbelidir. 1000x1000'lik ibadet mekanı mevcuttur. Üç kubbe ile örtülmüş bir son cemaat yeri vardır. 200 Kişilik Cami Tip Projesi, Ek:C'de plan, kesit ve görüşleri ile verilmiştir (Şekil 3.2.10).

300 kişilik, merkezi planlı, tek kubbeli tasarlanmış bu tip projenin ibadet mekanı 1350x1350 boyutlarındadır. Caminin son cemaat yeri mevcuttur ve beş kubbe ile örtülmüştür. Kadınlar mahfiline çıkışı dışarıdan sağlanmıştır. Minarenin çıkışı ise yapı içinden sağlanmıştır. Her üç tip proje de iç mekan düzenlemeleri ve kütsel biçimlenişleri ile Klasik Osmanlı camilerine öykünen yapılardır.300 Kişilik Cami Tip Projesi, Ek:D'de plan, kesit ve görüşleri ile verilmiştir.(Şekil 3.2.11).

120 Kişilik Cami Tip Planı

200 Kişilik Cami Tip Planı

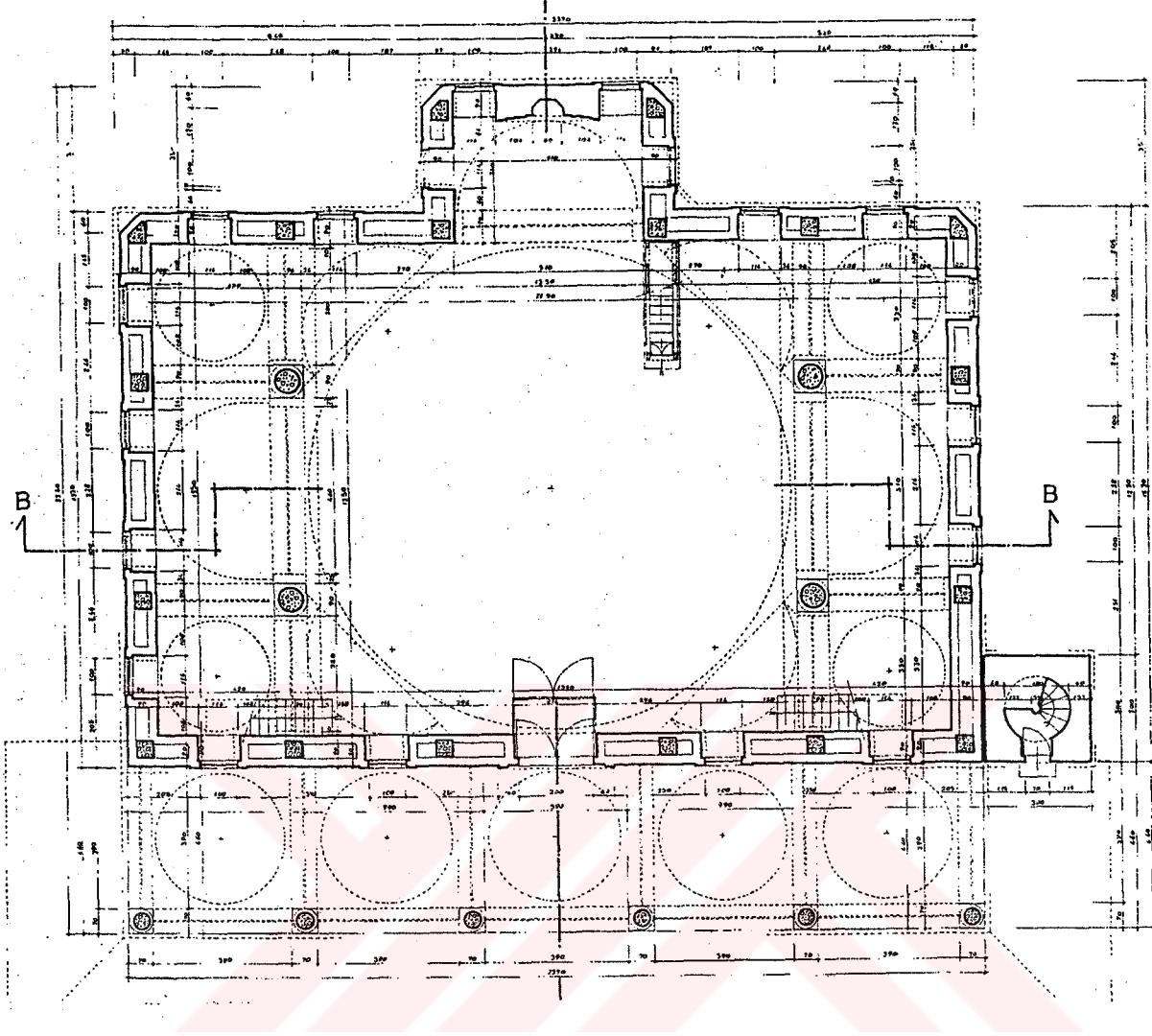
Şekil 3.2.10. 120 ve 200 kişilik cami tip projelerinin planları

Architectural floor plan of a 300-person mosque (300 kişilik cami tip planı). The plan shows a large central dome, a smaller dome on the left, and three circular domes at the bottom. Dimensions are provided in meters (m) and centimeters (cm). The overall dimensions are 21.0m by 12.0m. The plan includes a spiral staircase on the left and a central entrance area.

700 KİŞİLİK CAMİ TİP PROJESİ

Sonuç olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1974 yılında hazırlanan bu tip projeler, gerek plan gerekse kütleli biçimleniş açısından bir yenilik getirmemektedir. Sadece Klasik Dönem Camilerine benzeyen bu projeler, hala kullanılmaktadır.

700. Kişilik Cami Tip Planı

Şekil 3.2.12. 700 kişilik cami tip projelerinin planı.

Klasik Osmanlı camilerini formal olarak taklit eden, ortaya çıkış mantığı irdelemeksizin kubbe ve minare gibi öğeler kullanılarak yapılan günümüz camileri, kendi mimari dilini oluşturamamıştır.

Türkiye’de mimarların cami tasarımında estetik açıdan yaklaşımını, geleneksel ve çağdaş yaklaşım olmak üzere iki kategoride ele almanın çalışmamızda incelenecek örnekler açısından kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda geleneksel yaklaşım grubunda Kocatepe Cami, Şişli Cami, İlahiyat Fakültesi Tatbikat Cami ve Bahçelievler (Yayla) Cami incelenecektir. Çağdaş yaklaşımda ise, TBMM Cami, Etimesut Cami, Kınalıada Cami, TEK Cami ve Batıkent Cami ele alınacaktır.

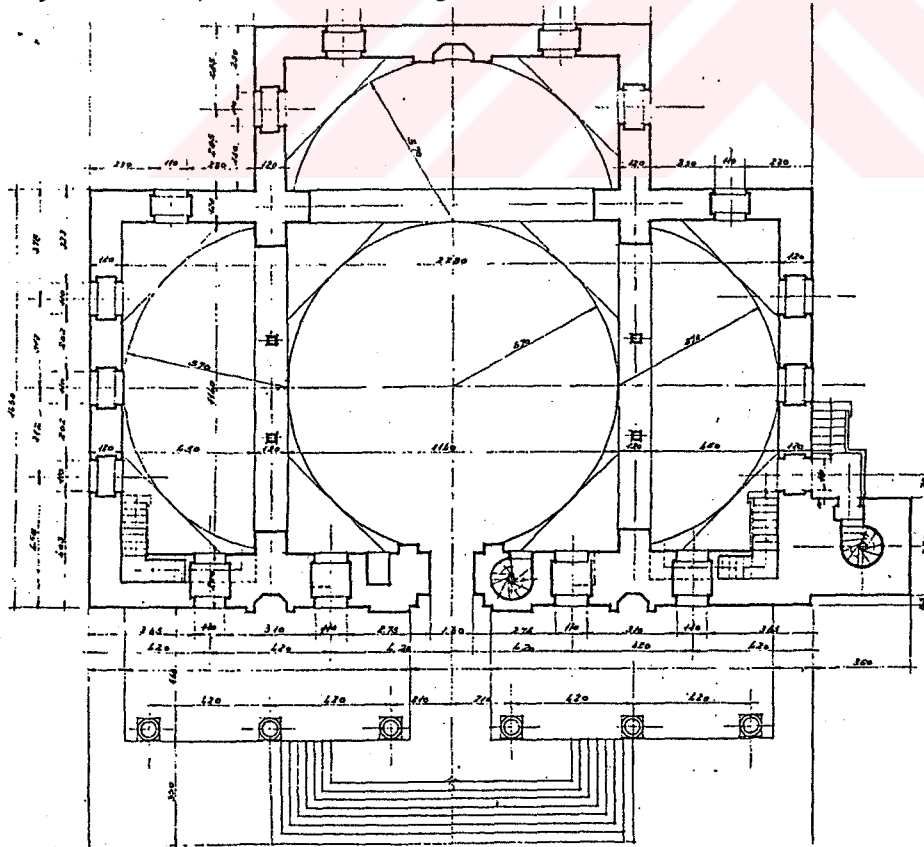
4.TÜRKİYE'DEN ÖRNEKLER

4.1. Geleneksel Yaklaşım

4.1.1. Şişli Cami (1945-53)

İstanbul, Beyoğlu semti civarında o dönemde bir tek Ağa Cami'nin oluşu, özellikle bayram ve cuma namazlarında ibadet eden kişilerin sayısının artması yüzünden bu bölgede bir cami yapımına yol açmıştır. Aynı zamanda İstanbul Vakıflar başmimarı da olan Vasfi Egeli bu proje için görevlendirilmiştir (Şekil 4.1.1.1).

Yapı, yığma sistemde küfeki taşı kullanılarak yapılmıştır. Kubbe bu duvarlara betonarme olarak oturtulmuştur. T-şeklinde bir plana sahip olan cami, bir tam ve üç yarım kubbeden oluşmuştur. Planametrik olarak ele alındığında Beyazıt'ta Atik Ali Paşa Cami'nin planı ile benzerlik görülmektedir.

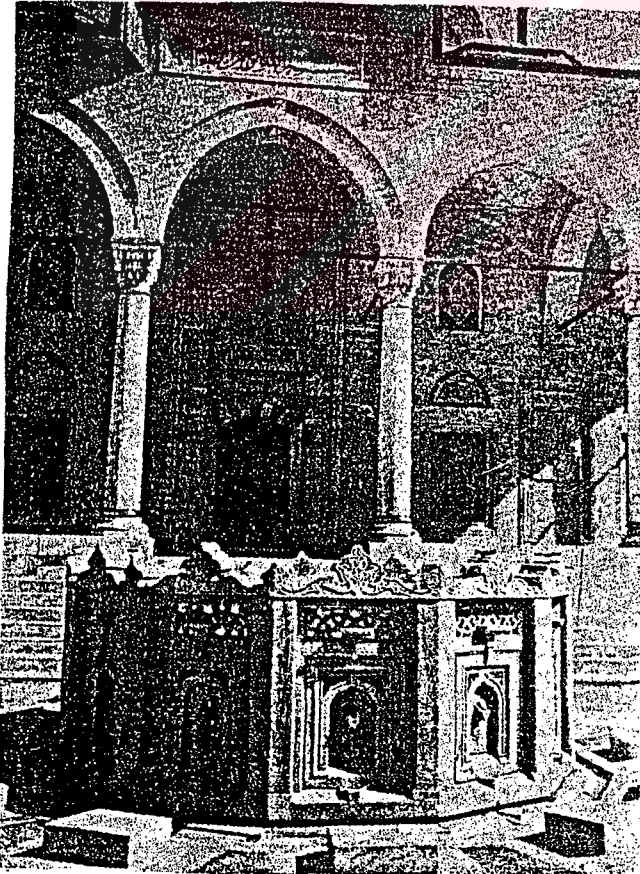

Şekil4.1.1.1 . Şişli Cami'nin planı.

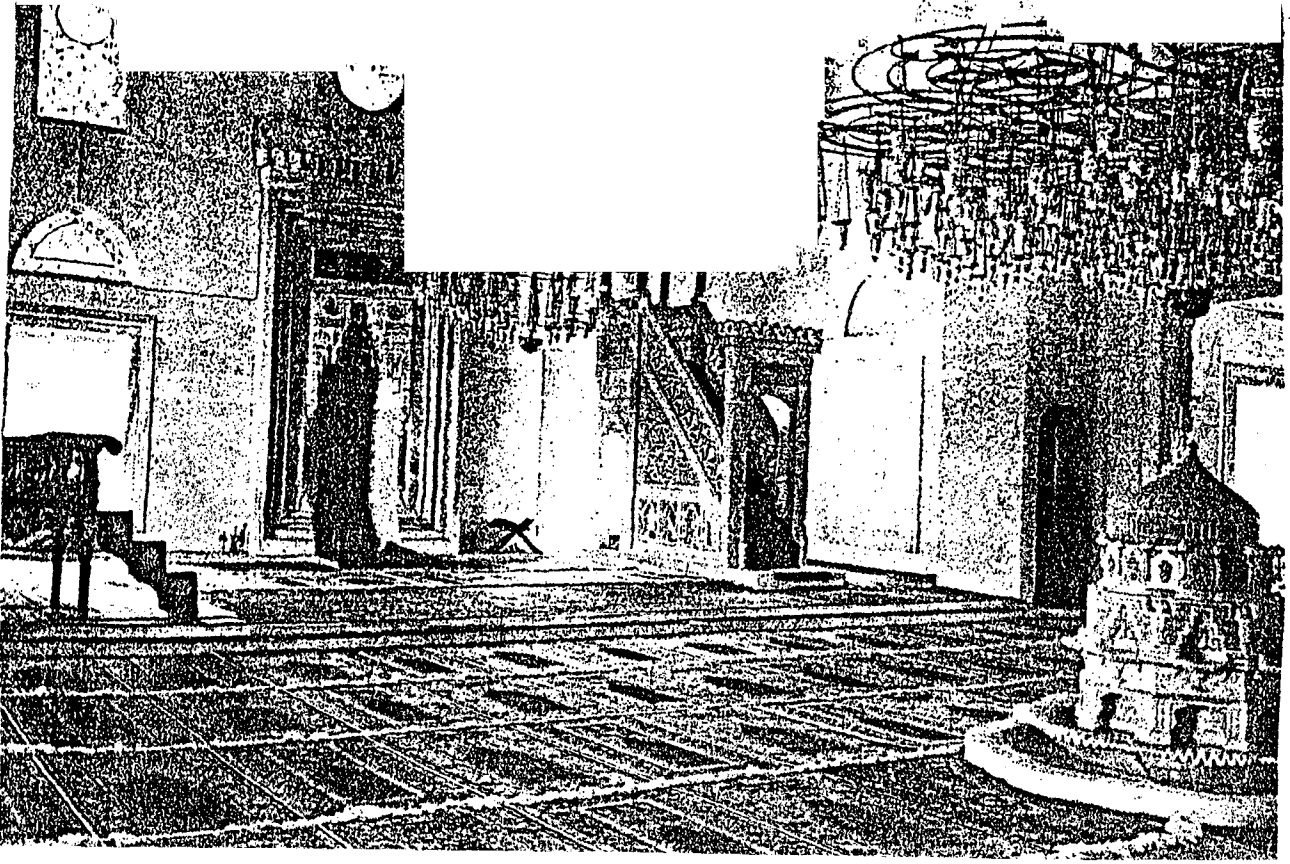
Cami, işlek iki cadde arasında kalan bir ada içinde yer alır. Yüksek duvarlarla yapı dış mekandan izole edilmiştir. Osmanlı Camilerinde sıkça rastlanılan tarzda avluyu çevreleyen bu duvarlarda, lokma parmaklıklı pencereler yer alır.

Avlu'da abdest muslukları, caminin giriş aksı üzerinde dairesel şekilde yapılmıştır (Şekil 4.1.1.2). Malzeme olarak mermer kullanılmıştır. Cami'nin son cemaat yerine bir kaç basamak ile çıkılmaktadır. Cami'nin minaresi ve örtü sistemi, duvardaki dolu-boşluk oranları Klasik Osmanlı cami mimarisinde kullanılan düzende yapılmıştır.

Malzeme olarak mermer kullanılan mihrap, dairesel planlıdır (Şekil 4.1.1.3). Dairesel formdan sivri kemere geçiş mukarnas ile sağlanmıştır. Pencere düzenleri de Klasik Osmanlı camilerinde görülen düzende yapılmıştır. Zemin katta yer alan pencerelerin parapetleri ibadet edenlerin göz seviyeleri dikkate alınarak kısa tutulmuştur. Bu pencereler, düz atkılı olup üzerinde yer alan sivri kemerin ayna kısmında Hattat Macit'in yazıları ile süslenmiş vitraylar yer alır (Şekil 4.1.1.4).

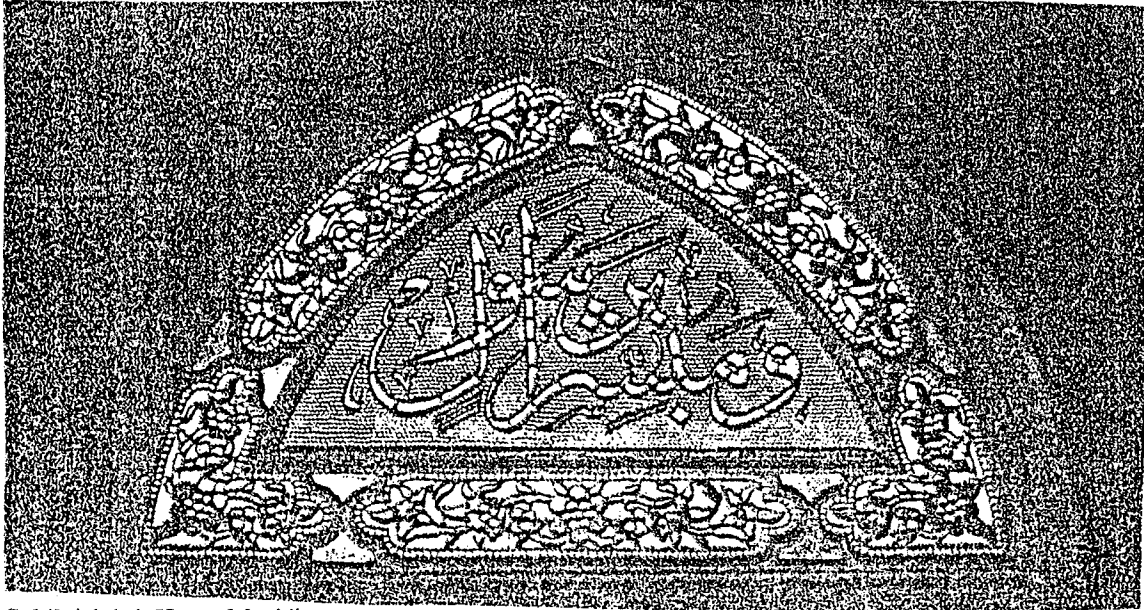
Şekil 4.1.1.2 . Avluda yer alan abdest muslukları.

Şekil 4.1.1.3. Şişli Cami'nin iç mekan düzeni.

Birinci katta yer alan pencereler sivri kemerli alçı pencerelerdir.

Şişli Cami'nin süslemeleri, mermer üzerine işlenen motiflerden başka nakış, alçı, pencereler ahşap üzerine yapılan işlemler ve eski yazılardan ibarettir. Caminin alçı pencerelerini Hazerifen Osman ustanın oğlu Tevfik Özkurşun yapmıştır. Kapı kanatları ve pencereler üzerindeki ahşap süslemeler İzzet Orni, kubbe ve tavanlardaki nakış işlerini de Avni Uyar kontrol etmiştir. Cami'nin taş işlerini İbrahim Tokluoğlu yapmıştır.

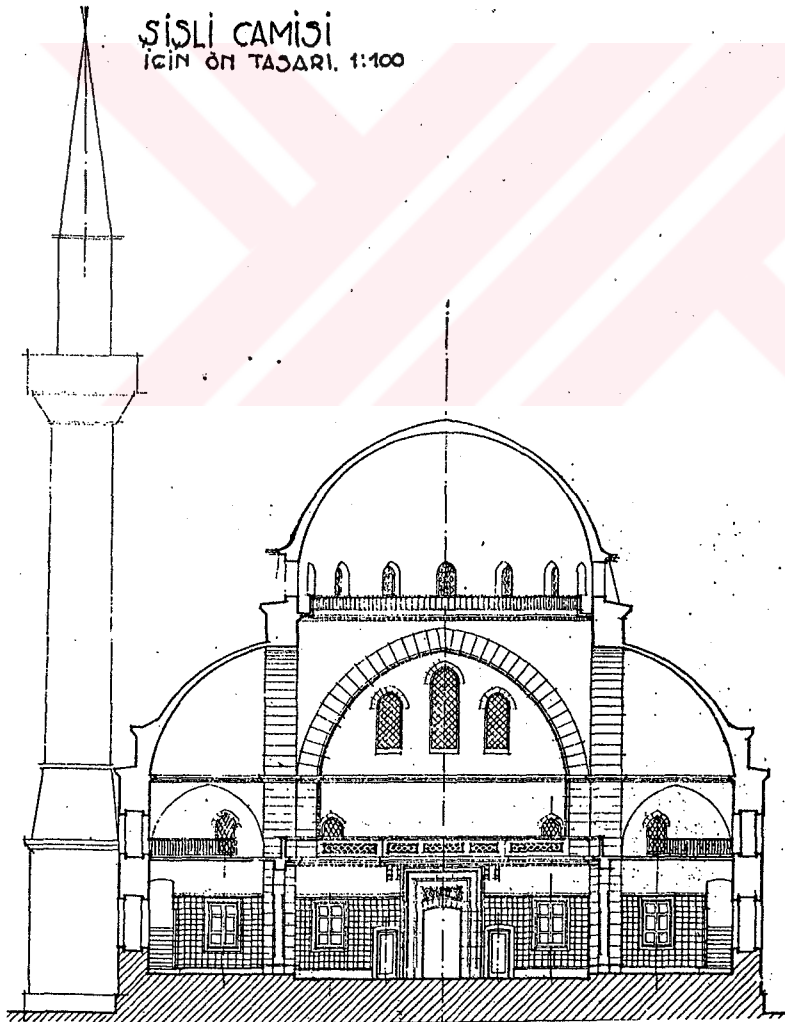

Şekil 4.1.1.4. Hattat Macit'in yazısı.

Caminin minaresi ana giriş kapısının sağ yanında çıkıntı yapan bir kaide üzerinde inşa edilmiştir. Tek şerefeli olan minare gövde taşlarının aralarında, kırmızı renkte sert taşlardan bilezik şekli süslemeler yapılmıştır (Şekil 4.1.1.5).

Cami, yapıldığı dönemde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilen konu Ulusal mimariyi tekrar canlandırma çabası içerisinde ele alınmış olan caminin yığma tekniği ile yapılan duvarlarının üzerine betonarme kullanılarak kubbe örtüsünün yapılmasıdır (Şekil 4.1.1.6).

Caminin bir başka eleştirilen yönü ise, plan tipi olarak ters T-tipinin seçilmesidir. Osmanlı cami mimarisinde de kullanılan bu plan tipi, namaz kılma fonksiyonu için pek de uygun olmamasına karşın kullanılmıştır. Yine iç mekanda hiç kullanılmasına gerek yokken sırf eskiyi öykünmek adına kemerler arasında gergi demirleri konulmuştur.

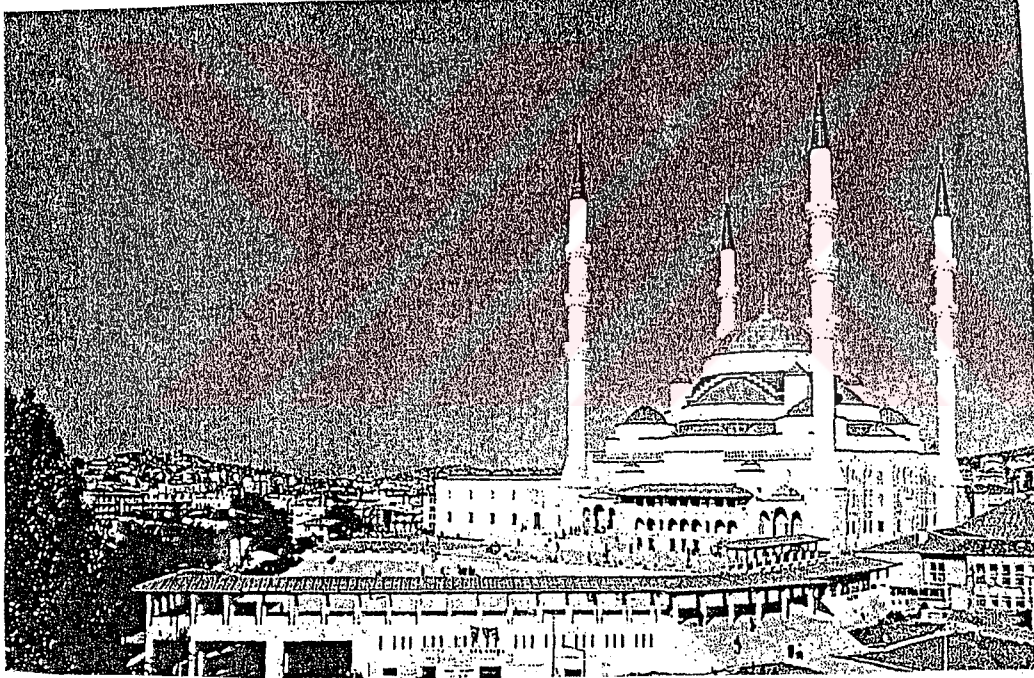
Şekil 4.1.1.5. Şişli Cami'den kesiti.

Şekil 4.1.1.6. Şişli Cami'nin görünüşü.

4.1.2. Kocatepe Cami (1987)

Ankara, Yenisehir semtinde yapılan Kocatepe Cami'sinin gerçekleştirilmesi süreci, 40 yıldan fazla bir sureye dayanır. Ankara'nın Cumhuriyet dönemi yapılacak en büyük camisi olması bakımından önemli bir yapıdır (şekil 4.1.2.1). Öncelikle yapılacakı arazi araştımaya başlanmıştır. 1957'de bu günkü arazi uygun bulunmuştur. Daha sonra 36 projenin katıldığı bir yarışma düzenlenmiş, Vedat Dolakay ve Nejat Tekelioğlu'na ait proje birinci olmuştur. Cami' nin temelleri atılmış, ancak projenin atı rtusunun 'öngerilmeli kabuğu' hakkında uygulama sorunlarından dolayı yetkili komite projeden vazgeçmiş ve temeller dinamitlerle sökülmüştür.

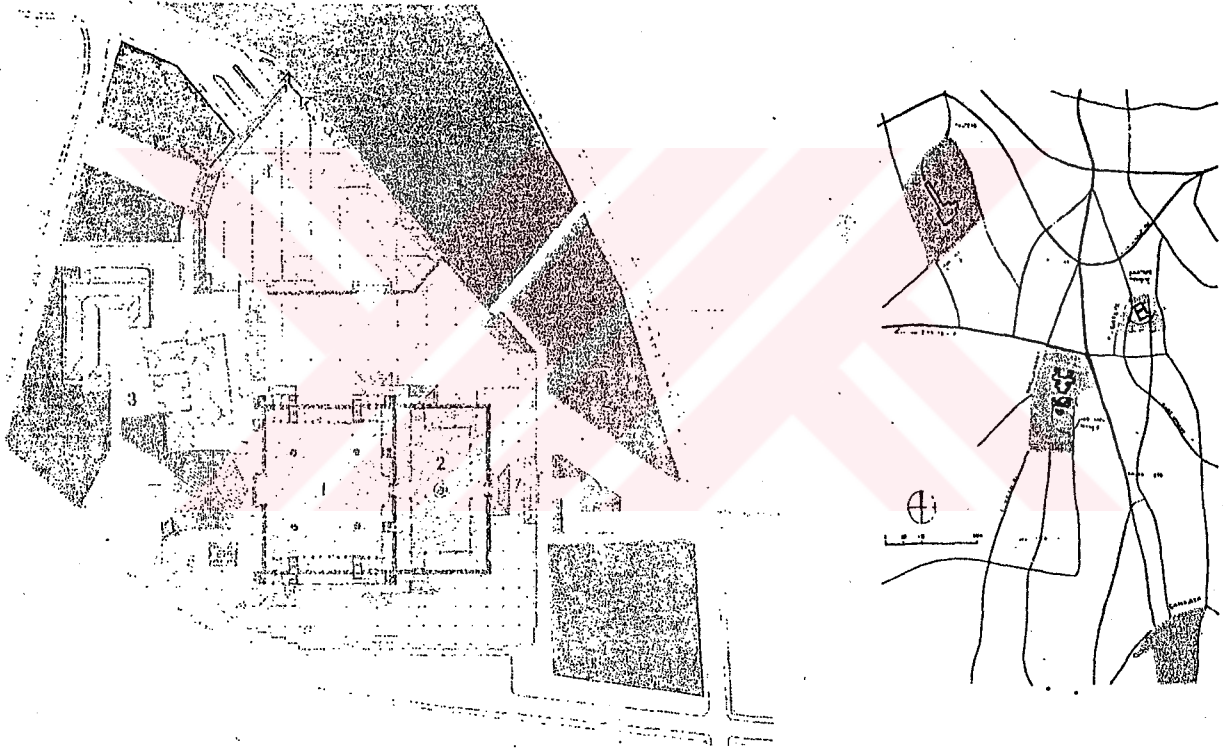
şekil 4.1.2.1. Kocatepe Cami'nin görünüşü.

III. Yarışma 1967 yılında yapılmış ve Hüsrev Tayla ve Fatin Uluengin'e ait proje birinciliği kazanmıştır. Cami'nin alçak bölümünün yapımı 1969 yılında tamamlanıp hizmete açılmıştır. Bu esnada çalışmalar devam etmiştir. Ana yapı tamamlanırken 1981 yılına kadar uzun aralıklarla inşaat devam etmiştir. Bunun başlıca sebebi kısıtlı fonlar, pahalı i dekorasyon uygulamalarıdır. Klliyeye, ağustos 1987'de resmen açılmıştır.

Klasik Osmanlı tarzında yapılan Cami'nin programında, 15 000 kişilik ibadet mekanı, 9000 kişilik avlu, Diyanet işlerine ait ofisler, kütüphane, 600 kişilik konferans salonu, iki katlı süpermarket ve 800 araçlık otoparkı bulunmaktadır (Şekil 4.1.2.2).

Bina, 16. Yüzyıl Klasik Osmanlı Camilerinin karakteristik özelliklerini taşır. Planı açısından Şehzade ve Sultanahmet Camileri; dört minaresi ile Selimiye Cami; cephe olarak da Süleymaniye cami model olarak alınmıştır (Şekil 4.1.2.3).

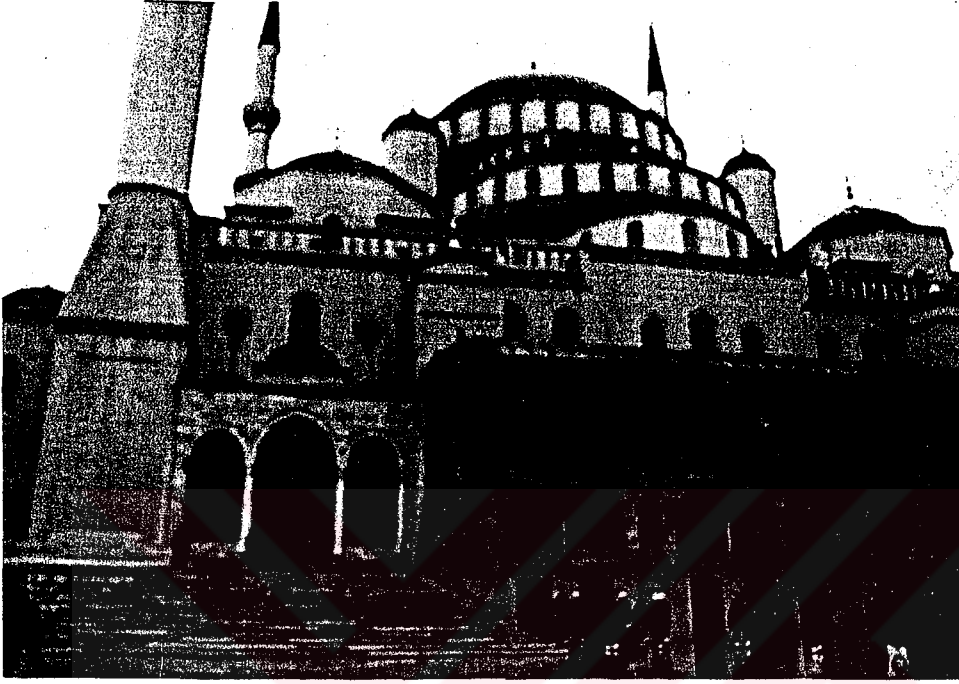
Cami, eğimli bir arazi üzerine oturmasından dolayı oluşan platform altında, oditoryum, idari ofisler, alışveriş merkezi ve otopark yerleşmiştir. Cami, bu platform üzerinde yer alır. Avlu, kolonlar ile çevrelenmiştir. Yapıya giriş beş kapı ile sağlanmaktadır (Şekil 4.1.2.4).

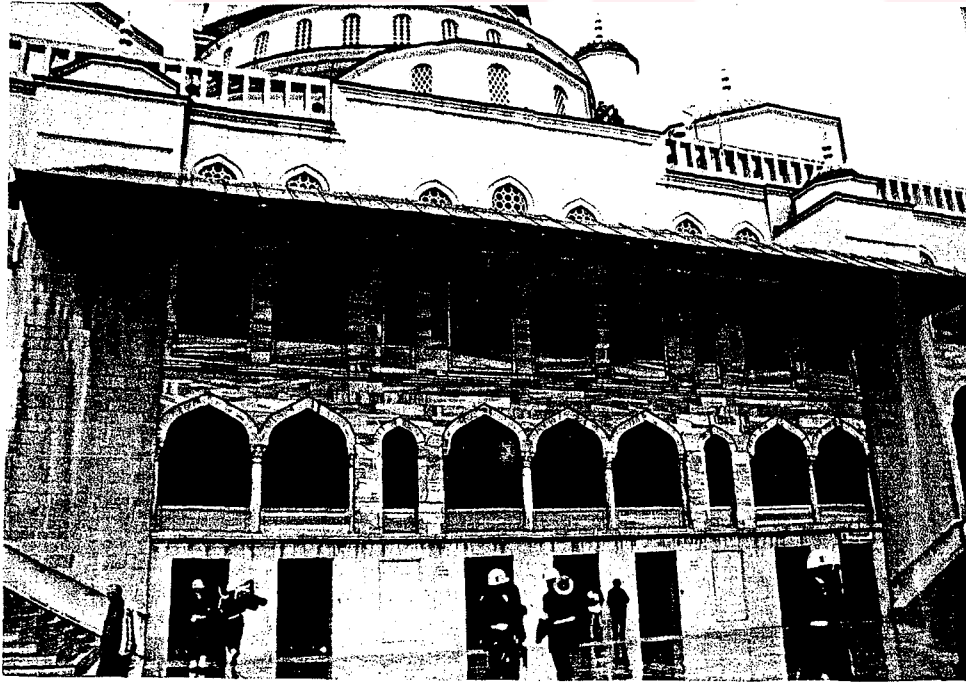
Şekil 4.1.2.2. Kocatepe Cami'ye ait plan ve yerleşim planı.

İbadet mekanı, 56 metrekaredir ve dört yarım kubbe tarafından taşınan bir ana kubbe ile örtülüdür. Kubbe, dört kolon tarafından taşınır. Herbir kolon ağırlık kulesi ile dış kütleyle yansır. Ana kubbe, 45 metre yükseklikte ve 25 metre çapındadır. Minareler 88 metre yüksekliktedir ve üç şerefeden ibarettir. (Şekil 4.1.2.5).

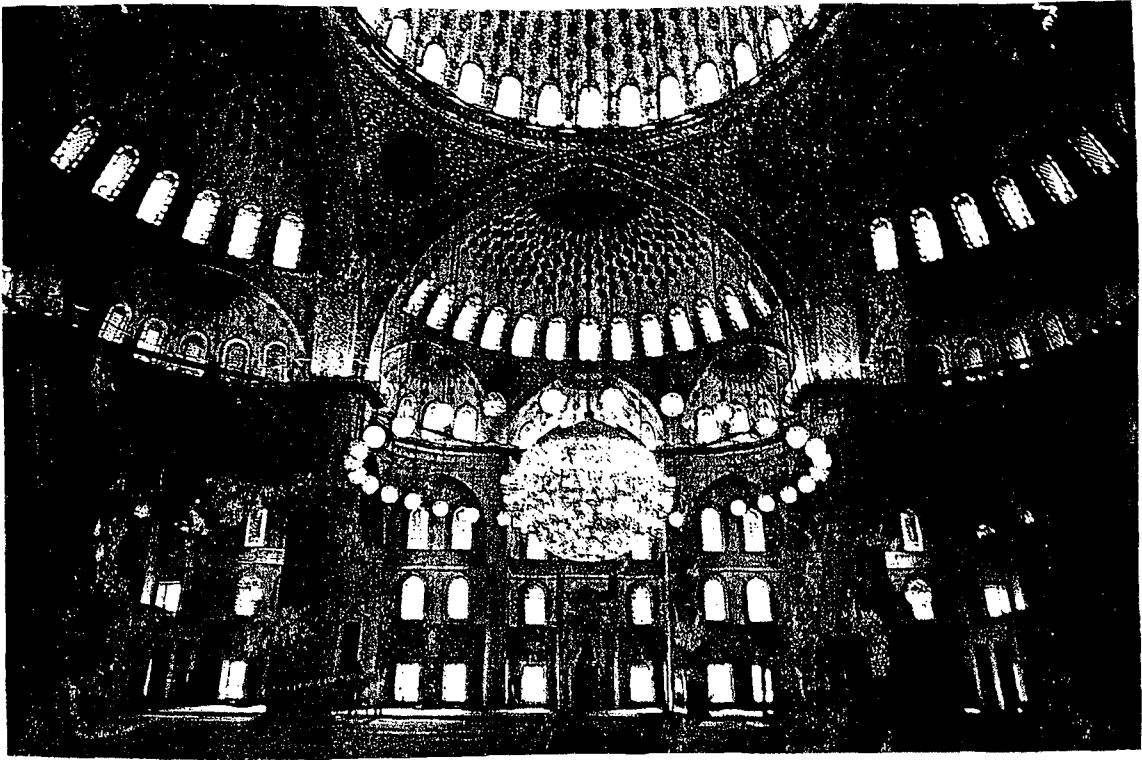
İç mekan, 16 yüzyıl Osmanlı camilerinde olduğu gibi yapılmaya çalışılmıştır. Kullanılan malzeme, mukarnas, mihraptaki, galeri korkuluklarındaki işçilik, çini kullanımı ile geleneksel tarzda olan dekorasyon yanında, kullanılan halı ve avizeler modern tarzdadır (Şekil 4.1.2.6).

Şekil 4.1.2.3. Cami'nin avludan görünüşü.

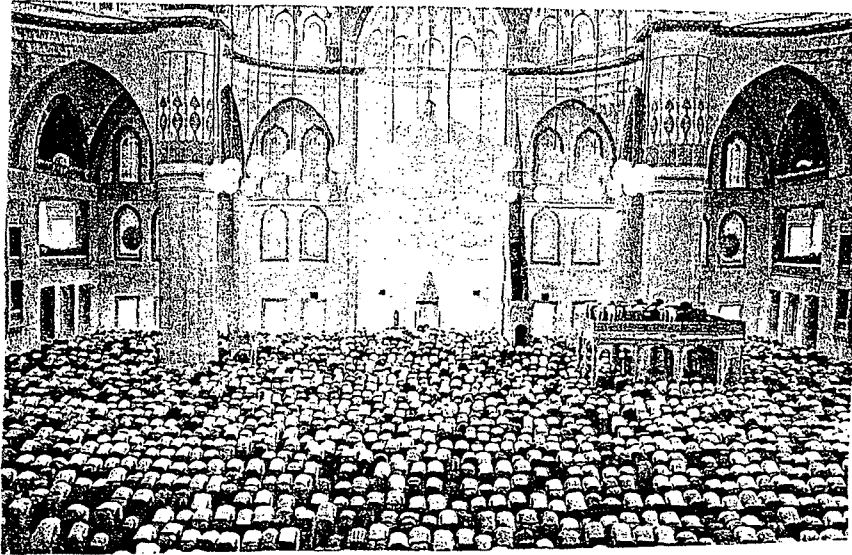
Şekil 4.1.2.4. Cami'nin Yeni Cami'yi anımsatan dış yan sofaları.

Şekil 4.1.2.5. Caminin kible duvarından iç görünüşü.

Yapı betonarme olarak inşa edilmiştir. Ancak geleneksel camilere benzesin diye bazı zorlamalar yapılmıştır. Örneğin kubbelere gelenekselde olduğu gibi gergi çubuklar konulmuştur. İç düzenleme açısından estetik olmamasına karşın böylesi bir kopyaya gidilmesi ilginçtir.

Cami, Cumhuriyet Tarihinin en büyük camilerinden biri olması açısından önemlidir. 20. Yüzyıl teknolojisi ile 16. yüzyıl camisinin yapılması, mimarlık çevresinde sert eleştiriler almasına sebep olmuştur.

Şekil 4.1.2.6. Caminin iç mekanından görünüş. Cuma namazı için kadınlara ayrılmış üst kat görülmektedir.

4.1.3. İlahiyat Fakültesi Tatbikat Cami (1980)

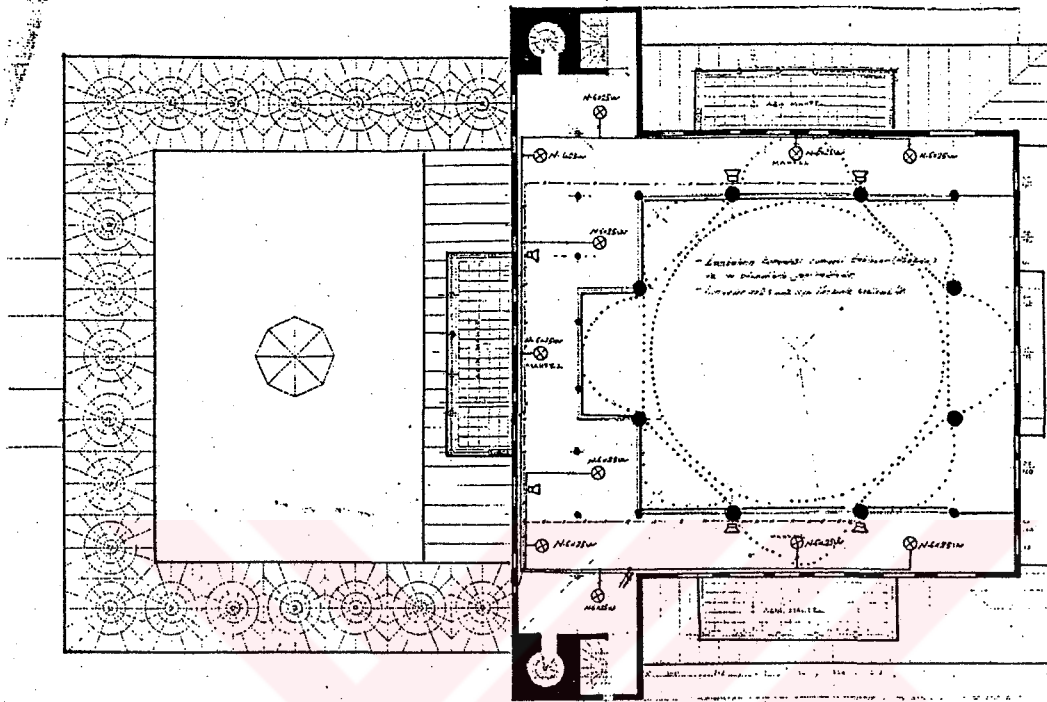
Cami, İstanbul'un Altunizade semtinde İlahiyat fakültesi bünyesinde yapılmıştır. Yüksek İslam Enstitüsünün öğretim üyelerinden olan mimar Ömer Kirazlıoğlu tarafından tasarlanan yapı, Klasik Osmanlı uslubunda yapılmıştır. Ancak günün ihtiyaçları doğrultusunda programı genişletilmiştir (Şekil 4.1.3.1).

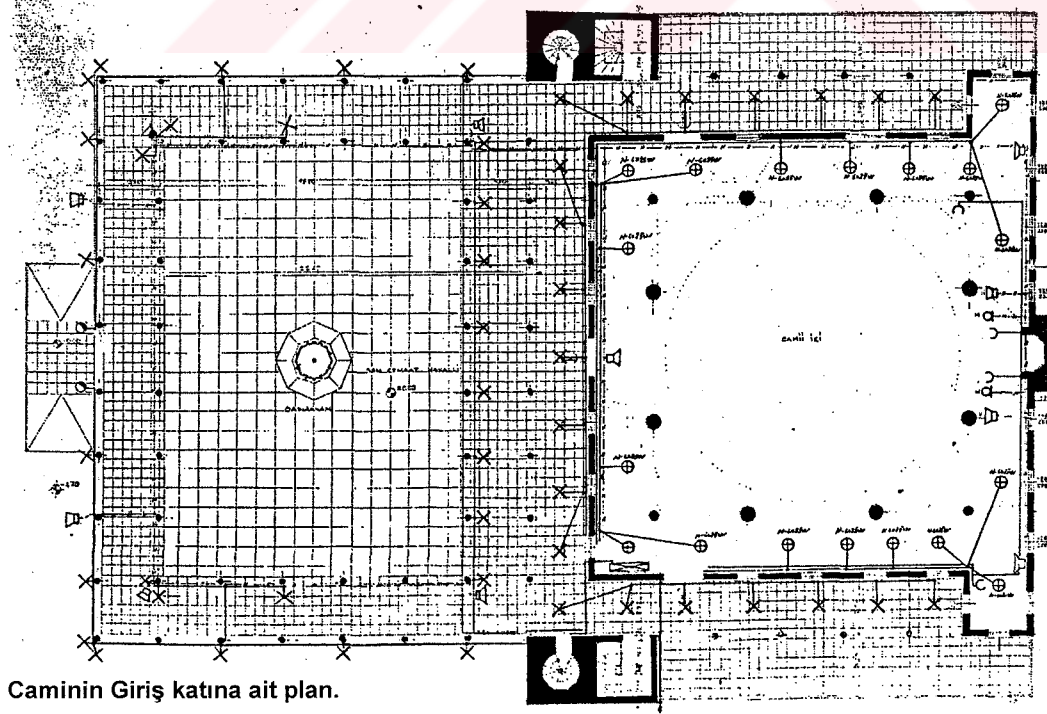
Şekil 4.1.3.1. İlahiyat Fakültesi Tatbikat Cami'nin görünüşü.

Cami, 1800 m²'lik bir alan kaplamaktadır. Zemin katında 400 kişilik iki konferans salonu bulunmaktadır. Vakfın merkezi ve çalışma yeri olarak muhtelif büyüklüklerde 10 adet oda mevcuttur. Ayrıca sergi salonu, kütüphanesi, 100 kişilik okuma salonu da yer almaktadır. Üst kat tamamen camiye ayrılmıştır (Şekil 4.1.3.2).

Yapı'ya giriş, arazinin eğiminden dolayı bir köprü ile sağlanmaktadır. Revaklarla çevrilmiş geniş bir avludan geçilerek camiye ulaşılmaktadır. Abdest almak için avluda mermerden yapılmış şadırvan bulunur. Geleneksel tarzda yapılan bu şadırvan, Şişli Cami'ndeki şadırvan ile benzerdir.

Caminin Mahfel katına ait plan.

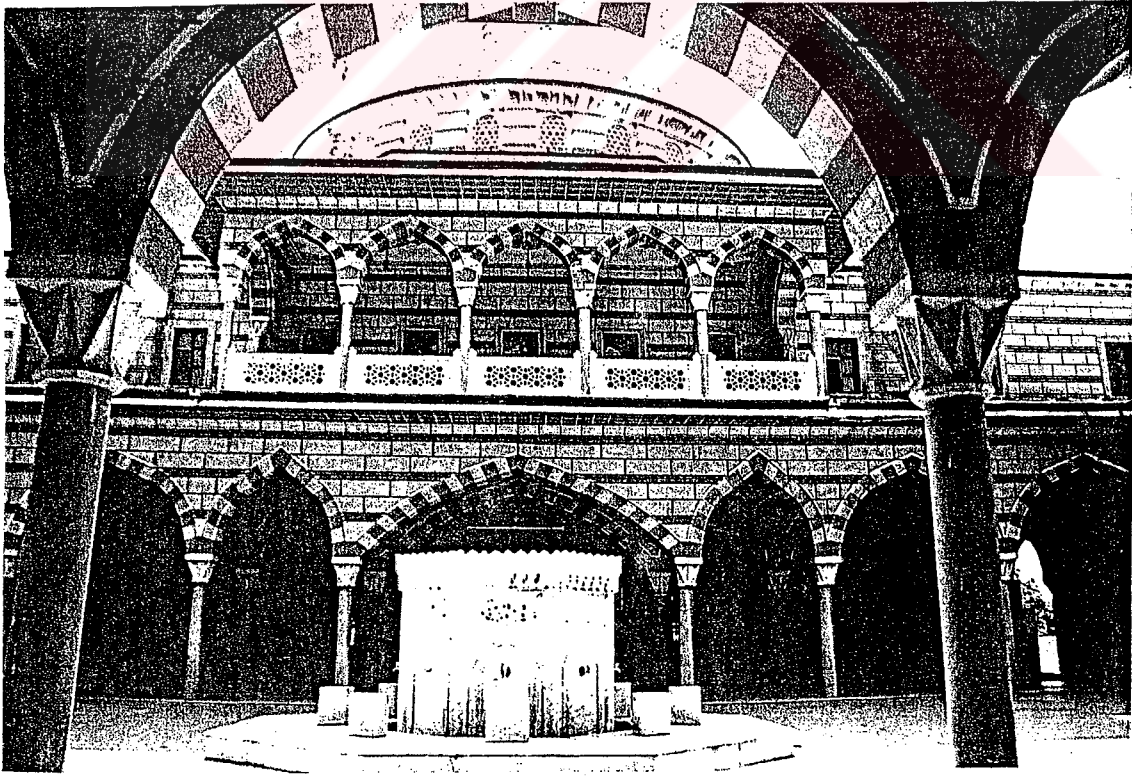
Caminin Giriş katına ait plan.

Şekil4.1.3.2. Tatbikat Cami'ne ait planlar.

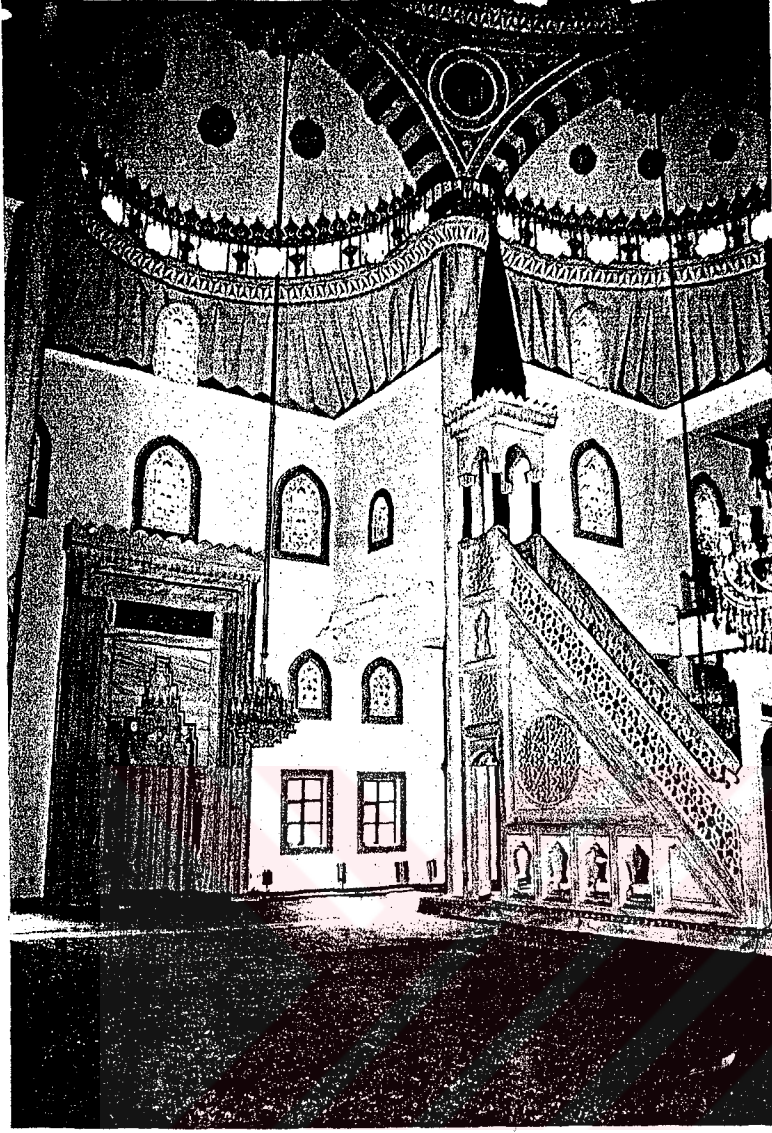
Caminin, iki minaresi vardır Minarelere çıkışlar revaklı avludan sağlanmaktadır. Kadınlar mahfiline çıkış merdivenleri de aynı çekirdek içinde çözülmüştür. Minareler, tüm yapıda olduğu gibi betonarme olarak inşa edilmiş ancak özel bir tarak ile taranarak taş etkisi verilmeye çalışılmıştır. İki şerefesi olan minareler yine Klasik Osmanlı Cami minareleri uslubunda tasarlanmıştır.

Caminin kubbesi ve minare külahları kurşun ile kaplanmıştır. Ayrıca yapının dış sıvasında kesme taş görünümü verecek şekilde derzler yapılmıştır.

Planametrik olarak ele alındığında merkezi tek kubbeli Klasik Osmanlı camileri ile benzerlik gösterir. Kubbe sekiz kolon tarafından taşınır. Sinan'ın yaptığı Kadirga Sokollu Cami planı ile benzerdir. Cami iki katlıdır. Zemin katta, ibadet mekanı bulunur ve mihrabın iki yanında imam için ayrılmış odalar yer alır. Birinci katta kadınlar bölümü vardır ve buradan açık mahfel denilen balkonlara çıkılabilmektedir. Bu balkonlar girişin üzerinde aynı zamanda Doğu ve Batı cephelerinde yer alır Caminin alt katında konferans salonları, vakıfa ait odalar, sergi salonu ve kütüphane yer alır (Şekil 4.1.3.3).

Şekil 4.1.3.3 . Tatbikat Cami'nin avlusundan bir görünüş.

Şekil 4.1.3.4. Caminin iç mekanından bir görünüş.

Camide pencere düzenleri ve boyutları, Osmanlı camilerinde kullanılan pencere düzenindeki gibi zeminde düz atkılı, çift kanatlı ve lokma parmaklıdır. Birinci

katta ise sabit alçı panolu pencereler mevcuttur. Sivri kemerli bu pencerelerde yer yer vitraylar da kullanılmıştır. Kubbe kasnağını çepeçevre saran pencere düzeni söz konusudur. Ayrıca yapının betonarme inşasının getirdiği bir kolaylık olarak, dörtgen plandan kubbeye geçiş kısımlarında da pencereler yer alır. Bu geçişte geleneksel camide rastlamadığımız tarzda yivler mevcuttur.

Yapı'nın suni aydınlatması muhtelif yerlere yerleştirilen avizeler ile sağlanmaktadır. 17. yüzyıl dönemine ait camilerde kullanılan tarzda avizeler kullanılmıştır.

4.1.4. Bahçelievler (Yayla) Cami (1983)

Cami, İstanbul'un Bahçelievler semtinde, 1980 tarihinde mimar Necdet Demirci tarafından tasarlanmıştır. Yapı, 1983 yılında ibadete açılmıştır. Cami işlek bir cadde üzerinde yer alır. İki tarafı apartmanlara bitişik nizamdadır.(Şekil 4.1.4.1).

Cami iki katlıdır. Zemin katta Cami'ye ait dükkanlar, kırathanesi, caminin derneğine ait odalar ve 300 kişilik konferans salonu yer alır. Birinci katta kütüphane ve beş vakit namaz kılmaya gelenlerin kullandığı dua salonu ve kadınlar için ayrılmış bölüm bulunur. İkinci kat yalnız bayram ve cuma namazlarında kullanılmaktadır.

İkinci katta imama ait odalar da mevcuttur . Bu kattan terasa çıkılır ve terasta bir de şadırvan yapılmıştır (Şekil 4.1.4.2). Abdest alma yerleri ve gasilhane bodrumda çözülmüştür. Ancak ihtiyaç duyulduğunda terastaki şadırvan da kullanılmaktadır.

Şekil 4.1.4.1 . Bahçelievler (Yayla) cami'nin görünüşü.

Yapı, bir yandan lojman diğer yandan apartmanlar ile sınırlanmıştır (Şekil 4.1.4.3). Lojmanda, camide çalışan, kurs öğretmenleri, imam ve müezzinlerin kaldığı binada, 100'er kişilik kız ve erkek öğrencilere hizmet veren Kur'an kursu da yer alır.

Caminin birinci katı, dikdörtgen ibadet mekanı ve kolonlar ile mekanın bölünmesi ile çok ayaklı ulu cami plan tipine benzemektedir. Birinci katın giriş, merdivenlerle sağlanmaktadır ve girişin hemen sağ tarafı kadınlar için ayrılmıştır. Bu bölüm, ayakkabılıklar ile diğer dua mekanından ayrılmıştır. Bu kata ait mihrap, dairesel planlı olup çini ile kaplıdır. Ayrıca tavanlarda sıva üstüne boya süslemeler mevcuttur.

Birinci kattan simetrik merdivenler ile ikinci kata ulaşılmaktadır. Bu kat birinci kattan farklı olarak merkezi kubbeli sekiz ayaklı Klasik Osmanlı camisinin benzeri olarak tasarlanmıştır. İkinci kattan bir merdiven ile müezzin mahfeline ulaşılmaktadır (Şekil 4.1.4.4).

Şekil 4.1.4.2 . Terasta yer alan şadırvan yeşile boyanarak dikkat çekici olması istenmiştir.

İkinci kat, iç mekan düzenlemesi açısından ele alındığında, müezzin mahfeline kadar seramik ile kaplanmış olduğu görülür. Mihrap, dairesel planlı olup çini ile kaplanmıştır. Minber, Osmanlı camilerinde karşılaştığımız tarzdadır ve malzeme olarak mermer kullanılmıştır (resim:73).

Pencere düzeni, boyutları bakımından Osmanlı camilerinden farklıdır. Sivri kemer yerine tam kemer kullanılmıştır. Vitray yerine sarı ve yeşil renkte cam kullanılmıştır. Kubbeye açılan pencerelerde vitray kullanılmıştır.

Cami girişinin sol tarafında yer alan minare iki şerefelidir. Brüt beton olarak bırakılan minare, taraklanarak taş dokusu verilmeye çalışılmıştır. Aynı şekilde Cami'nin ikinci katına kadar sıva taraklanarak kesme taş etkisi verilmeye çalışılmıştır

Şekil 4.1.4.3. Cami ile hemen yanında yer alan apartman arasındaki ilişki görülmektedir.

Şekil 4.1.4.4. Kible duvarından mahfilin görünüşü.

Şekil 4.1.4.5. Mihrabdan bir görünüş.

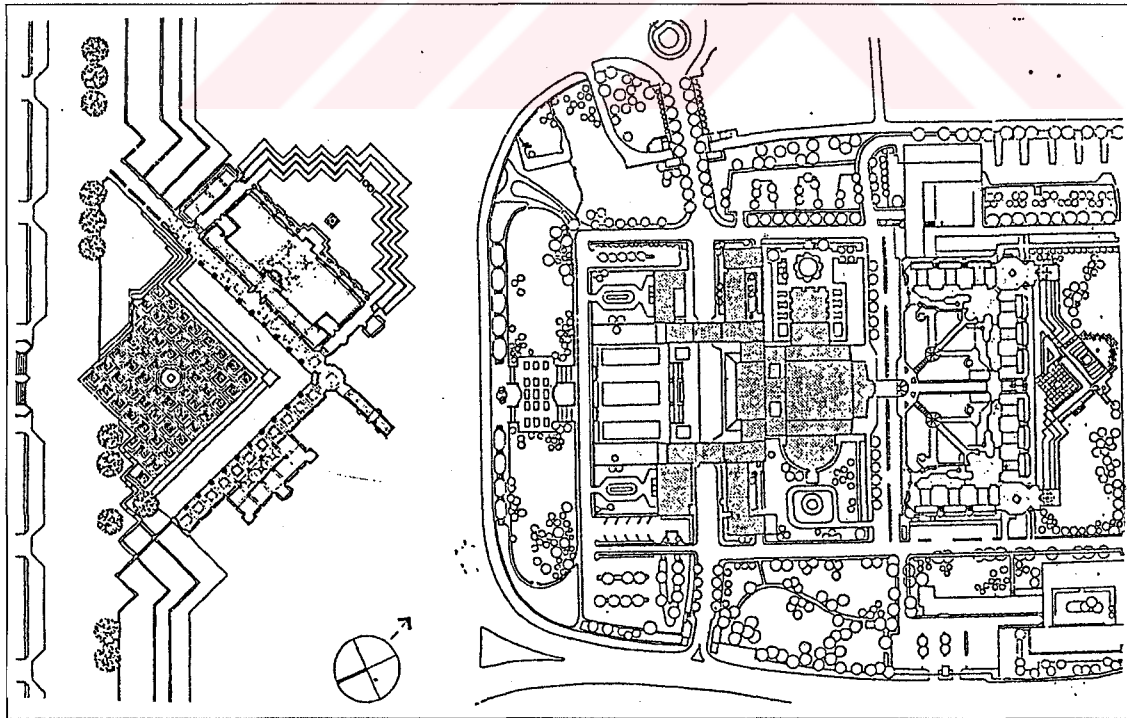
4.2. Modern Yaklaşım

4.2.1. TBMM Cami (1985)

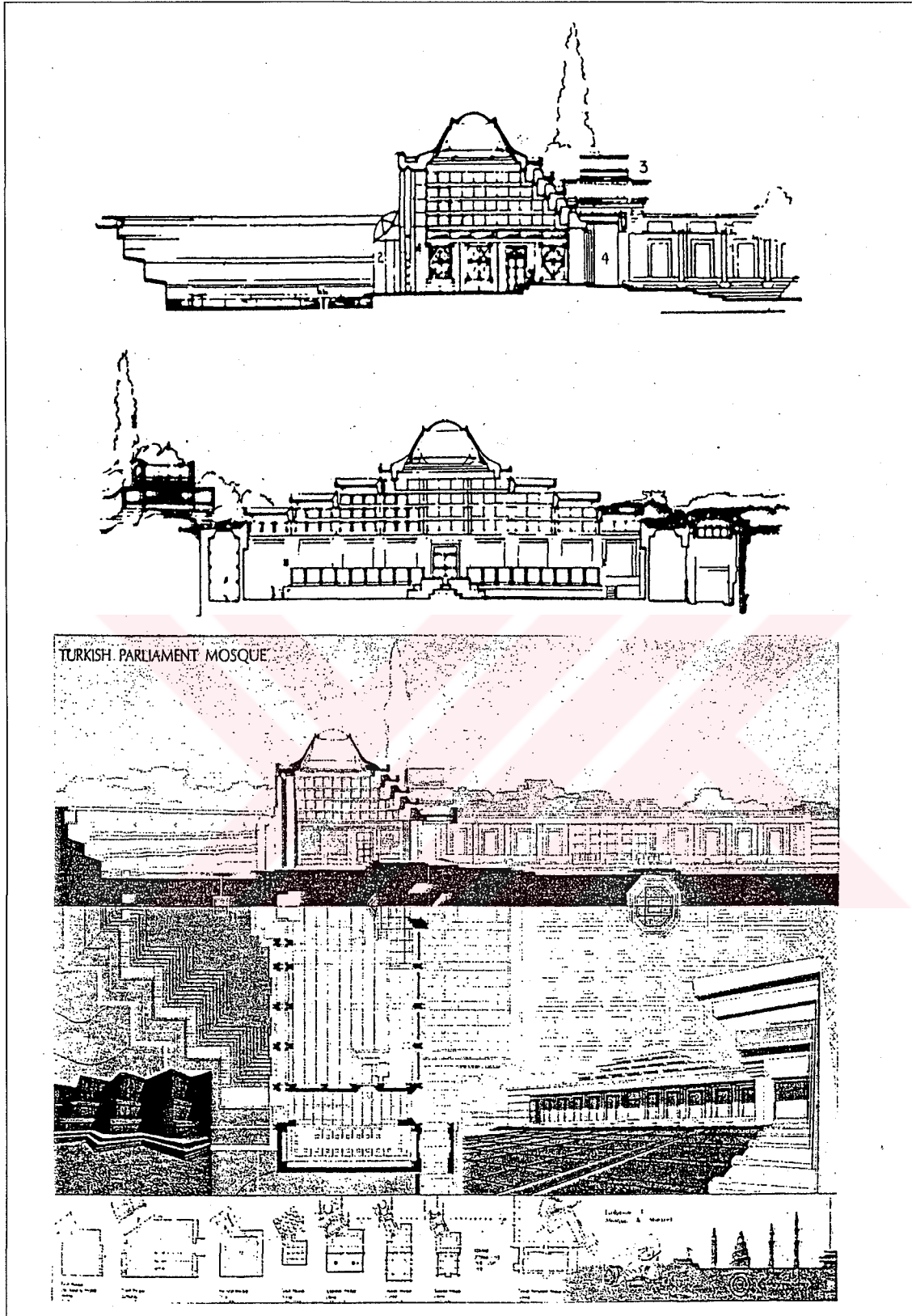
TBMM Halkla İlişkiler Binasına ek bir cami inşasına gerek görülmüş ve caminin tasarımı için Behruz, Altuğ ve Can Çinici görevlendirilmiştir. Çiniciler'den istenen yalnızca 500 kişilik bir ibadet mekanıdır. Programın geri kalan bölümlerinin ne olacağı konusu tamamen mimarın sağduyusuna bırakılmıştır (Şekil 4.2.1.1).

Yapının en büyük özelliği çağdaş bir dil ile geleneksel cami öğelerinin kullanılışıdır. Minare, ibadet mekanı, mihrap, avlu ve de çatı sisteminde geleneksel cami den farklı bir soyutlamaya gitmiştir.

Çiniciler, ibadet mekanına ek olarak, programa bir kütüphane binası eklemiştir. Cami-kütüphane binası arasındaki ilişki ve bunların bir avlu etrafında yerleşim düzeni açısından küçük ölçekte bir külliye düzeni şeklinde yorumlanabilir (Khan ve Halod,1997).(Şekil 4.2.1.2).

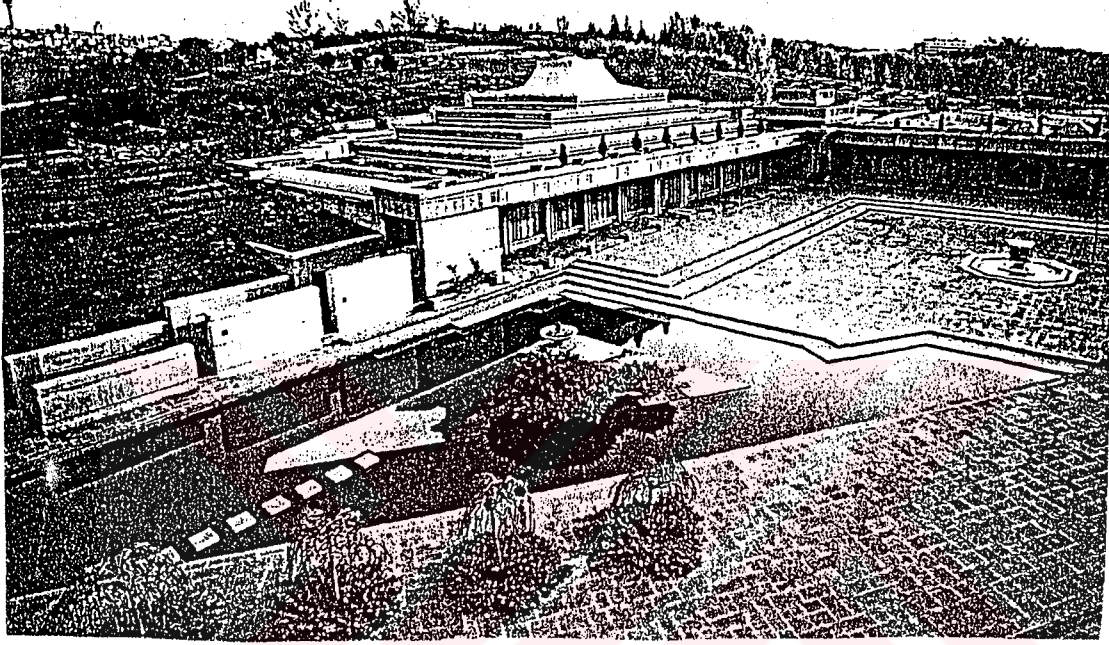
Şekil 4.2.1.1. TBMM Cami planı ve vaziyet planı

Şekil 4.2.1.2. Cami'ye ait kesitler ve planın gelişim aşamaları.

Cami, eğimli bir arazi üzerinde yerleşmiş, Halkla İlişkiler binasına cephe verecek şekilde iki cephesi sağır arazi içine gömük bir düzende tasarlanmıştır. Klasik

Osmanlı Cami düzeninde olduğu gibi revaklı avlu, caminin ve kütüphane binalarının teras çatılarının konsollar şeklinde uzanması ile sağlanmıştır. Ancak revaklı avludaki gibi kolon kullanılmamış, yerde bir kolonun kaidesi yüksekliğinde tutulan taşların tekrarı ile ' revaklı avlu' düzeni hatırlatılmıştır.(Şekil 4.2.1.3).

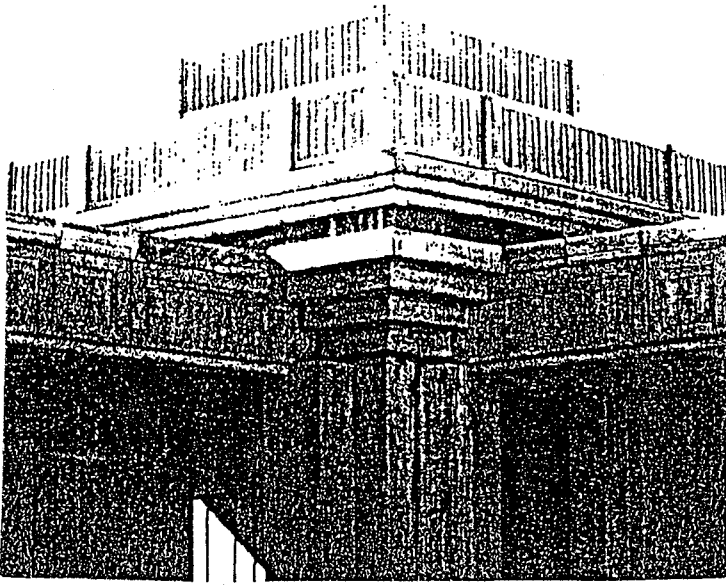

Şekil 4.2.1.3. Avluyu saran kütüphane ve cami binaları.

Caminin, piramidal yükselen çatı formu ile kütüphane binasından ayırt edilebilir. Bu piramidal form aynı zamanda yatay kırışlemeler sayesinde iç mekana ışık girmesini sağlayacak pencerelere de imkan tanımaktadır.

Minare, geleneksel cami minare formundan oldukça farklı, üst kademelenmiş prizmatik iki balkondan oluşur. Cami ve kütüphane teras çatılarının kesiştiği noktada yer alan minarede, Behruz Çinici'ye göre bir selvi ağacı ile veya lazerle, düşey etki yaratabilir (Madra, 1991).(Şekil 4.2.1.4).

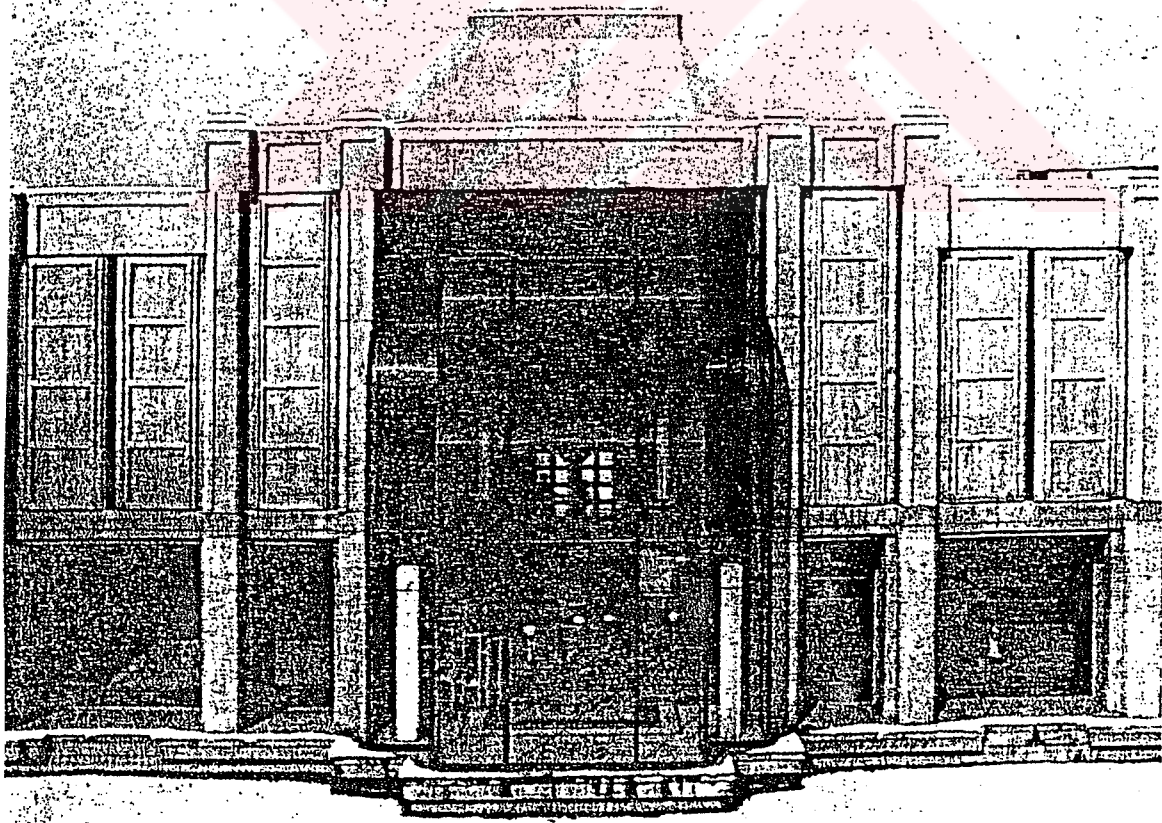
Camiyi planametrik açıdan incelediğimizde, ibadet salonunun Klasik Osmanlı Camilerinde pek rastlamadığımız, Arap Camilerinde görülen, kible duvarına paralel

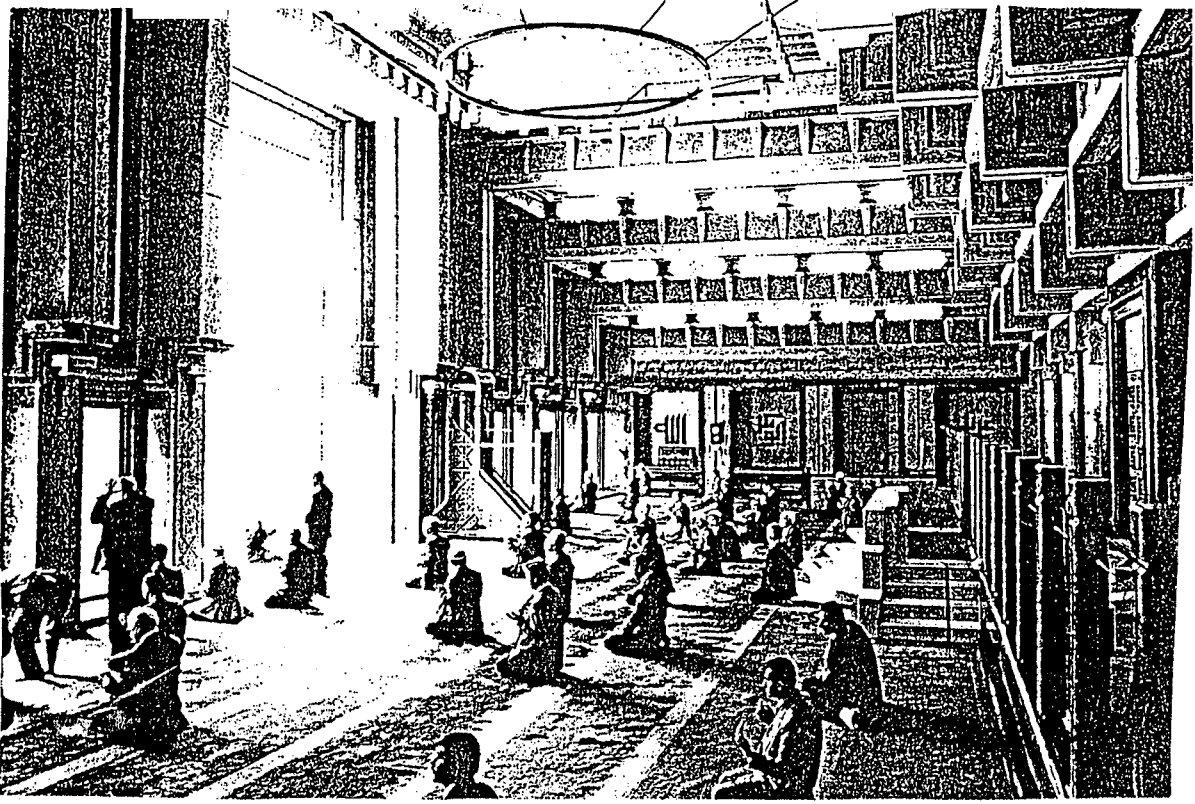
Şekil 4.2.1.4. Minareden görünüş.

bir dikdörtgen olduğu görülür. İbadet mekanı Arap Camilerinden farklı olarak kolonlarla bölünmemiştir

Geleneksel cami düzeninde mihrap, mekanın en sağır duvarıdır. Çiniciler ise mihrabı şeffaf bir malzemeden tasarlamışlardır. Böylece hemen önünde yer alan avludaki havuz ile de tinsel bir bağlantı kurulabilmektedir. Saydam bir kible perdesi ve onun ardındaki cenneti simgeleyen havuzlu bahçe stilize edilmiştir (Şekil 4.2.1.5).

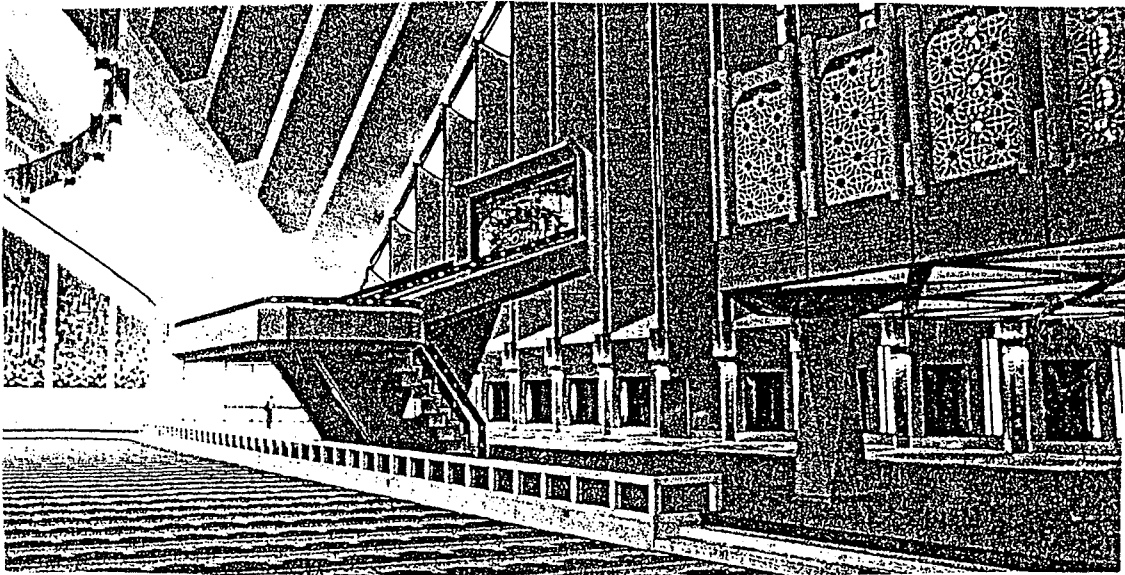

Şekil 4.2.1.5. Avludan mihrabın görünüşü.

Şekil 4.2.1.6. İbadet salonundan görünüş.

Cami, brüt beton olarak inşa edilmiştir. Dış mekanda brüt olarak bırakılan yüzeyler pürüzlü kullanılan kalıbın dokusundadır. İç mekanda ise strüktrel elemanlar brüt bırakılmış ve pürüzsüz dokusuz yüzeyler oluşturulmuştur. İç mekanda taşıyıcı elemanlar dışında kalan yüzeyler de mermer ve ahşap kullanılmıştır. Behruz Çinici, özellikle mermer havuzlar ve aydınlatma elemanlarının, kufi yazı bezemelerinde, tasarımdaki kaliteye eş değerde olmadığını da belirtmektedir (resim:79). Minber, modern anayışta tasarlanmış, iki kollu merdiven ile çıkılan yüksek bir platform olarak düşünülmüştür (Şekil 4.2.1.7).

Şekil 4.2.1.7. Cami'nin minberinden görünüş

4.2.2.Kınalıada Cami (1965)

1960'larda İstanbul'da trafik konusunda köklü değişimler yapılmaktaydı. Karaköy'deki tarihi Koca Mustafa Paşa Camisi de alt geçit inşaatı yüzünden yok edilmişti. Dönemin başbakanı Adnan Menderes, yok olan bu caminin Kınalıada'da tekrar inşa edilmesini istemiştir. Bunun üzerine camiye ait bazı bölümler, mermer rölyefler, ahşap kalem işleri yeni yapılacak bu camide kullanılmak üzere saklanmıştır (Serageldin and Steele, 1996).

Caminin tasarımı için Turhan Uyaroglu ve Başar Acarlı görevlendirilmiştir. Caminin yapımına 1964 yılında başlanmış, bir yıl sürmüştür. Koca Mustafa Paşa camine ait taşınabilen bazı bölümler kullanarak modern bir cami tasarımına gitmişlerdir. Minaresinin ve ibadet mekanının üstündeki çatının formu ile adanın silüetini olumlu yönde etkileyen yapı, adeta Kınalıada'nın sembolü haline gelmiştir.

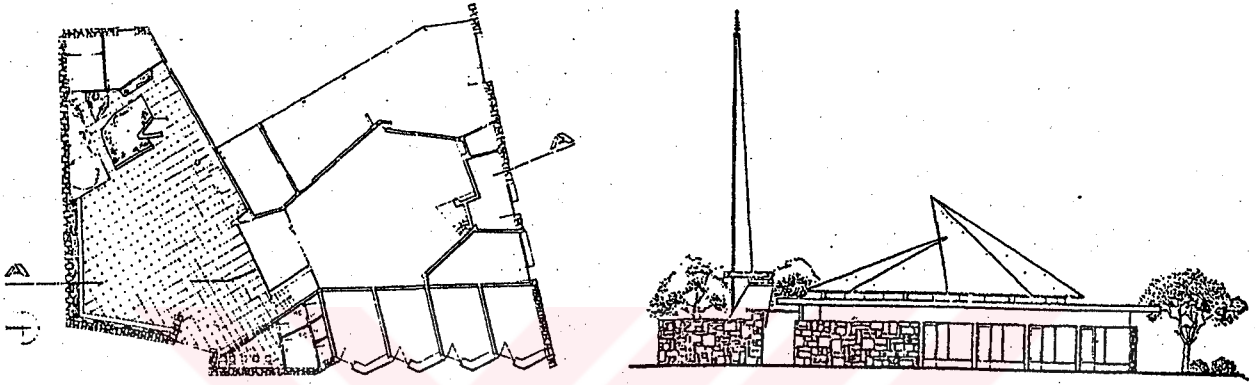
Cami, 100 kişiye hizmet edecek şekilde düşünülmüştür. Yapıda, ibadet mekanı, bekleme, servis mekanları, imam odası, bir kütüphane, sağlık merkezi, dükkanlar ayrıca cami vakfına ait bir oda da mevcuttur. Servis elemanları, abdest alınan bölüm, gusulhane, tuvaletlerden ibarettir (Şekil 4.2.2.1).

Yapıyı planimetrik olarak incelersek, ibadet mekanı planın merkezinde altıgen formda düşünülmüştür. Diğer yan fonksiyonlar arsa sınırları boyunca ibadet mekanını sarmaktadır. Cami girişi, kuzeybatıdan avluya açılmaktadır. Avlu yüksek moloz taş duvarlarla çevrilidir. Abdest alma bölümü, yapının dışında yer almakta ve avlunun yüksek duvarı ile caddeden izole edilmektedir.

Caminin son cemaat yeri olarak düşünülen yer çatının, kapı girişine doğru uzanması ile oluşan saçakla gerçekleştirilmiştir. Ancak sonradan Kur'an kursu için bu bölüm kapatılmıştır. Son yıllarda tarihi camilerin son cemaat yeri demir doğramalarla kapatılmaktayken, bu camide ise yapım aşamasında bu işlem yapılmıştır.

Cami'nin minaresi, piramidal formda, yapıdan ayrı olarak avludan yükselmektedir. Bu piramidal forma, şerefeye kadar yükselen bir duvar parçası saplanmaktadır (Şekil 4.2.2.2). Şerefeye, geleneksel cami şerefelerinden daha alçak tutulmuştur.

Minare, brüt beton olarak yapılmıştır. Caminin, mozaik kaplı döşemesinden bir heykel gibi yükselen minare, brüt beton yüzeyi ile hoş bir tezatlık yaratılmıştır. Yapının bir bölümü ve avlu duvar moloz taş duvardan , diğer bölümleri ve çatı örtüsü betonarmeden yapılmıştır. Günümüzde tarihi camilerin minarelerine bile yerleştirilmeye başlanan haporlör bu camide de kullanılmıştır (Şekil 4.2.2.3).

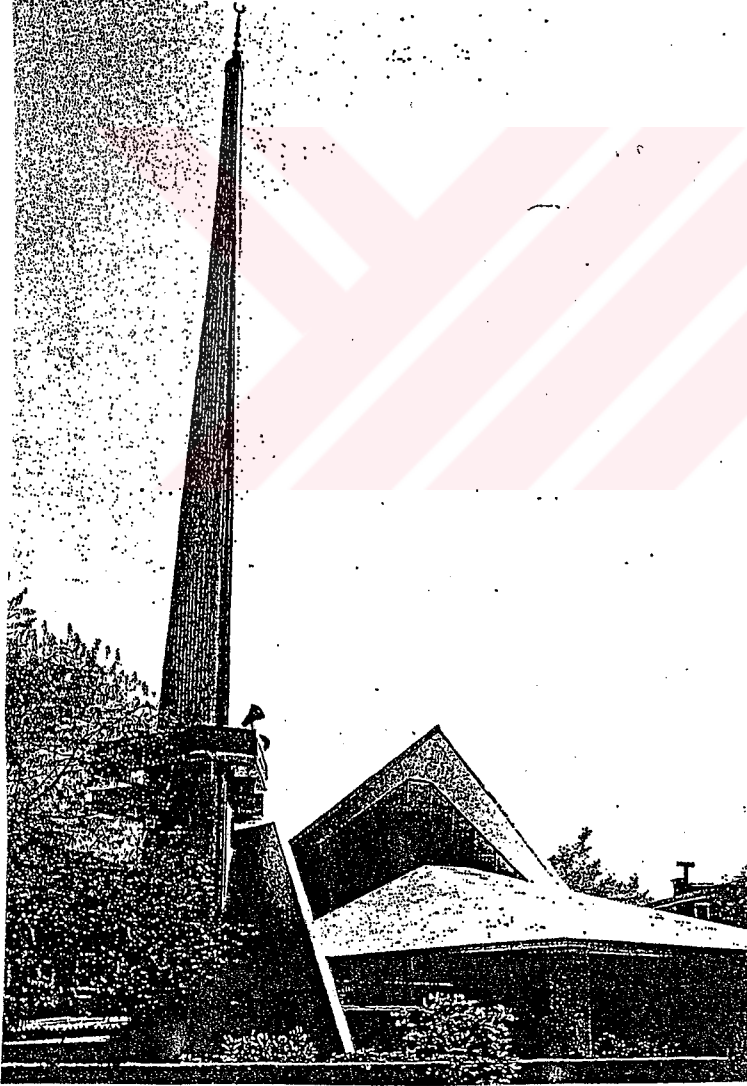
Şekil 4.2.2.1.. Kınalıada Cami'nin plan ve kesiti.

Şekil 4.2.2.2. Kınalıada Cami'nin kuzey-batı görünüşü.

Caminin altıgen ibadet mekanı, onu saran diğer mekanlardan ayrı olarak yükselir. Birbiri içine geçmiş iki kabuktan oluşan çatı salonu örter. Aynı zamanda da kuzey ışığının salona girmesini sağlar. İbadet mekanından daha alçak seviyede kalan diğer mekanların üstü teras çatı ile örtülüdür. Teras çatı avluya, giriş kapısına doğru uzanır ve abdest muslukları bu saçak altında toplanmıştır.

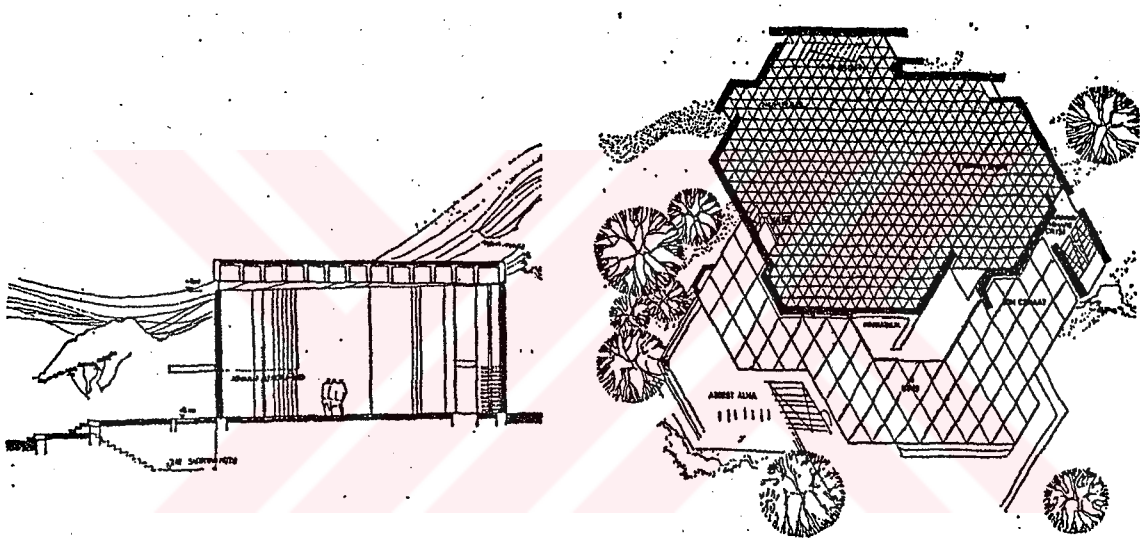
Kible duvarı üzerinde yer alan mihrap sağır bir duvar yüzeyinde yer alır. İç mekan doğal ışığını birbirinin içine geçmiş çatıların ara kesitinde yer alan boşluktaki vitray süslemeli pencereden sağlar.

Şekil 4.2.2.3. Kınalıada Cami'nin birbiri içine geçmiş çatısı ve piramidal minaresi.

4.2.3. Etimesut Cami (1965)

Yapı, Ankara'da Etimesut Zırhlı Birlikler Okulu sahasında, Cengiz Bektaş tarafından tasarlanmıştır. Cami, mekan kurgusu, plan ve minarenin formu ile modern bir anlayışdadır (Şekil 4.2.3.1). Kendisinden geleneksel tarzda bir cami tasarımı istenmesine karşın Bektaş, modern bir dil kullanmıştır. Yapının inşasına 1965 yılında başlanmış, vasıflı işçi eksikliğine rağmen Kemal Aran tarafından bir yıl içinde tamamlanmıştır.

Şekil 4.2.3.1. Etimesut Cami'nin plan ve kesiti.

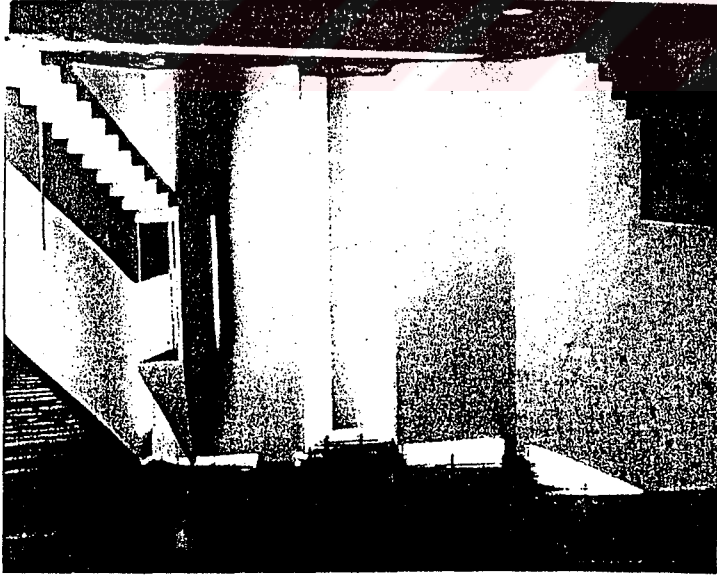
Avlu, Klasik Osmanlı Camilerinde olduğu gibi etrafı yüksek duvarlarla çevrili değildir. Yapının askeriye içinde olmasından dolayı zaten şehrin gürültü ve hareketliliğinden izole olduğu için Bektaş tasarımında böylesi bir yüksek duvar elamanına gerek duymamıştır. Ancak avlu birkaç basamakla yükseltilmiştir ve zemininde kullanılan malzeme ile de camiye girişte bir hazırlık mekanı, son cemaat yeri görevini karşılayacak şekilde düşünülmüştür. Avlunun bir bölümünde bir duvar parçası ile sınırlandırılmış abdest muslukları yer alır.

Cami'nin programı, dua holü, servisler, tuvaletler ve aptes musluklarından ibarettir. Dua mekanı, 300 kişiyi alabilecek kapasitededir. Cami planı, düzensiz bir altıgene

benzer. Duvarlar, prizmatik hacmi tam olarak kuşatmaz. Ancak yapıda girintilere ve yarıklara izin veren plastik bir kurguya sahiptir.

Caminin iç mekanı düzenlemesinde, mihrap, pencere boşlukları ve düzenleri ve aydınlatması geleneksel cami tasarımlarında farklılık gösterir. Mihrap, kible duvarı üzerinde yer alır ve planın geometrik formunun doğal bir sonucu olarak oluşmuş bir girinti olarak şekillenir. Mihrabın ardından dolaylı olarak yapı içine alınan doğal ışık değişik gölge oyunları yaratır (Şekil 4.2.3.2).

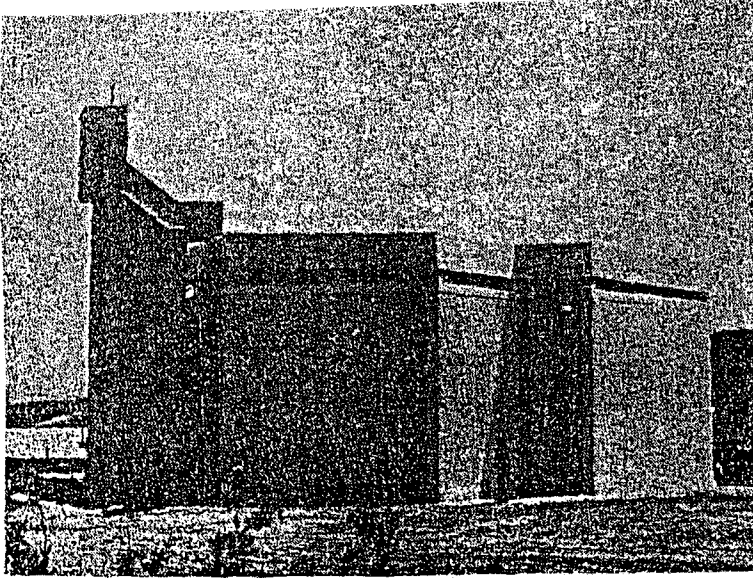
Pencereler, planın parçalanmış duvar kurgusu sayesinde oluşturulmuş gelişigüzel açılmış yarıklar gibidir. Teras çatı ile duvarlar arasında da yatay pencere boşlukları bırakılmıştır. Işık, geleneksel camideki pencere düzeninden apayrı bir düzende ve boyutlardadır. Doğal ışık duvardan yansıyarak mekana alınır. Bu mekanda farklı bir ışık-gölge oyunu yaratır. Bu düzen, bize Le Corbusier'in Ronchamp Kilisesinde, gelişigüzel serpiştirilmiş pencere yarıklarını anımsatır. Corbusier tasarımında, ışığın bu renkli camlardan süzülerek içeri alınmasını sağlamış böylece iç mekanda mistik bir atmosfer yaratılmıştır. Ancak kiliselerde istenen mistik hava, camide istenmeyen bir durumdur. Camide bol ışık istenir. İbadet eden kişi, ibadet esnasında diğer kişileri görebilmeli, mekanı kolay algılayabilmelidir.

Şekil 4.2.3.2. İç mekandan görünüş.

Kütle düzeni, yalın ve yekpare duvar kurgusu ile Selçuklu camilerindeki düzeni yakalamaktadır. Ancak geleneksel cami kütle düzeninde temel elemanı olan kubbe örtüsü kullanılmamıştır. Çatı, teras çatıdır ve yatay pencere bantı ile kütlede

ayrılır. Sadece dört köşe noktasında yapıya bağlanır. Gene de iç mekanda amaçlanan yüzen tavan etkisi umulduğu kadar güçlü değildir (şekil 4.2.3.3).

Şekil 4.2.3.3. Camiden bir görünüş

Minare Osmanlı camileri minarelerinden farklıdır. Batı İslam ülkelerindeki minareler gibi dikdörtgen formdadır. Minare, merdiven kulesi şeklindedir, cami kütesinden kopuk ve baskın konumdadır. Minare, aynı zamanda kadınlar bölümüne girişi de sağlar. Kulenin çıkış merdiveni iki taraftan perde ile taşınmaktadır. Diğer bölüm açık bırakılmıştır, şeffaftır. Minare'nin şerefesi bulunmamaktadır (Şekil 4.2.3.4).

Kullanım esnasında camide bir takım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, giriş çıkıntısı ve yarı kapalı abdest bölümü, iklim ve güvenlik nedeniyle örtülmüştür. Orjinal iç mekanın planı, kadınlar bölümünü örten perdeler ve avizeler değiştirilmiştir.

Şekil 4.2.3.4. Minareden bir görünüş.

4.2.4. Batıkent Cami

Ankara'da Batıkent'te yapılan cami, kütüphane ve planlaması ile modern tasarıma örnektir. Kaya Gönengün tarafından tasarlanan yapı, geleneksel öğelerin çağdaş bir şekilde yorumlanmış olması bakımında güzel bir örnektir.

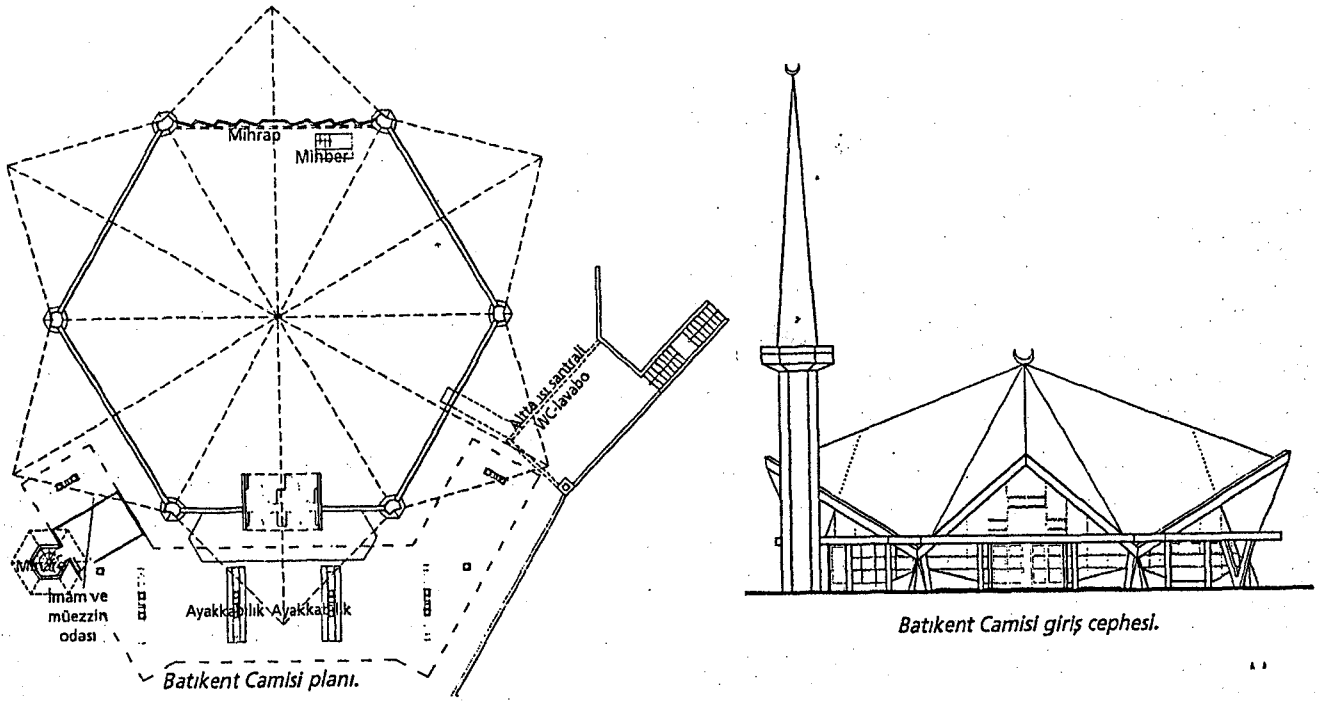
Planimetrik olarak incelendiğinde altıgen formunda olan camide revaklı avlu düzeni yoktur. Ancak girişteki geniş saçak ile Klasik Osmanlı Camilerinde görülen son cemaat yerinden cami mekanına giriş geleneği tekrarlanmıştır. Saçağın betonarme taşıyıcı kolon sistemi V-şeklinde olup, ilginç bir plastik etki yaratmaktadır. Yine bu örtü sisteminin altında ayakkabılıklar ve abdest muslukları yer alır. İbadet esnasında ayakkabıların çıkarılması vestiyer ihtiyacını doğurmaktadır. Ancak bu sorun bu güne değin çözümsüz kalmıştır. Yapıda bu ihtiyaç saçağın altında yer alan ayakkabılıklar ile çözülmeye çalışılmıştır (Şekil 4.2.4.1).

Minare, prizmatik formu ile caminin kütüphane düzeni içinde uyumlu bir denge oluşturmaktadır. Modern dizaynı ile camilerde simgesellik yönünden önemli bir mimari öğe olan minare, geleneği devam ettirilmektedir. Minare ana kütlede kopuk düşünülmüştür. Minareye çıkış merdivenine imam ve müezzin odasından ulaşılabilir. Ancak yine de şerefelere hoparlörleri yerleştirmeyi unutmamışlardır (Şekil 4.2.4.2).

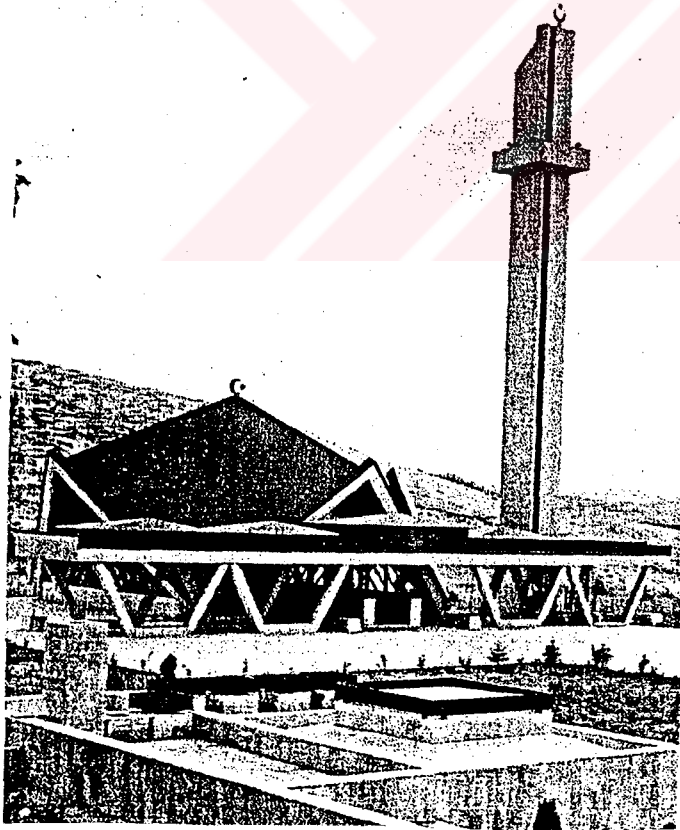
Osmanlı geleneksel camilerinde kullanılan kubbe örtüsü geleneği bu camide tekrarlanmamıştır. Ancak bu güçlü etki yine sıradışı bir form kullanılarak bir merkezde birleşmiş katlanır plak ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Plan olarak altıgen bir forma sahip olan camiye rüzgarlık ile girilmektedir. Mihrap giriş aksı üzerinde yer alır. Mihrabın, imam için yapılan özel bir mekan olmadığını düşünen tasarımcı, bu yeri yalın sade bir duvar olarak tasarlamıştır. Sadece duvar da plastik olarak kırık bir yüzey oluşturularak kible yönü belirtilmiştir (Şekil 4.2.4.3).

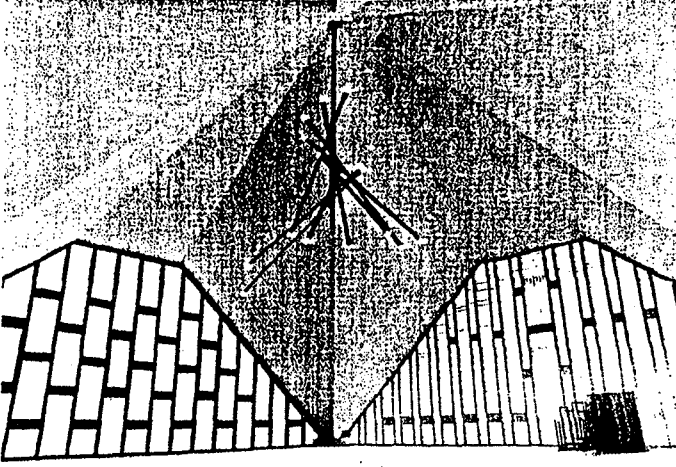
Camide yer alan minber mimari açıdan irdelendiğinde, merdiven düzeninde olduğundan kapı anlamında kumaş örtüyü geçerek girmenin, cemaate ayakta hitap etmek için basamaklarda durmanın, oturarak hitap etmek gerektiğinde minberin korkulukları arasında kaybolmanın doğru olmadığını düşünen mimar, oturma ve ayakta durma olanağını aynı anda sağlayan bir kürsü tasarlamıştır.

Şekil 4.2.4.1. Cami'nin planı ve görünüşü.

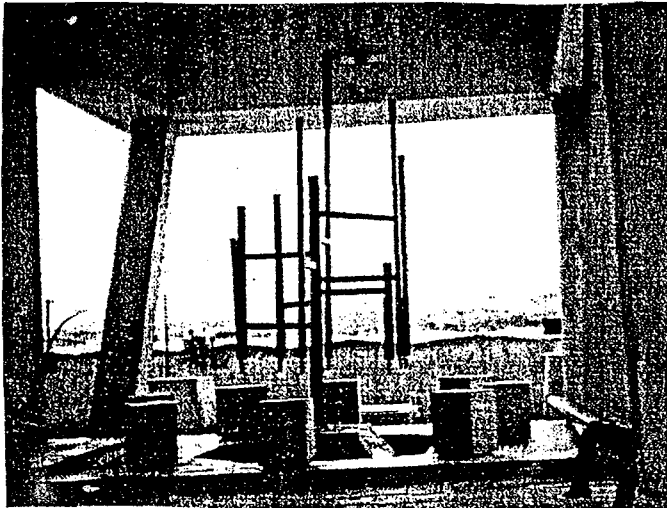
Şekil 4.2.4.2. Camiden bir görünüş.

Şekil 4.2.4.3. Cami'nin iç mekanından görüntü.

Osmanlı mimarlarının, bilinçli bir şekilde ışığı kullandıklarını söyleyen tasarımcı, camide bol ışık olmasının gerektiğini söylemektedir. Çünkü ibadet esnasında eller, alın yere konmaktadır ve üzerinde ayakkabıyla yürünmeyen temiz bir zeminin gözle algılanır olması gerekmektedir.

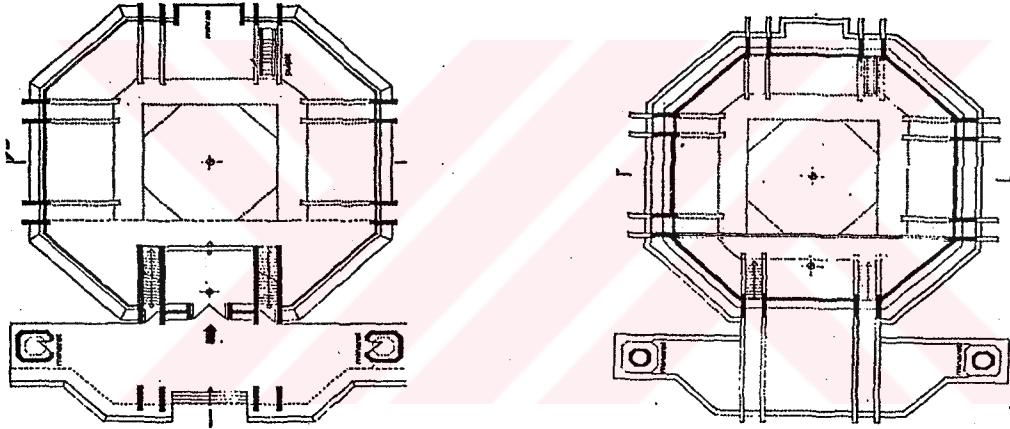
Batıkent Cami'sinde de bu gerçek göz önünde tutularak, bol ışıklı duvarlar, cami dışındaki safların içerdeki safları kolayca hizalaması ve görsel bir bütünlüğe ulaşmasına çalışılmıştır. İç ve dış mekanın bütünlüğünün sağlanması camideki ibadetin ruhuna da uygun olduğu görülmektedir.

Şekil 4.2.4.4. Cami'nin abdest için modern anlayışta tasarlanmış bölümü.

4.2.5. TEK Cami, Ankara (1988)

1986 Yılında Türkiye Elektrik Kurumu (TEK), Gölbaşı'nda cami yapılması için Cumhur Keskinok'a ait teklifi değerlendirip kabul etmiştir. Proje, önce sıradışı formundan dolayı rededilmiş daha sonra uygulama kolaylığı açısından da olumlu olduğu düşünülen değişiklikler yapılarak kabul edilmiştir. Tasarımda kristal kubbe formu tam kubbe olarak değiştirilmiştir. Yapı, 1988 yılında hizmete açılmıştır.

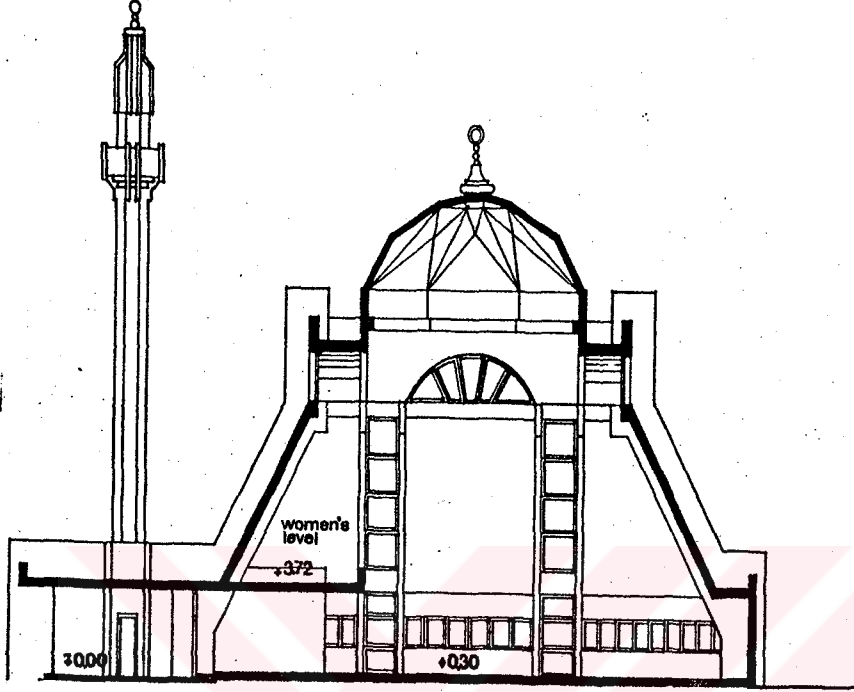
Şekil 4.2.5.1.Cami'nin plan ve yerleşim planı.

Yapı eğimli bir arazi üzerine yerleşmiştir. Ankara'nın Gölbaşı yerleşim sınırında yer alır. Kuzeyinde ise enstitüye ait konutlar yer alır. Cami'nin programı içinde, 400 kişilik ibadet mekanı, servisler ve Kur'an kursu yer almaktadır (Şekil 4.2.5.1).

Yapı, sekizgen plandan oluşmaktadır ve son cemaat yeri dörtgen formda dua salonuna eklenir. Son cemaat yerinin uçlarında minareler yer alır.

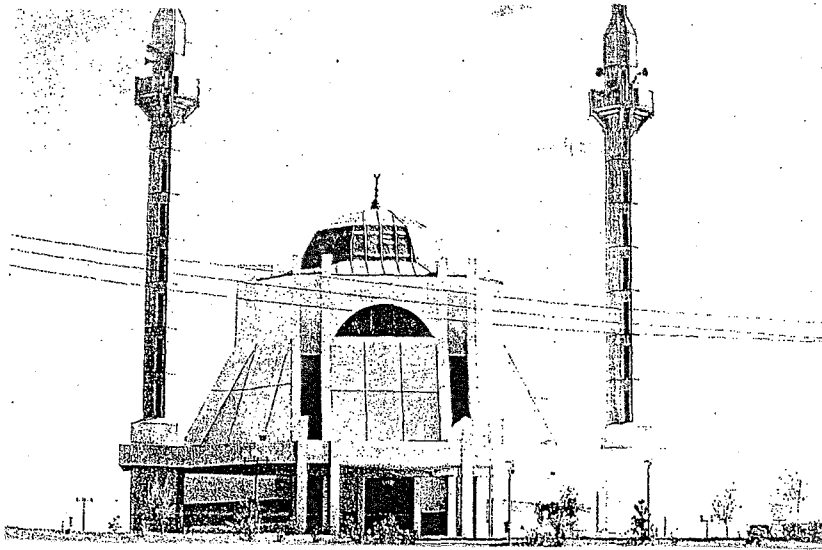
Yapı, betonarme olarak inşa edilmiştir. Sekizgen planın köşelerinde, birer çift taşıyıcı sistem yer alır. Bu kirişler, düşeyden kubbeye kadar uzanmaktadır. Taşıyıcı kiriş

çiftlerinin arasında düşey pencereler yer alır. Ayrıca göz hizasında yer alan şerit pencere sistemi, camiye çepeçevre sarar. Doğal ışık bu pencere sistemi ile yapı içine alınır (Şekil 4.2.5.2). İç mekan oldukça sade ve basit çözümler getirilmiş, duvarda boya kullanılmıştır. Zeminde yeşil renkte bir halı kullanılmıştır.

Şekil 4.2.5.2. Cami'ye ait kesit.

Volümetrik olarak ele alındığında kütleinin, sekizgen plandan üçüncü boyuta daralarak yükseldiği ve en üst noktada bir kubbe ile bittiği görülmektedir. Kubbe, geleneksel camilerde kullanılmasından dolayı, geçmişe gönderme yapma çabası sonucu kullanıldığı düşünülse dahi yapının kendi içinde proporsiyonu açısından yeterince başarılı değildir (Şekil 4.2.5.3).

Şekil 4.2.5.3. Cami'nin görünüşü.

5.SONUÇ

Türkiye’de, 1980’lerden günümüze, özellikle büyük şehirlerde, nüfusa paralel hızda, cami sayısında bir artış görülmektedir. Özellikle 16. yüzyıl Klasik Osmanlı cami mimarisine öykünen bu yapıların sayısı, bazı bölgelerde okul sayısından bile fazla olabilmektedir. Gerek politik gerekse sevap işlemek adına yapılan bu camiler her ne kadar Osmanlı camilerine benzetilmeye çalışılsa da, yaptıran kişilerin ya da tasarımcının cami mimarisi konusunda bilgisizliği; yapan ustaların tecrübesizliği, yetersizliği; denetimsizlik gibi pek çok sebepten dolayı, çevremizi oranları bozuk, çirkin yapılar kaplamaktadır. Camilerin sadece kubbe ve minareden ibaret olduğunu düşünen kişiler, modern tasarımlar yerine Klasik Osmanlı tarzı yaklaşımları tercih etmektedirler. Camide yer alan minare, mihrab v.b. gibi öğelerin tanımını, çıkış orjinini bilmeyen bu düşüncedeki kişiler, camiye kutsal bir yer, Tanrının evi olarak kabul etmektedir ve cami tasarımında da geçmişteki formların kullanılması gerektiğini düşünmektedirler.

Din ile siyasetin yolları tarih içinde sık sık kesişmektedir. 1980’lerde oldukça etkili olan bu durumun, cami sayısının artması ile aynı döneme rastlıyor olması bir tesadüf değildir. Camiyi siyasi görüşlerini açıklamak için bir yer olarak düşünen kimi siyasi çevreler, bu amaçla arazinin uygunluğu, o bölgede cami ihtiyacının olup olmaması gibi gerçekler düşünülmezsizin cami yaptırmaya başlamışlardır. Klasik Osmanlı camilerine öykünen ancak mimari olarak aynı başarıyı gösteremeyen yapıların sayısı hızla artmış ve bazı bölgelerde on kişiye bir cami düşmesi gibi ilginç durumlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye’de 1923’lerde modernleşme politikası içine cami mimarisinin alınmaması, cami yaptırma işinin bir takım politikacıların ve hayırsever vatandaşların eline kalmasına sebep olmuştur. Bu kişilerin geleneksel tarzda cami istemeleri, Vakıfların sadece yardım amaçlı hazırladıkları ‘Cami Tip Projeleri’nde Osmanlı Camileri kopyaları yapmaları sonucu Osmanlı taklidi yapıların ortaya çıktığını görüyoruz. Finans sorunu, müşterinin mutlaka Osmanlı camisi olması konusunda diretmesi, mimarları bu konuda çalışmaktan soğutmuştur. Sonuç olarak bir şekilde

bir proje elde etmiş olan müşteri bazen de projersiz ustalara kalfalara istediği camiyi yaptırmaya başlamıştır.

Türkiye’de cami tasarımıda görülen bu yaklaşımlardan dolayı çalışmamızda ‘20. Yüzyılda Türkiye’de cami tasarımı ve geleneksel cami’ konusunu seçtik. Öncelikle camide yer alan , avlu, son cemaat yeri, kütlesele biçimlenme konularını dış mekan ve kütle düzeni, mihrap, maksure ve minber, kapı ve pencereleride iç mekan düzeni başlıkları altında inceleyerek İslam ülkelerinden örnekler verdik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, İslam ülkelerinde cami mimarisindeki eğilimlerin üzerinde durduk. Modern, yerel, tarihçi, eklektisist yaklaşımların cami tasarımı üzerindeki etkilerini, İslam ülkelerinden örnekler vererek inceledik. Son bölümde de Türkiye’de modern ve geleneksel anlayışta, İstanbul ve Ankara’da yapılan camileri örnek olarak verdik.

Çalışmamızda, Türkiye’de 16. yüzyıl Klasik Osmanlı camilerine öykünerek yapılan ‘yeni camileri’ inceledik. Pek çoğu geçmişteki bir takım formları olduğu gibi, yorumlamaksızın kullanarak yapılan bu camiler, dört yüzyıl önce yapılan örneklerindeki mimari başarıyı gösterememektedir. Çalışmamız sonucunda bu camilerde görülen belli başlı bozulmaları şöyle sıralayabiliriz:

- *Kütlesele bozulmalar.* Klasik Osmanlı camilerinde kubbe, mekanı oluştururken oransal bir birim olarak kabul edilirdi. Günümüzdeki camilerde belirli bir modül ve oransal yaklaşım söz konusu değildir. Osmanlı camilerinde kubbe merkezi konumdaydı ve cami kütlelerini belirleyici nitelikteydi. Cami silüetinde piramidal bir şekillenme, ana kubbeye doğru bir yükselme söz konusuydu. Oysa yeni uygulamalarda ana kubbeye geçiş elemanları ya da kubbeyi belirleyici kılmak için etrafını çeviren kubbeler ve ağırlık kuleleri o denli zayıf , oransız uygulanmakta ki yeni uygulamalarda, piramidal silüet gerçekleştirilememektedir. Minareler ile kubbe ve ana kütle arasında da oransızlıklar söz konusudur. Osmanlı camilerinde minarenin yüksekliği caminin yüksekliğinin 1.5-2 katı kadar uygulanmaktaydı. Oysa günümüzde sıkışık kent dokusu içinde daha belirgin olması için minarenin yüksekliği, 2.5- 3 katı yüksekliğinde yapılmaktadır.

- *Cephelerde görülen bozulmalar:* Çalışmamızın ilk bölümünde de bahsettiğimiz gibi Sinan camilerinde, cephe düzenlerinde, dış biçimlenme ve iç mekan düzeninde olduğu gibi arayışlarını, estetik kaygılarını sürdürmüştür. Uygulamalarında pek çok denemeler yapmış ve Selimiye Cami'nde son noktaya ulaşmıştır. Günümüzde geleneksel tarzda yapılan uygulamalarda ise cephe düzenlerinde, kapı ve pencere düzenleri ve boyutlarında aynı başarı sağlanamamaktadır. Bahçelievler (Yayla) Cami'nde olduğu gibi Osmanlı camilerinde kullanılmayan boyutlarda, tam kemerli pencereler kullanılmakta aynı zamanda yeşil ve kahverengi camlar kullanılarak vitray etkisi verilmeye çalışılmaktadır. Günümüz camilerinde cephe yanyana sıralanmış pencere ve kapı boşluklarından ibarettir. Ancak anıtsal nitelikte olması istenen camilerde örneğin Kocatepe Cami ve Altunizade'deki Tatbikat Cami'nde olduğu gibi dış yan sofalar, kopye edilerek cephede hareket sağlanmaya çalışılmaktadır.

- *İç mekanda düzeninde görülen bozulmalar:* dış şekillenmede olduğu gibi iç mekanda da Klasik Osmanlı camilerine öykünen uygulamalarda görülen bozulmaların başında, kalorifer peteklerinin pencere yanlarına gelişi güzel yerleştirilmesi, mihrabın yanlarında florasan lamba kullanılması, kadınlar kısmının kumaş perde ile ayrılması, son cemaat yerlerinin demir doğrama ile kapatılması gibi uygulamalar gelmektedir. Zorunlu ihtiyaçlardan doğan, ısıtma sistemi ile ilgili ve ses düzenleri için gerekli cihazların yerleşim planı yapılmaksızın gelişigüzel yerleşimi iç mekanı düzenini bozmaktadır.

Klasik Osmanlı Dönemi camilerine öykünen günümüz camilerinde görülen biçimsel bozulmalara değindikten sonra başlıca sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. *Projenin yapılacağı yerin yanlış seçilmesi.:* Sıkışık kent dokusu içinde cami yatırımlarının yoğun istekleri üzerine kimi zaman Bahçelievler (Yayla) Cami'sinde olduğu gibi apartmanların arasına sıkıştırılmış camilere rastlanmaktadır. Caminin diğer yapılardan ayırt edilebilmesi içinde değişik yöntemlere de başvurulmaktadır. Yapının yükseltilmesi, caminin alt katına çarşı, otopark gibi fonksiyonların katılması. Bunun sonucu olarak cami kitlesinin diğer birimler arasındaki oransal dengesizliklerin ortaya çıkması.

2. *Mimari öğelerin oranlarının bozulması*: Yapılar arasında sıkışıp kalan camileri belirginleştirmek, kimi zamanda müşterinin zorlamaları ile yapı öğeleri arasında oranlar bozulabilmektedir. Bazen kubbe belirginleştirilmeye çalışılmakta bazen de yüksek apartman binasından sıyrılabilmek için minare, caminin kubbe-minare oranları düşünülmezsizin yükseltilmektedir. Böylece kubbe ile minare arasındaki ilişkideki uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır.

3. *Malzeme kullanımındaki özensizlik*: Cami çevreden kolay algılanabilmesi için kubbe veya minare külahları fayans, çinko kaplama bazende parlak renklere boyandığı görülmektedir. Geleneksel camilerde zaman zaman kullanılan vitray, yeni camilerde pahalı olduğu için aynı etkiyi verebileceği düşünülen renkli cam kullanılabilmektedir.

4. *Simgesel zorlamalar*: Kültürel ve milliyetçi kimliğin cami ile vurgulanma çabası, Osmanlı düzenine geri dönme arzusu, Şeriat düzenine geri dönülmesi isteği gibi anlamlar camiye yüklenmektedir.

5. *Denetimsizlik ve bilgisizlik*: Yapım süreci ve projelendirilmesi esnasında herhangi bir kurum tarafından denetim altında olmayan cami inşaatları yaşatma dernekleri ve vatandaşların eline kalmıştır.

6. *Uygulama yapan ustaların kalmaması*: Özellikle iç mekan düzenlerin esnasında örneğin karedan kubbeye geçerken geleneksel camide rastladığımız mukarnas yapılmak istenmektedir. Ancak bu uygulamayı yapacak zanaatkarı bulmak oldukça güçtür. Bundan dolayı bilgisiz ve tecrübesiz kişilerce yapılan uygulamalara rastlıyoruz.

Cami tasarımlarına mutlaka modern usluapta yaklaşılmalı demiyoruz. Ancak birebir Osmanlı camilerinin taklit edilmesi konusu bize çok da doğru gelmemektedir. Klasik Osmanlı camine öykünerek yapılan uygulamalar da geçmişteki örneklerdeki başarıyı yakalayamamaktadır. 21. Yüzyıla girildiği bir dönemde günümüzün malzeme ve teknolojisini kullanarak 16. yüzyıl camisini kopye etmek doğru değildir. Köktendincilerin örnek aldığı Arabistan'da, modern camiler yapılmaktayken Türkiye'de geçmişteki bir takım formları İslam dini ile bağdaştırarak Osmanlı Camisi ne benzer camiler yapılması konusunda diretmek ne derece doğrudur. Tarihi

camilere benzetmek için, Kocatepe Cami'inde olduğu gibi betonarme sistem kullanarak yığma etkisi vermek için taşıyıcı kollonları duvarları kalınlaştırmak, kemerler yapmak ve hiç gereği yok iken demir gergiler kullanmak , Yayla Cami'inde olduğu gibi sıva üzerine derzler çizerek kesme taş görüntüsü vermek son derece yanlış uygulamalardır. Tarih tamamen yatsınamaz. Elbette geçmişte yapılan örnekler incelenmeli ve irdelenmelidir. Ancak geleneksel camilerde kullanılan bir takım öğeleri olduğu gibi kullanmaktansa, mantığını kavramalı ve Behruz Çinici'nin TBMM Cami'sindeki yaklaşımında olduğu gibi geleneksel öğeler yorumlanıp kullanılmalıdır.

Cami mimarisinde modern tasarımlarda da zaman zaman yanlış uygulamalara rastlamaktayız. Etimesut Cami'sinde olduğu gibi kütsel biçimleniş açısından her ne kadar başarılı bir uygulama sayılsa da camilerde olması gereken aydınlatma düzeni yapı içerisinde sağlanamamıştır. Çalışmamızda da bahsettiğimiz gibi camilerde kiliselerde olduğu gibi mistik bir atmosfer istenmemektedir. Aydınlik seviyesi ibadet eden kişinin birbirini imamı görecek şekilde olmalıdır. Oysa Etimesut Cami'nde tasarımdan dolayı bu şart sağlanamamıştır.

Modern yaklaşımlara örnek olarak verdiğimiz Ankara'daki TEK Cami'de kubbe ve minaresi ile Osmanlı Camilerine bir gönderme yapmak istense de kubbe ana kütle ile ilişkisi iyi sağlanamamıştır.

Yeni camilerin ortaya çıkışında mimarların cami mimarisi konusundaki bilgisizliklerinin de varolduğunu görmekteyiz. Mimarlık eğitiminde cami konusu sadece sanat tarihi dersleri ile sınırlı kalmakta ve son yıllarda proje konusu olarak bile verilmemektedir. Öğrenci mezun olduğu zaman daha çok karşılaşacağını düşündüğü tatilköyü, okul, konut v.b. konulara yönelmektedir. Oysa mimarlık öğrencilerinin cami konusunda da proje çalışması yapması konusunda teşvik edilmesi gerektiği düşünmekteyiz.

Halk neden Osmanlı camisine benzer cami istemektedir sorusu üzerinde durulmalıdır. Geçmişteki birtakım formlar ile İslam dini arasında bağlantı kurmaya çalışarak Osmanlı Camisinin kopyası uygulamalar yapmak doğru değildir. Diğer İslam ülkelerinde yapılan örnekler gösterilerek camilerin mutlaka kubbeli minareli yapılır olmadığı insanlara anlatılmalıdır.

Devlet de cami inşası konusunda denetimlerini arttırmalıdır. Artık apartmanlardan çıkan garip formda minareler, apartmanlar arasına sıkıştırılmış camiler ile şehirlerimizin silüetinin bozulması yasalar ile de engellenmelidir.

Klasik Osmanlı camilerini formal olarak taklit eden, ortaya çıkış mantığı irdelemeksizin kubbe ve minare gibi öğeler kullanılarak yapılan günümüz camileri, kendi mimari dilini oluşturamamıştır. Mimarlar odasında 'cami projesi yarışmaları' düzenleyerek mimarların bu konuya katılmalarını sağlamalıdır.

Vakıfların 'Cami Tip Projesi' diyerek halka verdiği Osmanlı camileri kopyası projeler, çevremizde birbirine benzer, kötü yapıların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Vakıfların getirdiği bir gerilemedir. Dolayısıyla Mimarlar Odası en kısa zamanda cami tip projeleri üretme konusunda çalışmalar yapmalıdır.

Genel olarak toplumun, bilinç altında, yer alan kemikleşmiş bir takım dinsel değerler günümüz çağdaş yaşantısına göre tekrar ele alınmalı, halkı zihninden caminin 'tanrının evi' olduğu inancı ortadan kaldırılmalıdır. Bu alanda köklü reformlara gidilmedikçe çağdaş cami tasarımlarının ortaya çıkması neredeyse imkansız gibi görülmektedir. Bu alanlarda hızlı bir reformlaşma sürecine girildiği taktirde halkın modern cami tasarımlarına daha sıcak bakacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Bloom, Jonathan,** 1989. '*Minaret Symbol of İslam*', Oxford University, İngiltere, s.:36.
- Ernest, Diez,** 1936. '*The Encyclopaedia of İslam*' vol.III, Brill Leiden,s.:227.
- Ernest, Diez and Asanapa, Oktay,** 1955. '*Türk Sanatı*', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:627, İstanbul, s.:166.
- Erzen, Jale,** 1981. '*Mimar Sinan Dönemi Cami Cepheleri*', Doktora Tezi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basın İşliğı, Ankara, s.:32-40.
- Khan, Hasan-Uddin and Frishman, M.,** 1994.'*The Mosques History, Architectural Development & Regional, Diversity*', s.:254-261.
- Khan, Hasan-Uddin and Holod, R.,**1997 '*The Mosque and the Modern World*', Thames and Hudson, Singapore, s.:11.
- Kuban, Doğan,** 1958. '*Osmanlı Dini Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü*', İTÜ, Yayınları, s.:98-101.
- Kuban, Doğan,** 1974. '*Muslim Religious Architecture*', Leiden, E.J.Brill, s.:1-9.
- Ögel, Semra,** 1996. '*Anıtsal Mimari ve Konut Arasındaki İlişkiler Yönünden Sinan Yapılarına Bakış*', 'Prof. Doğan Kuban'a Armağan', Hazr.Zeynep Ahunbay, Deniz Mazlum, Kütgun Eyüpgiller, Eren Yayıncıları, İstanbul, s.:52-53.
- Öz, Tahsin,** 1987.'*İstanbul Camileri*' , cilt I., T.T.K. Yayınları, VI. Dizi, Ankara, s.:12-13.
- Özer, Bülent** 1993. '*Yorumlar*', YEM Yayınları, İstanbul, s:350-355.
- Serageldin, İ. And Steele, J.** 1996. '*Architecture Of the Contemporary Mosque*', Academy Editions, İtalya, s.:100-116.
- Ülgen, Aygün,** 1996.'*Klasik Devir Minareleri*', Alfa Yayınları, İstanbul,s.:5
- Yetkin, S., Kemal,** 1974. '*İslam Ülkelerinde Sanat*', Yayın adı yok, İstanbul,s.:60.
- Bektaş, Cengiz,** 1968. '*Etimesgut'ta Cami*', Mimarlık Dergisi, sayı:2 Mimarlar Odası Yayınları, , İstanbul, sayı:2, s.:19.
- Çamlıbel, Nafiz,** 1998. '*Mimar Sinan'a Evrensel Boyutlarda Toplu Bir Bakış*',Mimarlık ve Dekorasyon Dergisi, sayı:64, İstanbul, s.:55-60.

- Egeli, Vasfi** 1953. 'Şişli Cami', Arkitekt, sayı:261-262, İstanbul, s.:172
- Esin, Emel,** 1987. 'Türk Minaresinin Orta Asya'daki Öncüleri Hakkında', Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, In Memorial Prof. Albert Louis Özel sayısı, Ankara, s.:104.
- Gönenç, Kaya,** 1999. 'Cami Mimarisinde Çağdaşlık', Yapı Dergisi, YEM Yayınları, İstanbul, sayı:214, s.:90.
- Kuban, Doğan,** 1994. 'Türkiye'de Çağdaş Cami Tasarımı', Arredamento Dekorasyon dergisi, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s:81-82.
- Kuban, Doğan,** 1967. 'Sinan İçin', Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası Yayınları, İstanbul sayı:10, s.:7-8.
- Madra, Ö.,** 1991. 'Ben Taksim Eden Mimarım', Arredamento Dekorasyon Dergisi, Boyut Yayınları, İstanbul, s.:71.
- Tanyeli, Uğur,** 1987. 'İslam Mimarlığı Kavramına Eleştirel Bir Bakış', Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası Yayınları, sayı:226, İstanbul, s.:52-54.
- Tanyeli, Uğur,** 1990. 'Sinan Mimarlığında Dış Mekanın Biçimlendirilmesi', Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası Yayınları, sayı:2, İstanbul, s.:68-71.
- Tümer, Gürhan,** 1992.' Yeni Camiler', Yapı Dergisi, YEM Yayınları, sayı:122, İstanbul, s.:52-58.
- Şenyapılı, Önder** 1969. 'Vedat Dalokay'la Konuşma', Mimarlık Dergisi, Mimarlar Odası Yayınları, sayı:74, s.:29-32.
- Mülayim, Selçuk,** 1987. 'Yivli Minare Geleneği' Antalya 2. Selçuklu Seminer Bildirileri, s.:11.

EKLER

A : 120 Kişilik Kubbeli Cami Tip Projesi,

B1 ve B2 :150 Kişilik Çatılı Cami Tip Projesi,

C: 200 Kişilik Kubbeli Cami Tip Projesi,

D1 ve D2 : 300 Kişilik Kubbeli Cami Tip Projesi,

E: 700 Kişilik Kubbeli Cami Tip Projesi.

ÖZGEÇMİŞ

1970 Yılında İstanbul'da doğdu. İlk ve orta okulu Şirinevler ortaokulunda, lise eğitimini İstanbul Bahçelievler lisesinde tamamladı. 1989 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık bölümüne girdi. Orhan Şahinler, Fehmi Kızıl, Nihat Güner 'in grubunda proje dersleri aldı. Eğitimi esnasında mimar Hakan Dölgen ile birlikte katıldıkları 'Karşıyaka Kültür Merkezi Yarışması'nda birinci mansiyonu kazandılar. 1995 yılının yaz döneminde mezun olduktan sonra aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesitesinin Mimarlık Tarihi bölümünü kazandı.

